

બંદગી

લેખક :

નસીરુદ્દીન 'નસીર' હુસાઈ

બંદગી

લેખક :

નસીરુદ્દીન 'નસીર' હુસાઈ

અનુવાદક :

અકબર હબીબ રાજન

પ્રકાશક :

ખાનાએ હિકમત ઈદારાએ આરીફ

૩, એ નુસ્વીલા રફલ ગાર્ડન વેસ્ટ, કરાચી-૩

This Page Intentionally left Blank

**Institute for
Spiritual Wisdom
and
Luminous Science**
Knowledge for a united humanity

અર્પણ

સવાલ : ૯૦ રાત્રી જાગરણમાં શું ભેદ છે ? ઝીકે કસીર (ઘણો વધારે ઝીકર) ના શું શું ફાયદા છે ? વધારે સીજદામાં રહેવા ના શું ફાયદા છે ? દીલની સખ્તી કે જે અતીશય ખરાબ રૂહાની બિમારી છે, તેનો ઈલાજ કેવી રીતે થઈ શકે છે. ?

જવાબ : રાત્રી જાગરણથી ઈલ્મી અને અકલી વાતચીત માં પ્રગતી થાય છે. ઝીકે કસીર ના ઘણા ફાયદાઓ છે. અને તેનો એક મૂળ ફાયદો આજીઝી છે . વાધરે સીજદામાં રહેવાના અસંખ્ય ફાયદા છે અને તેનાથી દરેક નેક દુઆ કબૂલ થઈ જાય છે, અને દીલની સખ્તી ની બિમારી નો ઈલાજ વારંવાર ની ગીરીયા વજ્રી છે

(સનાદીકે જવાહેર માંથી).

ફતેહઅલી હબીબ ખીમજી કરમસી, ઈન્ટરનેશનલ લાઈફ ગવર્નર, પ્રેસીડેન્ટ કમિટીના મેમ્બરનુ નામ ઈલ્મી ખિદમતની દુનિયામાં એક ચમકદાર પ્રકરણ તરીકેની હેસિયત ધરાવે છે. તેવણ ખાનાએ હિકમતની દાનીશગાહના ઈલ્મી કાફલાના એ આગેવાન છે કે જેમના મજબૂત વિશ્વાસ, સંપૂર્ણ વફાદારી, અડગ નિર્ધાર, મહેનત ભરેલી સરપરસ્તી અને અનુપમ કુરબાનીના લીધે રૂહાની જ્ઞાન-ઈલ્મના ફેલાવાના કાર્યને અતીઘણી શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે.

ફતેહઅલી હબીબના પૂર્વજોનો સંબંધ ભાવનગર ઈન્ડીયાથી હતો. તેવણના માનવંત પિતાશ્રી ત્યાથી મુંભઈ કરીમાબાદ આવ્યા જ્યાં તેમણે શરૂઆતના દિવસો વિતાવ્યા. તે પછી તેવણના માવિત્રો હસનઆબાદમાં, આવી ગયા. તેવણના માનવંત પિતાશ્રી હબીબભાઈ ખીમજી તથા માતુશ્રી મલેક સુલતાના હબીબ ઈમામના આશીકો હતા તથા ઈલ્મ અને ઈબાદતના ચાહકો હતા. તેવણ પોતે પણ નૂરાની ઈબાદતના માટે હાજર થતા હતા. પોતાની ઔલાદને પણ

તેમાં શામેલ થવા માટે પ્રોત્સાહન આપતા. તેઓ આમ ઘણાજ શોખથી પોતાના ઘરમાં ઝીંકર અને ઈબાદત તથા ઈલ્મી મહેફીલનો પણ પ્રબંધ કરતા હતા.

ફતેહઅલી ૧૧ ડીસેમ્બર ૧૯૪૨ના મુંબઈ-ઈન્ડીયા ખાતે જન્મ પામ્યા. તેવણનું નામ ફતેહઅલી, નામદાર પ્રીન્સ અલી સલમાન ખાન સાહેબે દીધું હતું. ઘરના વાતાવરણ અને માવિત્રો તરફથી મઝહબી પોષણના કારણે નાનપણથીજ ફતેહઅલીમાં ઈલ્મ તરફનો ઢળાવ અને ઈબાદતનો શોખ એક અસાધારણ હદે વસી ગયો હતો. કેમકે ખુદાવંદે તેવણને સુંદર ગળા (સુરીલી અવાજ) જેવી મહાન ન્યામતથી નવાજયા છે. તેવણને બાળપણથીજ ગીનાન બોલવાની કળા નિપૂણતા પ્રાપ્ત કરવા તેવણે ભાઈ અકબર રાજન અને તેમની માસી શેરબાનુ પાસેથી બાકાયદા ગીનાનોની કેળવણી અને લગભગ ૨૦૦ ગીનાનોના રાગ શીખી લીધા. ગીનાન બોલવા તથા અન્યોને શીખવાડવાથી તેવણની મઝહબી જીંદગી વધુ સુંદર બની ગઈ અને તેવણને ખાસ ઈબાદત દરમ્યાન રૂહાની પ્રગતીના ન ભૂલાય તેવી અણમોલ ઘડીઓ પણ પ્રાપ્ત થઈ.

૧૯૬૪માં ફતેહઅલી કરાચી આવ્યા જ્યાં ડોક્ટર ફકીર મહમદ હુઝાઈ તથા આ ઈલમી ખાદીમથી તેવણની મુલાકાત થઈ. આ બરકતવંતી મુલાકાત જમાતની ઈલ્મી પ્રગતી માટે ભેગા મળીને કામ કરવા, હુમેશની મહોબ્બત અને અતૂટ મિત્રતામાં ફેરવાઈ ગઈ.

તેવણે આ ખાકસારની વ્યક્તિગત ખિદમત તથા ઈલ્મી ખિદમતનું એક અવિસ્મરણીય પ્રકરણ રચ્યું અને આજે તેવણની ધર્મપત્ની ગુલશકર ફતેહઅલી ઈન્ટરનેશનલ લાઈફ ગવર્નર, એડવાઈઝર અને પ્રેસીડેન્ટ કમિટીના મેમ્બર તથા તેવણના ઘરના સઘળા સભ્યો આ કાર્યમાં દીલોજાનથી શામેલ છે.

નસીરુદ્દીન 'નસીર' (હુબ્બેઅલી) હુઝાઈ

અનુક્રમણિકા

૧.	પ્રસ્તાવના.....	૩
૨.	પ્રથમ ભાગ	૧૦
૩.	દ્વિતીય ભાગ	૨૧
૪.	ત્રીજો ભાગ.....	૩૫
૫.	ચોથો ભાગ.....	૪૩
૬.	પાંચમો ભાગ	૫૧
૭.	છઠ્ઠો ભાગ	૭૫

This Page Intentionally left Blank

**Spiritual Wisdom
and
Luminous Science**

Knowledge for a united humanity

બિસ્મિલ્લાહિર રહમાનિર રહીમ

પ્રસ્તાવના

ઓ રબૂલ ઈઝઝત ! તારા રસૂલે મકબૂલ મુહમ્મદ મુસ્તફા સલ્લલ્લાહુ અલૈહી વ આલેહી વસલ્લમ અને આપ હુઝૂર સલ્લમની પવીત્ર આલના, સીધા રસ્તાના માર્ગદર્શક ઈમામો સલવાતુલ્લા અલૈહીમનો હું એક અદના ગુલામ છું માટે આ પાક-પવીત્ર ખાનદાનના સંબંધને લીધે અને એજ પવીત્ર સાંકળ (વંશપરંપરા) મારફત મને સફળતા, મદદ અને નૂરાની હિદાયત અર્પણ કર, જેથી મારી દરેક નીચ્ચત વાણી અને કાર્ય તારી મરજી મુજબનાં હોય.

મારા રૂહાની ભાઈઓ અને બહેનો ! પરવરદિગારે આલમ તમારાં દિલોને નૂરે મારફતના પ્રકાશ વડે હંમેશા હંમેશાના માટે પ્રકાશિત (મુનવ્વર) કરી દે ! જેમકે કેટલાક મિત્રોને આ વાત જાણમાં છે કે ઝીકર અને ઈબાદતમાં સફળતા અને રૂહાની તરક્કીની જરૂરત બાબત સંબંધિત મિત્રો વચ્ચે એ વાતચીત થઈ હતી કે ઝીકરે ઈલાહીના વિષય પર કોઈ એવું ઉપયોગી પુસ્તક લખવામાં આવે કે જેમાં તેને લગતા કોયડાઓ ઉપર દલીલબાજી હોય; એટલે કે તેમાં તે સવાલોના સંતોષકારક જવાબો (ઉકેલ) બતાવવામાં આવે કે ઝીકરમાં સફળતા કેવી રીતે મેળવી શકાય છે ઈબાદતમાં એક ધ્યાન કેમ નથી થવાતું ? ખુદાની યાદનો આરંભ કરતાંની સાથેજ (તરતજ) દુન્યવી વિચારો શા માટે આવે છે ? જોકે આપણે નથી ઈચ્છતા કે એવા વિચારો પયદા થાય; વીગેરે વીગેરે.

આ રીતે એ પુસ્તક જેની જરૂરત સખત રીતે વર્તોઈ રહી હતી, સર્વજ્ઞાની અને હકીમ ખુદાવંદના ફઝલો કરમ તથા મુહમ્મદ અને આલે મુહમ્મદ સલવાનુલ્લા અલૈહીમના માર્ગદર્શનની બરકત થકી સંપૂર્ણ થઈને તમારી સમક્ષ આવેલ છે. આ પુસ્તકની પૂર્ણતા દરમિયાન હું ખુદાવંદી મદદનો ઘણોજ મોહતાજ હતો; અને વર્તમાન તથા ભવિષ્યમાં મારી પણ એજ જરૂરત તથા પ્રાર્થના છે કે અઘ્લાહ તઆલા પોતાની રહેમત વડે આ પુસ્તકમાં કંઈ એવી બરકતો રાખે કે જેના કારણે તેને વાંચનારા મોમીનોને રૂહાની તથા ઈલ્મી ખુશી અને શાદમાની મળી રહે; નહિ તો હું શું છું અને મારાં પ્રયત્નો શું વસ્તુ હોઈ શકે છે ?

‘ઝીકરે ઈલાહી’નો વિષય જેટલો ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર છે, એટલો જ નાજુક અને મુશ્કેલ પણ છે, માટે તે પર કંઈ લખવાની જવાબદારી ઘણો ભારી બોજ સાબિત થઈ શકે છે. પરંતુ હું મારી વર્તમાન સ્થિતિ થકી મારા આકા અને મૌલાનો બેહદ શુકયુઝાર છું કે તે માયાળુ અને મહેરબાને મને દરવેશીની એક ઘણી મોટી નેઅમત અર્પણ કરીને મારી દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓને સરળતાનો રંગ આપી દીધો છે, જે એજ ઉચ્ચ અને પવીત્ર હસ્તીની મહેરબાની છે.

આ બાબતસર હું મારા એ મિત્રોને કે જેઓ આ પુસ્તકને વાંચશે, એ સલાહ દેવી જરૂરી સમજું છું કે તેઓ આ પુસ્તકને ખૂબજ ધ્યાનથી વાંચે; એક વાર નહિ પરંતુ વારંવાર આનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કરે; તેમાં વિચારે; તેને સમજે અને તે પર અમલ કરે. કદાચ મારા મિત્રોમાંથી કોઈ મને સવાલ કરે કે આ પુસ્તકને એક-બે વાર વાંચ્યા અને તે વિષે કંઈક સમજ્યા પછી બીજી શી બાબત

તેમાં બાકી રહી જાય છે કે જે મેળવવા માટે વારંવાર અભ્યાસ કરવો જોઈએ ? તેનો જવાબ નીચે મુજબ છે.

(૧) કેમકે આ પુસ્તકનો વિષય ઝીકરે ઈલાહી છે; અને આમાં ઝીકરે ઈલાહી વિશે હિદાયત દીધેલ છે. તેને મગજમાં બેસાડવા માટે લાગલગાટ અભ્યાસ અને વારંવારના પ્રયત્નોની ખાસ જરૂરત છે.

(૨) આમાં અપ્લાકી નીતિ (આચરણ), તથા રૂહાની રોગોનો ઈલાજ દેખાડવામાં આવ્યો છે; અને આ જાણે કે એનો ડોક્ટર છે, માટે બીમારને જરૂરી છે કે તે જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત નથી થઈ જતો, ત્યાં સુધી પોતાના મહેરબાન ડોક્ટર પાસે હાજર થતો રહે.

(૩) આ રૂહ અને રૂહાનિયતનો એક અરીસો છે, જો મોમીન વારંવાર તેને જોતો રહેશે તો જાણશે કે પોતાના રૂહાની ચહેરાની સુંદરતાનો શો હાલ છે ? પ્રગતિ છે કે અધોગતિ ?

(૪) ઝીકરે ઈલાહીની ભાવના, ઝીકરનો કોર્સ, ઝીકરની વાતો, ઝીકરની તૈયારી, તે વિશે પોતાની કમજોરીઓ ઉપર શરમિંદા થવું અને પ્રગતિની શક્યતાઓ જોઈને તે માટેનો મજબૂત ઈરાદો કરી લેવો તે સઘળું ઝીકર અને ઈબાદતમાં શામેલ છે, માટે આનું વારંવાર વાંચન કરવું જોઈએ.

(૫) ઈલ્મે લદુની (ખુદાઈ ઈલ્મ)ની કોઈ ઝલક જોવાની જુદી જુદી તકો હોય છે (જુદા જુદા મોકા હોય છે); અને એક તક એ પણ છે કે મોમીન પોતાની અંદર મઝહબી જ્ઞાન માટેનો ઈશ્ક પયદા કરે અને ઊચ્ચ હેતુવાળા દીની પુસ્તકને વારંવાર વાંચતો રહે, પછી

એકાએક તેને રૂહાની ક્ષાપ્દાનો અનુભવ થવા લાગશે અને તેના દિલમાં આનંદની એક લહેર દોડશે; અને આ સ્થિતિ ખાસ કરીને તે વખતે થશે જ્યારે કે તે કોઈ (ગૂઢ) બહોળા અર્થવાળા શબ્દના અર્થ અને હિક્મત વિશે ગંભીરપણે અભ્યાસ કરી રહ્યો હશે (વિચારી રહ્યો હશે).

(૬) ઘણા લોકોને એ ફરિયાદ રહે છે કે તેઓ ઝીકરની પ્રેક્ટિસ તો ખૂબ કરે છે, પણ તેમની કોઈ ખાસ રૂહાની પ્રગતિ નથી થઈ રહી. એનું સામાન્ય કારણ એ હોય છે કે તેઓ ઝીકર અને ઈબાદતના જ્ઞાનથી અજાણ હોય છે. અને તેઓ સખ્ત મહેનતથી ઈબાદત અને જ્ઞાનનો અભ્યાસ નથી કરતા; અને તે સખ્ત અભ્યાસ એ છે કે દીની પુસ્તકોની હિક્મતના મગજ સુધી પહોંચવા માટે ઊંડાણથી ફિકર તથા વિચાર વડે કામ લેવે. ખાસ કરીને એવા પુસ્તક પર આ અભ્યાસ કરવામાં આવે જે પોતે ઝીકર અને ઈબાદતના વિષય પર આધારિત હોય.

(૭) એ વાત લગભગ સઘળા માને છે કે ‘મરવા પહેલાં મરો’ પરંતુ હું સમજું છું કે ઘણા ઓછા લોકો આનો અર્થ સમજતા હશે, કેમકે આનો અર્થ ઘણો અટપટો છે; અને તે એ છે કે આ દુનિયામાં બે પ્રકારની જિંદગી છે, સામાન્ય જિંદગી જે નફ્સે અમ્મારામાં જીવવાનું નામ છે; અને ખાસ જિંદગી જે ‘રૂહુલ ઈમાન’ માં જીવતા રહેવાને કહે છે, પણ અમલી રીતે આ વાત એથી વધુ મુશ્કેલ છે કે ફક્ત ઈબાદતના થકીજ નફ્સે અમ્મારાના ઝાલિમ દુશ્મનને હાર આપી શકાય, જ્યાં સુધી કે હકીકી મોમીન ઈલમે હકીકતના હથિયાર વડે પોતાને સજ્જ ન કરે. ખાસ કરીને આમાં એવા ઈલમની જરૂર છે, જે એજ હેતૂસર તૈયાર કરવામાં આવ્યું હોય.

(૮) જે રીતે શરીર આત્મા વગર દુનિયાનું કોઈ કામ નથી કરી શકતું; અને શરીર વગર આત્મા પણ કોઈ કામ નથી કરી શકતો. તેજ રીતે દીનમાં અમલ શરીર છે; અને ઈલ્મ તેનો આત્મા છે, માટે એ જાણવું જોઈએ કે ઈબાદત અમલ છે અને તે શરીરના દરજ્જામાં છે, જેના માટે ઈલ્મ અને હિકમતનો આત્મા જોઈએ, જેથી શરીર અને આત્માના મેળ થકી મોમીનનો દીની હેતુ પામી શકાય.

(૯) આ પુસ્તકનો વારંવાર અભ્યાસ કરવાની ઉપર મુજબની જરૂરતો સિવાય એક વધુ જરૂરત એ વાતની પણ છે કે આમાં ઝીકર ઈબાદતને લગતા કુરઆની હિકમતના ઘણા ઈશારા આપવામાં આવ્યા છે. આ કારણે અગર કોઈ સાફ દીલ મોમીન ઈબાદત અને બંદગીની સાથે સાથે આ (પુસ્તક)નો અભ્યાસ પણ કરતો રહે, તો ઘણી શક્યતા છે કે તે ઈશારાઓના પ્રકાશમાં તે પોતાની ઈબાદતની કમજોરી એટલી સરળતાથી (બખૂબી) સમજી જાય, જેટલી પહેલાં નહોતો સમજી શકતો.

મને ખાત્રી છે કે અગર ખૂદા રસૂલ અને ઈમામે ઝમાન(અ.સ.)ની રૂહાની મદદ સાથે રહી તો આ પુસ્તક વાંચનારાઓને ઘણોજ રસ પડશે; અને મોમીનોને આ વડે ઈલ્મી અને રૂહાની ફાયદા મળશે. આ પુસ્તકના હેતુઓમાં આજ એક હેતુ સૌથી ઊચ્ચ અને મહાન છે; અને જો આવું જ સઘળું થયું જેની મને ઘણી વધારે ઉમ્મીદ છે, તો ખુદાવંદ આલમની હુઝૂરમાં અત્યંત નમ્રતા સહિત ફરી એક વાર શુકાનાનો સિજદો કરવાની કોશિષ કરીશ. કારણ કે હું અને મારાં દરેક કાર્યો જે પૂર્ણ થાય છે તે પણ અને જે અપૂર્ણ છે તે પણ ખુદાવંદી રહેમતનાં ખૂબ મોહતાજ છે.

આ પુસ્તકનું નામ 'ઝીકરે ઈલાહી' રાખવામાં આવ્યું છે. મતલબ કે પુસ્તકને વિષય સાથે સાંકળવામાં આવ્યું છે. એના છ ભાગો બનાવવામાં આવ્યા છે, જેમાંના દરેક ભાગનું એક મથાળું છે; અને પ્રત્યેક મથાળાને અમુક વિષયોમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે, જેથી વિષયોના અર્થ સમજવામાં મુશ્કેલી અને પરેશાની ન થાય અને વિષયોની મદદ થકી દરેક અર્થને અલગ કરીને સમજી શકાય.

આ પુસ્તકના લખાણને દરેક પ્રકારના ભભકાદાર અને બિનજરૂરી મુશ્કેલ શબ્દોની બનાવટથી બચાવીને સરળ અને સામાન્ય જણ સમજે તેવું બનાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી વાંચનારને માટે મૂળ અર્થ દ્વિઅર્થી-શંકામય અથવા ન સમજાય તેવું ન રહે; અને પુસ્તકની હકીકત અને જાણકારીનો સરળતાથી ફાયદો મેળવી શકાય.

ઈરાદો હતો કે આ 'ઝીકરે ઈલાહી'ના બીજા ભાગને પણ લખીને તૈયાર કરવામાં આવે, પરંતુ આના વિષયનો વધુ પડતો સંબંધ ઝીકરે ઈલાહીના પરિણામ અને ફળ તથા રૂહ અને રૂહાનીયતની અનોખી અને અજીબ વાતોથી હતો, તે માટે હાલ તુરત આ કાર્ય જાણી જોઈને મુલતવી કરવામાં આવ્યું, કે પહેલા ભાગની અસર થકી એ અંદાજો થઈ જાય કે રૂહાની ખોરાક કેટલીક હદે હજમ થઈ શકે છે.

અહીં સુધી આવીને હું મારા એ સઘળા રૂહાની ભાઈઓ અને બહેનોને યાદ કરું છું જેઓ આ પુસ્તકને વાંચશે અથવા સાંભળશે; અને એ મિત્રોને કલ્પનામાં લાવું છું જેઓ મારી ઈલ્મી

ખિદમતમાં મારી સાથે છે, ભલે તેમનું એ પ્રોત્સાહન નેક દુઆઓ, ઉમદા વિચારો અને ઉત્તમ કલ્પનાની સ્થિતિમાં હોય અથવા જાહેરી વાતો કે અમલ (કાર્ય)ના સ્વરૂપમાં હોય, ગમે તેમ, હું તેમનો આ જુદા જુદા પ્રકારે હિમ્મત આપવા માટે દિલોજાનથી આભાર માનું છું; અને મારી એક દરવેશ તરીકેની દુઆ છે કે ખુદાએ બુઝુર્ગવાર દરેકને બંને જહાનના આનંદ-ખુશીની દોલત ઇનાયત ફરમાવે; અને હકીકી ઇલ્મની લગઝત અને રાહત નસીબ કરે.

ફકત જમાતનો ઇલ્મી ખાદિમ,
નસીરુદ્દીન 'નસીર' હુંઆઈ

તા. ૨૨-૨-૧૯૭૬

(ગુજરાતી અનુવાદ : તા. ૧૦-૪-૧૯૮૮)

Institute for
**Spiritual Wisdom
and
Luminous Science**
Knowledge for a united humanity

ભિસ્મિલાહિર રહમાનિર રહીમ

પ્રથમ ભાગ

ઝીકરનો અર્થ અને મતલબ :

ઝીકરના કેટલાય અર્થ અને મતલબ છે, જેને અહીં અલગ અલગ રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે, જેથી મારાં એ ભાઈઓ અને બહેનો, મિત્રો અને દોસ્તોને ઝીકરે ઇલાહીની ઊંડી હકીકત સમજવામાં ઘણી હદે મદદ મળી શકે, જેઓ આ શાનદાર, પ્રતિભાશાળી અને ઉચ્ચ કાર્ય સાથે દિલચ્છપી અને સંબંધ રાખે છે, જેઓના માટે આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે.

ઝીકરનો શાબ્દિક અર્થ :

અરબીમાં ‘ઝીકર’ યાદને કહે છે; અને ‘યાદ’ એક એવો શબ્દ છે જેનો ઉપયોગ કોઈ વસ્તુ માટે ફક્ત અને ફક્ત એ સ્વરૂપે યોગ્ય અને સાચો હોય છે, જ્યારે કે તે વસ્તુ માનવીની જાણમાં આવ્યા પછી ભૂલાઈ ગઈ હોય અથવા ધ્યાન બહાર થઈ ગઈ હોય; એથી વિરુદ્ધ અગર કોઈ વસ્તુ એવી હોય કે જે ન તો ઈન્દ્રીઓ દ્વારા અનુભવમાં આવી હોય અને ન તો અકલ દ્વારા સમજમાં આવી હોય; એટલે કે તે અત્યાર સુધી માનવીના જ્ઞાન અને માર્ગરૂતમાં નથી આવી, તો એવી વસ્તુ માટે ‘યાદ’નો શબ્દ નથી બોલાતો. આજ મિસાલ ભૂલી જવા વિશે પણ છે. એવી કોઈ વસ્તુને કે જે માનવીના જ્ઞાન અને માર્ગરૂતમાં નથી આવી યા તેથી બહાર છે તેને ભૂલી જવું હરગીઝ નથી કહેતા.

યાદનાં પાંચ સ્વરૂપ :

(૧) દાખલા તરીકે ઝૈદ નામનો એક નાનકડો છોકરો હતો. તેણે પોતાના શિક્ષક પાસેથી ચાર શબ્દોવાળો એક નવો પાઠ મેળવીને થોડી વાર સુધી તેને ગોખ્યો અને સમજ્યો કે તેણે (પાઠ) યાદ કરી લીધો.

(૨) બીજે દિવસે જ્યારે તેણે ચોપડી ખોલીને જોયું તો જણાયું કે તેને ફક્ત એક જ શબ્દ પૂરેપૂરી રીતે યાદ હતો.

(૩) એક બીજો શબ્દ ભૂલી જવા પછી આપમેળે તેને યાદ આવ્યો.

(૪) ત્રીજો શબ્દ તેના ધ્યાન ધરવાના કારણે યાદ આવ્યો.

(૫) ચોથો શબ્દ તદ્દન ભૂલી ચૂક્યો હતો, ધ્યાન ધરવા છતાંય યાદ ન આવ્યો, જેથી તેણે શિક્ષકને પૂછ્યું અને ફરીથી યાદ કરી લીધું.

આ દાખલા પરથી એ હકીકત જાહેર થાય છે કે ઝીકર એટલે કે યાદના પાંચ સ્વરૂપ હોય છે. હવે આપણે નીચે મુજબ એ પાંચ સ્વરૂપોનો અલગ અલગ ખુલાસો કરીએ છીએ.

યાદનું પહેલું સ્વરૂપ : માનવી જે કંઈ જુએ છે, જે અવાજોને સાંભળે છે, જેને સૂંઘે છે, જે વસ્તુને તે ચાખે છે અને જે વસ્તુઓને તે સ્પર્શે છે તે સઘળાનું પરિણામ, અનુભવ અને જાણકારીનો ભંડાર

તેની યાદશક્તિના કબ્જામાં સચવાયેલો રહે છે. તે ઉપરાંત ફિક્કરી (વિચારમય) અને રૂહાની પ્રકારની જાણકારી પણ યાદનાજ હવાલે અને દેખરેખ હેઠળ હોય છે. આ વિષયમાં સ્મરણશક્તિના અમલ તથા યાદના સર્વપ્રથમ સ્વરૂપનો ખુલાસો એમ છે કે કોઈ વસ્તુને જાહેરી ઈન્દ્રીય (સમજ) અથવા બાતીની ઈન્દ્રીય વડે અનુભવી અને જાણીને યાદશક્તિને હવાલે કરી દેવું તેને યાદગીરી કહે છે; અને પછી ત્યાંથી યાદગીરી અને સ્મરણની મજબૂતી અને વિશ્વાસને માટે સ્મરણશક્તિ વડે તેને રટતાં (દોહરાવતાં) દિલ અને જબાન ઉપર લાવવું અથવા ફક્ત તેની કલ્પના કરવી ઝીકર અને યાદનું સૌથી પહેલું સ્વરૂપ છે. જેવી રીતે ઝૈદે પહેલા દિવસે પોતાના પાઠ (લેસન)ને ગોખીને યાદ કરવાની કોશિશ કરી હતી.

યાદનું બીજું સ્વરૂપ : કંઈક બાબતોને પહેલી વખત યાદ કરવા અને ગોખવા મારફત, રટણ કરી કરીને જ્યારે એમ સમજવામાં આવે છે કે હવે આ બાબત સ્મરણપટની રેકોર્ડ ઓફિસમાં સુરક્ષિત થઈ ગઈ, તો પછી માનવી ત્યાંથી ધ્યાન હટાવીને અન્ય કાર્યોમાં લાગી જાય છે; અને જ્યારે પણ તેને જરૂરત પડે ત્યારે તુરંતજ પોતાની સ્મરણશક્તિને યાદ તરફ દોરે છે અને હુકમ આપે છે કે થોડા સમય પહેલાં જે બાબતો યાદ કરવામાં આવેલ હતી, તે દિલ અને જબાન ઉપર લાવો. આથી સ્મરણશક્તિ, યાદને પૂછી લ્યે છે અથવા જાતે નમીને જોઈ લ્યે છે કે જો ત્યાં માંગેલી બાબતો સુરક્ષિત છે તો તે એ હુકમનું પાલન કરી શકે છે. આ અમલ યાદનું બીજું સ્વરૂપ છે, જેમ ઉપર આપેલા દાખલામાં ઝૈદે સ્મરણશક્તિથી કામ લીધું તો તેને એક શબ્દ બરાબર રીતે યાદ આવ્યો.

યાદનું ત્રીજું સ્વરૂપ : ક્યારેક માનવી પોતાની યાદદાશતની

કંઈક વાતો ભૂલી જાય છે; અને અચંબો થાય છે કે ક્યારેક તેમનામાંની કોઈ વાત જાતે જ (ખુદ-બ-ખુદ) યાદ આવે છે. જેનું કારણ એ છે કે સ્મરણ, ગોખણ વગેરેની શક્તિના કાર્ય ઉપર અતીશય નાના અક્કલના અથવા નૂરાની (તેજસ્વી) કણો જડેલા છે, જેમાં નાની નાની હેવાની (પશુ જેવી) રૂહો કામ કરી રહી છે, જેમાંથી એ કણ જેના ઉપર સંબંધિત બાબત રેકોર્ડ કરેલી હતી, પોતાની જગ્યાએથી ગેરહાજર થઈ જવા પછી અચાનક હાજર થઈ જાય છે અથવા અજાણપણા (અજ્ઞાનતા) પછી જાણકારીમાં આવે છે, જેની સાથે એ વાત પણ તુરત યાદ આવે છે જે એ કણના રેકોર્ડમાં હતી. આ યાદનું ત્રીજું સ્વરૂપ છે, જેમકે ઝૈદને (લેસન) પાઠના વિસરાયેલા શબ્દોમાંથી એક શબ્દ કોઈ ધ્યાન ધરવા વગર આપમેળે યાદ આવી ગયો હતો.

યાદનું ચોથું સ્વરૂપ: આ પણ એક સામાન્ય અનુભવની વાત છે કે માનવી ધ્યાન ધરીને કે મગજ પર જોર દઈને અમુક ભૂલાયેલી વાતને ફરી યાદ કરવામાં સફળ થાય છે. આનું કારણ પણ જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમજ છે કે મગજમાં જુદી જુદી શક્તિઓને કાર્ય કરવા માટે જે જુદા જુદા ખાનાં બનેલાં હોય છે તેની જાણકારી રાખનારા શરિરી (જાગૃત) કણો કોઈ કારણસર યા તો ગેરહાજર હોય છે અથવા તેઓ ઉપર અજાણપણાની (લાશરિરી) સ્થિતિની અસર પડી જાય છે, માટે જ્યારે ધ્યાન ધરવામાં આવે તે વખતે મગજ ઉપર જોર દેવાના મારફત પૂરા મગજમાં જાણકારી તથા બાતમીનું હલનચલન પચદા થાય છે, જેથી કરીને તે કણો પોતાની જગ્યાએ આવીને અથવા તો જાગૃત થઈને કામ કરવા માડે છે, જેના પરિણામે ભૂલી જવાયેલી વાતો ફરી યાદ આવે છે. આ યાદનું ચોથું સ્વરૂપ છે, જેમકે ઝૈદને ધ્યાન કરવાને લીધે ત્રીજો શબ્દ યાદ આવ્યો હતો.

યાદનું પાંચમું સ્વરૂપ : ભૂલી જવાયેલી વાતો વિશે ધ્યાન કરવાથી કે મગજ ઉપર જોર દેવાથી હંમેશા સફળતા તો નથી મળી શકતી કે જાણે આમ કરવાથી તેની યાદદાશ્ત અસલ હાલત પર લાવી શકાય, કેમકે કોઈ વાતને વિસરી જવાનું એકજ કારણ નથી પરંતુ કેટલાય કારણો છે; અને તે એ કે અમુક સ્થિતિમાં હાજરદિમાગી ન હોવાને લીધે અથવા ધ્યાન ન આપવાને કારણે અથવા મુશ્કેલી હોવાને લીધે, આરંભથીજ તે વાત મગજમાં નથી ઊતરતી અથવા તે કણ કે જેની રૂહમાં એ વાતનો રેકોર્ડ હતો હંમેશાને માટે ગાયબ થઈ જાય છે. બહારહાલ, જ્યારે વિચારવા છતાં પણ તે વાત યાદ ન આવે તો પછી સિવાય એના બીજો કોઈ ઈલાજ નથી કે એવી વ્યક્તિ આગળ રજૂ થવું જોઈએ કે જેણે પ્રથમ આ વાત બતાવી હતી, જેથી તે ફરીવાર તે વાત યાદ અપાવે. આ યાદનું પાંચમું સ્વરૂપ છે, જેની મિસાલ ઝેંદથી મળે છે કે તેણે એ શબ્દ જેને તે બિલકુલજ ભૂલી ગયો હતો, પોતાના શિક્ષકથી પૂછીને ફરીવાર યાદ કરી લીધો.

ઝીકરે ઈલાહી :

Knowledge for a united humanity

ઝીકરે ઈલાહીનો અર્થ છે ખુદાની યાદ, જેના ઘણા વિભાગો અને ઘણા દરજ્જાઓ છે; અને તેમાં સૌથી ઊંચો દરજ્જો એ છે કે જ્યાં યાદે ઈલાહી મા'રફતની રોશનીમાં કરવામાં આવે છે. ખુદાની મા'રફતનું દ્રષ્ટિબિંદુ તો લગભગ બધા જ મઝહબોમાં છે. અલબત્ત, તેના ખુલાસામાં જુદાપણું-ભેદભાવ જાણવા મળે છે. ગમે તેમ પણ ખુદાની મા'રફત વિશે કુરઆને હકીમમાં સંપૂર્ણ પણે ફરમાવેલું છે કે, અહ્લાહ તઆલાએ સઘળા બની આદમની રૂહોથી પૂછ્યું “અલસ્તુ બિર્શિબ્બિકુમ, કાલુ બલા” (૭-૧૭૨) “શું હું તમારો પરવરદિગાર નથી?” તેમણે અરજ કરી કે (યા ખુદાવંદ !) શા માટે નહિ.

આ પરથી એ સત્ય જાહેર થઈ જાય છે કે રબ (પાલનહાર) અને રબુબિયતની સૌથી અગત્યની અને સૌથી નાજુક બાબત 'તેનો સ્વીકાર' છે. અજ્ઞાનતા, અજાણપણા અને અણઝોળખાણના અંધકારમાં તો એ સ્વીકાર નહોતો થઈ શકતો; અને ખુદાવંદી ઈન્સાફ થકી એ પણ અયોગ્ય હતું કે તેમની શારીરિક રૂહાની અને અકલી દરેક પ્રકારનું પાલનપોષણ કર્યા વગર પાલનહારની વણજોયેલી હકીકત વિશે તેમનાથી સાક્ષી (ગવાહી) લેવામાં આવે, બલકે "કાલુ બલા"નો આ સ્વીકાર તૂરે મા'રફતની રોશનીમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

ઝીકર અને હિદાયત :

અગર ઈન્સાને અઝલ અને અલસ્તની એ હકીકતો અને ઝોળખોને ભૂલાવી દીધી છે કે જેમાં અદ્લાહ તઆલાની હકીકી ઝોળખાણ છુપાયેલી હતી, તેનો ઈલાજ એજ છે કે તે અદ્લાહ, રસૂલ (સ.અ.સ.) અને ઉલીલ અમ્મ (ઈમામે ઝમાન)ની તાબેદારી બજાવી લાવે જેથી તાબેદારીના દરજ્જા મુજબની જાહેરી અને બાતીની હિદાયતના પ્રકાશમાં ઝીકર અને ઈબાદત તથા મા'રફત પામવાથી ધીરે ધીરે સઘળી વસ્તુ ફરી વાર યાદ આવે. જેમકે કુરઆને પાકમાં છે કે (૮૮-૨૧) "તો (અય રસૂલ સલ્લમ) આપ યાદ અપાવી દો, આપ તો બસ યાદ દેવડાવનારા છો !" આનો અર્થ એ થયો કે આં હઝરત (સલ્લમ) એ વાત માટે નક્કી થયેલા હતા (મોકલવામાં આવ્યા હતા) કે જગતમાં રહેતા દરેકને સત્યપંથ (રાહે હક)ની દા'વત અને નસિહત (શીખામણ) આપે; અને પોતાની ઉમ્મતના લોકોને એ બધી જરૂરી વાતો તેમની હેસિયત પ્રમાણે યાદ અપાવે, એટલે સુધી કે રોઝે અલસ્તની હકીકતો તથા મા'રફતો પણ યાદ

અપાવે કે જેને તેઓ ભૂલી ચૂક્યા છે. પણ કાયદો એ છે કે મારફતની ગુપ્તતા (રહસ્ય)નું ઈલ્મ પગથિયે પગથિયે દેવામાં આવે છે.

અહેલે ઝીકર :

ઝીકર એ અદ્લાહની યાદ સિવાય કુરઆને હકીમનું પણ નામ છે; અને તે રસૂલે કરીમ (સ.અ.સ.)નું પણ મુબારક નામ છે, માટે અહેલે ઝીકરના ત્રણ અર્થ થયા : (૧) એ લોકો જેઓ ઝીકરવાળા છે, એટલે જેના થકી ઝીકર છે; (૨) જેઓ કુરઆનવાળા છે એટલે કે જેઓ કુરઆનનું ઈલ્મ અને હિકમત રાખનારા છે; અને (૩) જેઓ આલે રસૂલ (સ.અ.સ.) છે.

આ ત્રણે ગુણો ફક્ત ઈમામો, આલે મુહમ્મદ (અ.સ.) નાજ છે, માટે સરવરે કાએનાત સદ્દહાહુ અલૈહિ વ આલેહી વસદ્દમ પછી ફક્ત પવિત્ર ઈમામોજ એ ઉચ્ચ દરજ્જા ઉપર બિરાજમાન છે; અને હિદાયત અને ઈલ્મો હિકમતના સઘળા પ્રશ્નો-ગુચવાડાઓ માટે તેમના આગળ રજૂ થવામાં આવે. જેમકે અદ્લાહતઆલાનું પવિત્ર ફરમાન છે કે “તો અહેલે ઝીકરથી પૂછે અગર તમો નથી જાણતા”. (૧૬-૪૩)

આ પરથી સાફ રીતે જણાઈ આવે છે કે અહેલે ઝીકર નૂરે ઈમામત ધરાવનારાઓજ છે, કેમ કે એ માનવતાઓ જ સઘળા સવાલના વાજબી જવાબ દેનારા છે, સઘળી છૂપી હકીકતો દેખાડી શકે છે; અને સઘળી ભૂલી જવાયેલી વાતો-ભલે તે કેટલી પણ ઊંચી કેમ ન હોય યાદ અપાવી શકે છે કેમ કે તેઓ નામદાર (ઝીકર અને

મુઝકીર) યાદ અને યાદ અપાવનારા એટલે કે રસૂલ સહમના વારસદાર તથા અહેલે ઝીકર છે. મતલબ કે પવીત્ર ઈમામો જે હુઝુરે અનવરના તમામ ઈલ્મોના ખજાનચી અને તેને સાચવનારા છે. જેઓ ઝીકર અને મા'રફતના થકી ખુદાએ કુદ્દુસની યાદ દેવડાવતા રહે છે.

ઝીકર અને પોતાની ઓળખ :

દીને ઈસ્લામ મુજબ માનવીને પોતાની ઓળખ વગર પરવરદિગારની મા'રફત (મેળવવી) અશક્ય અને અસંભવિત છે. આનું કારણ એ છે કે મા'રફત એ બીજું કંઈ નથી સિવાય એ જાણ અને એ ઓળખના કે જે આરીફને બાતીની નજરોના અવલોકનથી પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે કે પરવરદિગાર પોતાના નૂરાની ગૂણની રોશનીઓ વડે તેની રૂહાની પરવરિશ કરે છે. અને તે એ રીતે શક્ય છે કે એવો એ આરીફ આ ભૌતિક (મટીરીયલ) જગતમાં જીવન ગુઝારે, કેમ કે જો આ દુનિયા વગર જો ખુદાની બંદગીની આઝમાઈશ થઈ શકતી હોત અને મા'રફતને મેળવવું શક્ય હોત તો આ દુનિયા હિકમત વગરની અને નકામી થઈ પડત.

Knowledge for a united humanity

અહીં એ મતલબ તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ ગયો કે ઝીકરે ઈલાહી એટલે કે ખુદાની યાદનો કુરાની હેતુ (ખુલાસો) એ છે કે દિલની આંખ (દીદાએ દિલ)ની સામેથી ગફલતના પરદાને (અજ્ઞાનતાના અંધકારને) હટાવીને (અલસ્તના) ખુદાને વચન દીધાના બનાવને, ખુદાઈ તજહીને (જલવાને) અમલી સ્વરૂપમાં યાદ કરવામાં આવે. કેમકે ઝીકર અને મા'રફતનું અમલી સ્વરૂપ એજ છે, અને ઝીકરનો મૂળ હેતુ પણ એજ છે.

અહીં અમોએ અલસ્તના (ખુદાને) વચન દીધાના બનાવ તરફ વારંવાર ધ્યાન દોર્યું છે, કારણ કે તે એક એવી સર્વવિદિત સામાન્ય કલ્પના તથા એવી મજબૂત હકીકત છે કે તેના વિષે કોઈને શંકા નથી હોઈ શકતી, કેમકે તે સ્થિતિમાં માનવી પોતાની રૂઢને પૂરી રીતે ઓળખતો હતો; અને તેના પરિણામે ખુદાને પણ ઓળખતો હતો, પણ પછી તે એ મારફત ભૂલી ગયો છે.

જેમકે કુરાને શરીફમાં આ મુબારક વચન છે કે “અને તેણે અમારા માટે (મિસાલ) દેખાંત આપ્યું અને પોતાની ઉત્પત્તિ-પોતાની સૃષ્ટિને ભૂલી ગયો. (૩૬-૭૮) મજકુર પવિત્ર આયતનો ઈશારો એ છે કે માનવી બહુ જ પહેલાં પોતાની જાતને ઓળખવાની સંપત્તિથી માલામાલ હતો. તે પોતાની સૃષ્ટિ પોતાના નિર્માણની હકીકતને જાણતો હતો. પરંતુ પછી તે સઘળું ભૂલી બેઠો. હવે ઝીકરે ઈલાહી સિવાય એનો બીજો કોઈ ઈલાજ નથી.

કુરાને શરીફમાં મુબારક ઈરશાદ છે કે “એમાં તો શંકાજ નથી કે અમોએ તમને પયદા કર્યા પછી તમારા (રૂઢાની) ચહેરા બનાવ્યા પછી અમોએ ફરિશ્તાઓને કહ્યું કે તમે આદમને સિજદો કરો, તો તે સઘળાઓ નમી પડયા સિવાય ઈબ્લીસના.” (૭-૧૧)

આ કુરાની હિકમતની તાલીમ એ છે કે ઈન્સાન આજથી નહિ, ઘણો પહેલાથી મોજૂદ છે; અને તે એ વખતે પણ મોજૂદ હતો જ્યારે કે ફરિશ્તાઓએ આદમ અલયહિસ્સલામને સિજદો કર્યો અને ઈબ્લીસ નાફરમાન થઈ ગયો ! પરંતુ આ બનાવ કામિલ ઈન્સાન સિવાય કોઈને યાદ નથી રહ્યો અને ઘણા ઓછા લોકો છે કે જે માન્યતાની હદમાં, આ વિષે વિસ્વાસ કરી શકયા. અર્થાત આ

સઘળી, મા'રફતના ઉચ્ચ સ્થાનની વાતો છે, જેના વિષે જાણવું ઈન્સાનની પોતાની જાત વિષેની ઓળખ છે, જેમાં ખુદાની મા'રફત છુપાયેલી છે અને એ દરજ્જાની સઘળી વાતો ઈન્સાન ભૂલી ચુક્યો છે, જેને ઝીકરે ઈલાહીના પ્રકાશમાં ફરીથી યાદ કરી શકે છે અને આજ ઝીકરે ખુદાનું કુરાની તત્વ છે.

કુરાને હકીમમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે “અને એ લોકોના જેવા ન થઈ જજો જેઓ ખુદાને ભૂલી બેઠા છે. પછી ખુદાએ એવું કર્યું કે તેઓ પોતે પોતાને ભૂલી ગયા.” (૫૯-૧૯) આનો અર્થ એ થયો કે જે માણસ ઝીકરે ઈલાહીથી દૂર થઈ ગયો ને પોતાના રૂહની અસલ હકીકતોને પણ ભૂલી ગયો છે. અને જે લોકો ઝીકરના જુદા જુદા પગથીયે છે તેઓ પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે પોતાના રૂહની પાછલી અને આવનારી હકીકતો તથા મા'રફતની નૂરાની કલ્પના કરી શકે છે.

ઈલાહી કાનૂન :

આલમે રૂહાનીયતના ભૂલાયેલા ભેદ (રહસ્યો) અને મા'રફતના ગુમાવી દીધેલા ખજાનાને ફરી વાર કેવી રીતે મેળવી શકાય છે, તેની હકીકત એ છે કે ખુદા તઆલાની અટલ પ્રણાલિકા, આદત તથા સિદ્ધાંત હંમેશા હંમેશા માટે એકજ છે. એટલે કે જે કાનૂન સિદ્ધાંત કુરાને હકીમ સંબંધે છે, તે જ ભૌતિક અને આંતરીક જગત માટે પણ કામ કરે છે, તે માટે ન ફક્ત કુરાનની આયત વિષે પરંતુ સઘળી કાએનાત તથા દરેક હસ્તી ધરાવનારના જાહેર અને બાતિનની નિશાનીઓ વિષે પણ ફરમાન કરવામાં આવ્યું છે કે “જ્યારે અમો કોઈ નિશાનીને રદ કરીએ છીએ અથવા ભૂલાવી દઈએ છીએ તો તેનાથી વધીને અથવા તેવી જ નિશાની લાવી દઈએ છીએ.” (૨-૧૦૬)

આ દરજ્જે બહુજ ગંભીરતાથી વિચારવાની-ફિકર કરવાની જરૂર છે કે કોઈ આયત અથવા નિશાનીના રહ કરવામાં અને ભૂલાવી દેવામાં શું ફરક છે ? જ્યારે કે કુરાનની કોઈ આયત નાઝિલ થયા પછી અને લોકોની સામે આવ્યા પછી ફરી વાર પાછી નથી ખેંચાણી, કે લોકો તેને ભૂલી જાય. આ પ્રમાણે એ હકીકત હવે ફરજિયાત થઈ જાય છે કે રહ થયેલી (વસ્તુ)નો સંબંધ કુરાનની તન્ઝીલથી છે અને ભૂલાવી દેવાનો સંબંધ તાવીલથી છે, કારણ કે ખુદાવદે હકીમ સમય તથા સ્થાનની જરૂરિયાત મુજબ એક તાવીલને ઉપાડીને બીજી તાવીલ અર્પણ ફર્યાવી દયે છે. તે જ રીતે રહ કરવું આસમાની કિતાબની આયત માટે છે અને ભૂલાવી દેવું ભૌતિક અને આંતરીક જગતની નિશાનીઓ સંબંધે છે, માટે જો ખુદાવદે કરીમના આ કાનૂન (સિદ્ધાંત)ની રૂએ ઈન્સાન જીવન અને કાએનાતના ઘણા બધા ભેદોને ભૂલાવી ચૂક્યો છે, તો તેમાં અજબ થવાં જેવું કંઈ નથી. કેમકે તે (ખુદા) સર્વશક્તિમાન છે માટે તે ફરીથી એ ભેદોની વધુ સારી મા'રફતથી માનવીને ઓળખ-જાણ કરાવી શકે છે. અથવા તો પાછલી મા'રફત જેવીજ મા'રફત અર્પણ કરી શકે છે, જેનો આધાર એક યાદ કરનાર (ઝાકીર)ના યાદ કરવા પર છે. આ રીતે ઝીકરે ઈલાહીનો કુરાની અર્થ છે તે ભૂલાયેલા ભેદોના જ્ઞાન (મા'રફત)ને પાછું મેળવવું કે જે માનવીની યાદમાંથી નીકળી ચૂક્યું છે કે જે ખુદાના ગૂણના જલવાઓના (અનુભવના) અવલોકન વિષે છે.

દ્વિતીય બાબ

ઝીકરની બરકતો :

આ બાબમાં ઝીકરે ઈલાહીની બરકતો વિષે અમુક બહોળા અર્થ ધરાવતા દાખલાઓ ટાંકવામાં આવ્યા છે. આ વિષે સૌથી પ્રથમ એ વાત જરૂરી છે કે શબ્દ “બરકત”ના અર્થને સારી રીતે સમજી લેવામાં આવે. બરકતનો અર્થ છે વધારો, પુષ્કળ, વધારવું અર્થાત ન્યામતથી પ્રગતિ અને સદભાગ્ય (ખુશકિસ્મતી)ની વૃદ્ધિ, ભલે તે જાહેરી હોય યા બાતિની, જીસ્માની હોય યા રૂહાની.

બરકતોનું મુળ (ઉદ્ભવસ્થાન) :

ઝીકર રબુલ ઈઝઝતના મુબારક તથા પવીત્ર નામ મારફત કરવામાં આવે છે અને કુરાનમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ પરવરદિગારે આલમના બરકતવંતા નામમાં ભલાઈ, બરકત, ઈલ્મો-હિકમત અને હિદાયત તથા માર્ગદર્શનના અપાર ભંડાર અને બેહદ નેઅમતો છુપાએલી અને ભરેલી છે. બરકતના આવા દરેક અર્થ તરફ ઈશારો કરતાં કુરાને પાકમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે “અય રસૂલ (સ.અ.સ.) તમારો પરવરદિગાર જે જલาลત (ભવ્યતા)નો અને કરામતનો માલિક છે તેનું નામ ઘણુંજ બરકતવાળું છે.” (પપ-૭૮)

આનો અર્થ એ છે કે સઘળી કાએનાત અને બધી હસ્તીઓને જાહેરી તથા બાતિની રીતે જે જે રહેમતો તથા બરકતો મળી રહી છે અથવા મળનારી છે; અને જે અંબીયા તથા અઈમ્મા (ઈમામો)

અલયહિસ્સલામ તથા મોમીનોના માટે ખાસ રાખવામાં આવેલ છે, તે સઘળાનો કદી ખતમ ન થનાર (મૂળ સ્થાન) બેહદ ઊંડો અને બેશુમાર ખજાનો અલાહ તઆલાનું પાક નામ તથા ઝીકર છે. હવે નીચે મુજબ એ હકીકતની સાબિતીરૂપે ઝીકરના ગૂણ તથા ફાયદા જાહેર કરવાના હેતુથી કુરાને મજહબની અમુક હિકમતભરી આયતો તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવે છે.

ઝીકર અને હઝરત આદમ (અ.સ.) :

એ અલાહતઆલાના મુબારક નામના ઝીકર (યાદ કરવાની) જ બરકતો હતી કે જેથી હઝરત આદમ અલયહિસ્સલામ નામોના જ્ઞાન તથા ચીજો-વસ્તુઓની હકીકતની સંપતિ થી માલામાલ થઈને ઝમીનના ખલીફા તથા ફરિશ્તાઓનો સિજદો મેળવનારને દરજ્જે પહોંચ્યા, કેમકે આપને જે નામોની તાલીમ આપવામાં આવી હતી તે અસલમાં અલાહતઆલાનાજ નામ હતા. આ તાલીમ તેવાણ બુઝુર્ગને નામ ના ડહાની મોઅજ્જાઓ (ચમત્કારો)ના સ્વરૂપમાં મળી રહી હતી અને તે સઘળી બરકતો અને ખુશકિસ્મતીઓનો આધાર ઈસ્મે આઝમની પવીત્ર યાદ પર હતો કે જે હઝરત આદમને શીખડાવવામાં આવ્યું હતું.

આ સિવાય જન્મતથી ઉતરવા પછી પણ હઝરત આદમ (અ.સ.)એ પોતાના રબબથી અમુક કલેમાઓ યાને કે મહાન નામો શીખ્યાં; અને તેનું સંપૂર્ણ ઝીકર કર્યું એ રીતે કે જે રીતે કરવું જોઈએ, જેની બરકતથી આપની તૌબા કબૂલ થઈ અને તૌબા કબૂલ થવાનો એ અર્થ છે કે તે પહેલાં આપની જે ડહાનીયત તથા નૂરાનીયત હતી તે સંપૂર્ણ બહાલ થઈ ગઈ અને તેઓએ પૃથ્વીના ત્રણ ઉપર

અઘ્નાહતઆલાની ખિલાફત અને તેના પ્રતિનિધિ (ખલીફા)ની મહાન જવાબદારી પૂરી કરી.

ઝીકર અને હઝરત નૂહ (અ.સ.) :

જો તમો સૂરહ હૂદ (૧૧)ની આયત નંબર ૪૮નો ધ્યાનથી અભ્યાસ કરો, તો ખાત્રી પૂર્વક જણાશે કે હઝરત નૂહ અલયહિસ્સલામના જાહેરી (સમુદ્રી) તોફાનની પાછળ ડહાનીયતનું એક બાતિની તોફાન પણ હતું જેમ કે કુરાનના કિસ્સામાં છે કે : ફરમાવવામાં આવ્યું કે ‘અય નૂહ ! (હવે ડહાનીયતના તોફાનથી) ઉતરો, અમારા તરફથી સલામતી અને બરકતોની સાથે કે જે તમારા ઉપર છે, અને તેઓ ઉપર પણ છે કે જેઓ તમારી સાથે છે.’ (૧૧-૪૮)

આ તો સિદ્ધાંતની વાત છે કે જે પર આપણે વિશ્વાસ કરીએ કે હઝરત નૂહ (અ.સ.)ને એ બરકતો ખુદાના મહાન નામોના ઝીકરના પરિણામે મળી હતી અને ન કે જાહેરી પ્રકારના તોફાનના પરિણામે કેમકે પરવરદિગારના નામ અને ઝીકર સિવાય કોઈ સલામતી અને બરકત નથી થઈ શકતી અને એ કામ ફરજિયાત છે કે ખુદાની સલામતી તથા બરકતો નૂહ અલયહિસ્સલામ ઉપર ત્યારથી હોય જ્યારથી તેમને નબુવ્વત મળી હતી.

ઝીકર અને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અ.સ.) :

હઝરત ઈબ્રાહીમ ખલીલુલ્લાહ અલહિસ્સલામ વિષે પણ આ જ કુરાની સાબિતી મોજૂદ છે કે અઘ્નાહ તઆલાએ આપને અમુક કલીમાતે તામ્માત (સંપૂર્ણ શબ્દો) ઉપર અજમાવ્યા અને તે શબ્દોથી

મુરાદ અદ્લાહના નામો છે. મતલબ હઝરત ઈબ્રાહીમ (અ.સ.) એ ખુદાના મહાન નામોનું મુબારક ઝીકર વાજબી રીતે પરીપૂર્ણ કર્યું જેના પરિણામે તેવણ પોતે અને પોતાની ઔલાદના સીલસીલાની હેસીયતમાં દુન્યાભરના લોકો માટે ઈમામ નક્કી થયા. અને સઘળા ખુદાવંદી બરકતોનાં મૂળ-ઉદભવ સ્થાન નક્કી થયા. આ વાત સૂરહ બકરની આયત ૧૨૪ની સ્પષ્ટ તારવણી છે.

ઝીકર અને હઝરત મૂસા (અ.સ.) :

સૂરઅ નમલ (૨૭)ની આયત નંબર ૮માં ફરમાન છે કે જ્યારે મૂસા તે આગ પાસે આવ્યા, ત્યારે તેને અવાજ આવ્યો કે “બરકત દેવામાં આવી છે તેને જે આ આગ (અર્થાત નૂર)માં છે અને તેને જે તેની આજુ બાજુ છે અને તે ખુદા જે દુન્યાનો પાલનહાર છે. તે પાક અને પવીત્ર છે.” (૨૭-૮) આ એ નૂરે હિદાયત હતું કે જે હઝરત મૂસા (અ.સ.)એ ઝીકરે ઈલાહીના પરિણામે બાતિનની આંખો વડે જોયું હતું જેમાં અક્કલ તથા જ્ઞાન, ઈલ્મો હિકમત તથા માર્ગદર્શનની બરકતો મોજૂદ હતી; અને એજ નૂરના હુઝુર થકી મૂસા અલયહિસ્સલામને પણ રહેમતો અને બરકતો મળી હતી.

ઝીકર અને હઝરત ઈસા (અ.સ.) :

સૂરહ મરીયમની (૧૯)ની આયત નંબર ૩૧માં અદ્લાહતઆલાનું ફરમાન છે કે હઝરત ઈસા અલયહિસ્સલામે ફરમાવ્યું ‘અને ખુદાએ મને બરકતવાળો બનાવ્યો છે, ચાહે તો હું ક્યાં પણ રહું અહીં એ જાણવું જરૂરી છે કે આ પવીત્ર આયત ઘણીજ હિકમત ધરાવે છે; અને એમાં ઘણી હકીકતોની ચાવી સમાયેલી છે. આમ શબ્દ “એન”

એટલે ક્યાં પણ હોવા થકી ઈશારો જાહેર તથા બાતિન બન્ને સ્થિતિની તરફ છે મતલબ કે ‘હું જ્યાં પણ રહું’માં હઝરત ઈસા (અ.સ.) ફરમાવે છે કે હું મારી નબુવ્વતના પૂરા સમયમાં જીસ્માની રીતે અથવા રૂહાની હાલતમાં જે લોકોની વચ્ચે હોઈશ તે લોકો માટે મને બરકતનું સાધન (ઝરીયો) બનાવવામાં આવ્યો છે.

કુરાને શરીફના આ ફરમાન થકી એક તો એ હિકમત જાહેર થાય છે કે ‘ઈસ્મે આઝમ’ અને આસમાની કિતાબ મારફત ભલાઈ અને બરકત મેળવવાની જે રીત નક્કી કરેલ છે તેની સામાન્ય તથા ખાસ હિદાયતનું મળવું ઝમાનાના હાદી વગર અશક્ય છે. આની બીજી હિકમત એ છે કે જે દીની પેશ્વા (હાદી) ખુદાતઆલા તરફથી નક્કી થયા તેની નીકટતા, નઝદિકી અને તેની મિત્રતા તથા સાથે રહેવાના બે પ્રકાર હોઈ શકે છે, એક જીસ્માની તથા બીજો રૂહાની. કેમકે આપણે જો ફક્ત એમ વિચારીએ કે હઝરત ઈસા (અ.સ.) ફક્ત એ લોકોના માટેજ બરકતના સાધનરૂપ હતા, જેઓ શારીરિક રીતે હમેશાં તેમની સોહબતમાં રહેતા હતા તો તેથી ખુદાવન્દી લાભો તથા બરકતો સમય અને સ્થળની મર્યાદામાં આવી જશે; અને તેના પરિણામે તે રહેમતો અને બરકતોથી એવા લોકો વંચિત રહી જશે, જેઓ ધણા ઈમાનદાર અને તાબેદાર છે, પણ શારીરિક રીતે પોતાના પેશ્વા-હાદી કરતાં ઘણે દૂર રહે છે; અને આ આયતની ત્રીજી હિકમત છે કે ઈસ્મે આઝમ, આસમાની કિતાબ અને હાદીએ વક્ત (ઝમાનાના હાદી)ની રૂહાનીયત તથા નૂરાનીયત, હકીકતમાં એકજ છે. એજ કારણ છે કે ઘણી વાર બરકતનું મૂળ (ઉત્પત્તિસ્થાન) ખુદાના નામને ગણવામાં આવ્યું છે, ઘણી વાર આસમાની પુસ્તકને અને કેટલીક વાર હાદીએ બરહકને; અને આ ત્રણે વાતોનો અર્થ એકજ છે કેમકે રૂહાનીયતનો એજ સિદ્દાંત છે કે એકજ હકીકતનાં કેટલાંય નામ હોય છે.

આ વર્ણનનો ખુલાસો એ છે કે ખુદાનઆલા તરફથી હઝરત ઈસા (અ.સ.)નું બરકતવાળું હોવું એ સચ્ચાઈનો એક રોશન (બોલતો) પુરાવો છે કે તેમને આ મહાન મરતબો ઝીકરે ઈલાહીના પરિણામે આપવામાં આવેલ, કેમકે ખુદાના મહાન નામ અને પાક યાદ વગર કોઈ રહેમત અને બરકત મળી નથી શકતી.

ઝીકર અને હઝરત મુહમ્મદ (સ.અ.સ.) :

કુરાને હકીમમાં ઘણે ઠેકાણે થયેલાં ફરમાનો દ્વારા એ સચ્ચાઈ સાબિત થાય છે કે હઝરત રસૂલે ખુદા સલ્લલ્લાહો અલયહિ વ આલેહિ વસલ્લમને પોતાના પરવરદિગારના બરકતવંતા મહાન નામ (ઈસ્મે આઝમ)થી રૂહાની સંબંધ અને નૂરાની નિસ્બત હતી. તેઓ નબુવ્વતથી પહેલાં પણ અને પછી પણ ખુદાના એજ મહાન નામ અને તે સાથેના મહાન નામોનું ઝીકર કરી લીધા કરતા હતા; અને આપ (સ.અ.સ.)ને અલ્લાહતઆલાએ પોતાના સઘળા નામોની રૂહાનીયત અને નૂરાનીયત તથા ઈલ્મો ઉકમતના ખજાનાવાળો બનાવી દીધો હતો.

એ જાણવું જોઈએ કે ઝીકર કુરાનને પણ કહેવામાં આવ્યું છે. આ નામનું કારણ એ છે કે કુરાનનો અર્થ છે ઉચ્ચારણ, વાંચવું (૭૫-૧૭-૧૮); અને ઝીકરનો અર્થ છે ખુદાને યાદ કરવું. હુઝુર (સ.અ.સ.) ઈસ્મે આઝમનું ઉચ્ચારણ કર્યા કરતા હતા અને ખુદાને યાદ કરી લેતા હતા, જેના પરિણામે આપ નામદાર (સ.અ.સ.) ઉપર અલ્લાહની છેલ્લી કિતાબ નાઝીલ થઈ અને આપ નામદાર (સ.અ.સ.)ના ખુદાના નામના ઉચ્ચારણ કરવાને કારણે આ પવીત્ર કિતાબને કુરાન, અને ખુદાને યાદ કરવાના કારણે ઝીકરનું નામ દેવામાં આવ્યું.

વળી કુરાને મજીદને ઝીકર કહેવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે તેમાંની સઘળી શીખામણો, માર્ગદર્શન, રૂહ અને જીવંત હકીકતો મોમીનોની આસાની અને સરળતાને માટે ખુદાના મુબારક નામ અને પવીત્ર ઝીકરમાં સમાવી દીધેલી છે. જેમકે સૂરહ કમર (૫૪/૧૭)માં ફરમાવે છે કે અર્થ : ‘અને અમોએ કુરાનને ઝીકરના માટે સહેલું કરી દીધું કે કોઈ છે જે ઝીકર કરે.’ કુરાને કરીમને ઘણી બધી હદે સહેલું બનાવવું એ છે કે સર્વ શક્તિમાન (ખુદા) એ એને એક જીવંત રૂહ અને સંપૂર્ણ નૂર કહીને પોતાની ચમત્કારી નામની રૂહાનીયતમાં સમાવી દીધું છે, અને આ સૂરહમાં વારંવાર એ ફરમાન કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી અછાહતઆલાનો હેતુ એ છે કે ઈલ્મ જાણનારાઓ (વિદ્વાનો) આ મહાન હિકમત તરફ જરૂર ધ્યાન દેવે. કારણ કે પવીત્ર કુરઆનને જાહેરી અને બતિની અર્થો અને સઘળી ખૂબીઓ સહિત ઈસ્મે આઝમના ઝીકરમાં સમાવી દીધેલ છે. આ ઉદાહરણથી મોમીનોને એ અંદાજો થઈ શકે છે કે તે મહાન અછાહતના પવીત્ર નામ અને પાક ઝીકરમાં કેવી અસંખ્ય રહેમતો અને બરકતો મોજૂદ છે.

Spiritual Wisdom

ઝીકર વિષે કુરાનના ઉવાલા (સૂરહ ૬૫ આયત ૧૦-૧૧) એ પણ એક કુરાની હકીકત છે કે ઝીકર એ રસૂલે અકરમ (સ.અ.સ.)ના પવીત્ર નામોમાંથી એક છે, કેમકે હુઝૂરે અકરમ (સ.અ.સ.)ને પોતાના બરકતવંતા સમયમાં ખુદાએ રહેમાન અને રહીમના જીવંત ઈસ્મે આઝમ અને ચમત્કાર યાદ હતા; અને એ માટે પણ છે કે આપ (સ.અ.સ.)નું પવીત્ર નૂર અને કુરાનની પવીત્ર રૂહની હકીકત એક જ હતી.

આપ હઝરત (સ.અ.સ.)ની કૃઆ-આશિષો :

દયાળુ અને કૃપાળુ ખુદા પાકની એ શાન છે કે તેણે હઝરત

ઈસા (અ.સ.)ને પોતાના વખતમાં તાબેદાર લોકો માટે મુબારક એટલે કે બરકતો દેનાર બનાવ્યો હતો. તે જ રીતે અઘ્લાહ પાકે અમ્બીયાઓના સરદાર સલ્લલ્લાલુ અલયહી વ આલેહી વ સલ્લમને પોતાના સમયમાં પોતાના વ્યક્તિત્વમાં અને ભવિષ્યમાં પોતાના જાનશીન (વારસદારો) થકી રહેમતો અને બરકતોના મૂળ અને (રહેમતો તથા બરકતોના) વસીલા બનાવ્યા છે, જેથી જગત ખુદાની રહેમતો તથા બરકતો (દુઆ આશિષ)થી ખાલી ન રહી જાય.

આ મુજબ આં હઝરત (સ.અ.સ.)ની દુઆ આશિષોનું એક કુરાની ઉદાહરણ એ છે કે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે ‘છે કોઈ જે ખુદાને કર્ઝે હસના (બેહતરીન કર્ઝ) આપે કે જેથી ખુદા તેના માલને તેના માટે કેટલાય ગણો વધારી આપે.’ (૨-૨૪૫)

આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે ખુદા લોકોથી કર્ઝે હસના (મહેમાની) લેવાના નામે કંઈક માલ લેવા ઈચ્છે છે; અને તેઓની એ માલની કુરબાનીના બદલે દીન અને દુનિયાની રહેમતો અને બરકતોથી તેમને નવાઝવાનો તેનો હેતુ છે, પણ એ તો સ્પષ્ટ છે કે ખુદાતઆલા પોતે જાને કોઈ ભૌતિક વસ્તુ નથી લેતો, બલકે પોતાના રસૂલ (સ.અ.સ.)ની મારફત (લયે છે); અને ઝકાત વગેરે આપવાના બદલામાં કોઈને દુઆ આશિષો પણ પયગમ્બરે અકરમ (સ.અ.સ.)ના મારફત જ મળ્યા કરે છે, માટે સૂરહ તૌબા (૯)ની આયત નંબર ૧૦૩માં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે :

‘(અય રસૂલ !) આપ તેઓના માલની ઝકાત લ્યો કે જેથી આપ તેઓને (ગુનાહથી) પાક સાફ કરી દેશો; અને તેઓ માટે ભલાઈ અને બરકતની દુઆ કરો, કારણ કે આપની દુઆ તેઓના હકમાં

સંતોષ-શાંતિ (નું સાધન) છે.' આનાથી એ જણાય છે કે દરેક પ્રકારની ભલાઈ-ખૈરો બરકતનું મૂળ, ખુદાના હુકમ થકી હુઝૂરે પાક (સ.અ.સ.)ની બરકતવંતી દુઆ છે; અને આપ (સ.અ.સ.)ના જાનશીન (વારસદારો)ની દુઆ પણ એજ મરતબો રાખે છે.

કુરાને શરીફ ૧૩-૨૮માં હઝરતે રબ્બુલ ઈઝઝતનું આ ફરમાન છે કે 'યાદ રાખો કે ખુદાનાજ ઝીકરથી (યાદ કરવાથી) દિલોને શાંતિ સંતોષ મળ્યા કરે છે.' હવે આ હિકમત સભર આપત માટે જરૂર એ સવાલ પયદા થાય છે કે જો કઈ પણ શર્ત વગર, ફક્ત ખુદાના ઝીકર થકી જ કોઈના દિલને શાંતિ મળી શકતી હતી, તો પછી ખુદા એ હઝરત રસૂલ (સ.અ.સ.) ને શા મટે ફરમાવ્યું કે આપ (સ.અ.સ.)ની દુઆમાં તેઓ માટે સંતોષ છે ? આનો એકજ જવાબ એ છે કે અહીં અદ્લાહના જે ઝીકરને દિલોનો સંતોષ કહેવામાં આવ્યું છે, તે ફક્ત અને ફક્ત તેજ ઝીકર છે જેના વિષે હુઝૂરે અકરમ (સ.અ.સ.)એ અથવા આપના જાનશીને રજા, માર્ગદર્શન અને દુઆ આશિષો આપી હોય, નહિ તો હકીકી સંતોષ મુશ્કેલ છે બલકે અશક્ય છે.

Knowledge for a united humanity

ઝીકર અને પવિત્ર ઈમામો (અ.સ.) :

જેમકે પ્રથમ બાબમાં ટૂંકમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે અહેલેબૈતના, ઈમામો અલયહિલ્લિસ્સલામજ ઝીકરવાળા છે અને એ નામો હુઝૂર સહમના કુરાની ઈલ્કાબોમાંથી છે, તો પછી ઝીકરનો અર્થ અને તેની હકીકતની કેટલીય બાજુ છે, જેમકે :

(૧) રસૂલના કુટુંબી યા આલે રસૂલ (સ.અ.સ.) અર્થાત

તે માનવંત લોકો જેઓ અહેલેબૈતે રસૂલ છે, જેઓ નબી સાહેબના ઈલ્મ-જ્ઞાનના શહેરના દરવાજાની હેસિયત ધરાવે છે, જેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સ.અ.સ.)ના હિકમતના ધરના દરવાજાનો મરતબો ધરાવે છે અને જેઓ દીનના ભેદની વિગતોથી જેટલા જાણકાર હોવા જોઈએ તેટલા જાણકાર અને વાકેફ છે.

(૨) અહેલે કુરાન એટલે તે માનવંત લોકો જેમને ખુદા પાકે 'રાસીખુન ફીલઈલ્મ' (જ્ઞાનમાં મઝબૂત)ના વહાલા નામથી યાદ ફરમાવ્યા, જેમને અદ્લાહ તઆલાએ પોતાના મહેબૂબ નબી મહમદ (સ.અ.સ.) થકી કુરાનની તન્જીલ અને તાવીલનું જ્ઞાન અર્પણ કર્યું છે અને જેઓ બાહ્ય અને આંતરિક જગતના સઘળાં સત્યો અને મા'રફતના ખજાના ધરાવનાર (ખજાનચી) છે.

(૩) નસીહત અને માર્ગદર્શન દેનારા, જેઓ ખુદા અને રસૂલ (સ.અ.સ.) પછી ઉલીલ અમ્મ (હુકમના માલિક) સ્વરૂપે લોકોનું માર્ગદર્શન અને રહેબરી કરનારા છે, જેમની તાબેદારી લોકો પર ફરજિયાત બનાવવામાં આવી છે.

(૪) ઝીકરે ઈલાહીવાળા યાને કે ખુદાની યાદ કરવાવાળા અને ખુદાની યાદ દેવડાવનારા, મહાન નામો શીખવનારા, ઝીકરની દરેક રીતોના પેસ્વા-માર્ગદર્શક, તેમના સઘળા ભેદો તથા રહસ્યોના જાણનારા, રૂહાનીયતનાં ઠેકાણાઓ તથા નૂરાનીયતના દરજ્જાઓ પિછાણનારા અને મા'રફતના માર્ગના હિદાયતના નૂર.

પવીત્ર ઈમામો અલયહિમુસ્સલામમાંથી દરેક ઈમામ (અ.સ.) પોતાના સમયમાં (ઝમાનામાં) ખુદાવંદતઆલાના હાજર

જીવંત મહાન નામ અને ગુપ્ત તથા દિલના ઝીકરના ખજાનાવાળા અને સંભાળ લેનારા હોય છે. કેમકે હઝરત ઇમામ અલયહિસ્સલામ ખુદા અને રસૂલ (સ.અ.સ.)ની ખિલાફત અને તેમના નાયબના દરજ્જા પર હોય છે. માટે ખુદા અને રસૂલ (સ.અ.સ.)ની રહેમતો તથા બરકતોના અનંત ખજાનાઓ ઇમામે આલી મુકામને જ સુપ્રત હોય છે.

ખિલાફતે જુઝવી (વિભાગીય ખિલાફત) :

હકીકી મોમીનને બે બાબત જાણવી ખૂબ જરૂરી છે કે મનુષ્યની સમૂહગત અને વ્યક્તિગત સ્થિતિ મુજબ ખુદાની બે ખિલાફતો હોય છે. એક સંપૂર્ણ ખિલાફત છે જેનો સંબંધ સમગ્ર જગતથી છે, જેમ કે હઝરત આદમ અલયહિમુસ્સલામની ખિલાફત. અને બીજી વિભાગીય ખિલાફત છે, જે એક મોમીન માણસના પોતાના વ્યક્તિત્વ-પોતાની જાતથી સંબંધ ધરાવે છે. સર્વવ્યાપક ખલીફા પોતપોતાના ઝમાનામાં અંબિયા અને ઇમામો અલયહિમુસ્સલામ હોય છે; અને વિભાગીય પ્રકારે ખલીફા દરેક એ હકીકી મોમીન હોઈ શકે છે, જે પોતાના સમયના હાદીએ બરહક (અ.સ.)ની નુરાની હિદાયત મુજબ અહ્લાહતઆલાના પવીત્ર નામનું ઝીકર કરે છે; અને તેમાં જોઈએ એવી સફળતા મેળવતો હોય છે, તો એવા સફળ અને નસીબદાર મોમીન પોતાની જાતની રૂહાનીયતની દુનિયામાં ખુદાતઆલાની ખિલાફત તથા પ્રતિનિધિત્વ પામે છે. જેનું જાહેરી પરિણામ હકીકત અને મા'રફતના જ્ઞાનના સ્વરૂપમાં હોય છે; આ ઝીકરે ઈલાહીની બરકતોમાંથી છે.

તો, અહ્લાહતઆલાનું ફરમાન છે કે 'તમારામાંથી જેઓ

ઈમાન લાવ્યા અને સારાં સારાં કામ કર્યા તેમનાથી ખુદાએ વાયદો કર્યો છે કે તેમને ધરતી ઉપર જરૂર (પોતાનો) ખલીફા નિમણે, જે રીતે તેઓને ખલીફા બનાવ્યા, જે તેનાથી પહેલાં થઈ ચૂક્યા છે.’
(૨૪-૫૫)

આ જ ફરમાનમાં છે કે “તમારામાંથી” તેનાથી સ્પષ્ટ છે કે આ સંબોધન તે સઘળા લોકોને છે જેઓ ઈમાન લાવ્યા, પણ જેમને ખિલાફતનો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે તે એ સઘળા નથી, પરંતુ તેઓમાંથી અમુક છે. તેઓ એજ છે જે યોગ્ય રીતે ઈમાન લાવ્યા અને જેઓ હકીકી અર્થમાં સારાં કાર્યો કરે, તેઓને રૂહાનીયતની ધરતીની ખિલાફત આપવામાં આવશે. જે રીતે પાછલી ઉમ્મતોના મોમીનોને એ ખિલાફત આપવામાં આવી હતી જે જાહેરી નથી; અને એજ રીતે હવે પણ જાહેર નહિ હોય, કેમકે આ વ્યક્તિગત ખિલાફત છે.

બરકતનું એક ઉદાહરણ :

પરવરદિગારે આલમના પવીત્ર ઝીકરના ખૈરાત અને બરકતોનું ઉદાહરણ એ સાફ અને સ્વચ્છ પાણી જેવું છે, જે આકાશ યાને કે ઊંચાઈ પરથી વરસે છે કેમકે સૂરહ કાફ (૫૦)ની આયત ૯ મુજબ પાણી શારીરિક બરકતોનું મૂળ છે. તમો વિચારો કે પાણી થકી પૂરી દુનિયા કેવી રીતે આબાદ અને ફળદ્રુપ હોય છે, કેવા કેવા ઉમદા અને દિલકશ બાગ-બગીચાઓ પૈદા થાય છે અને કેવી રીતે કુલતા-ફાલતા ખેતરો દ્વારા લોકોની રોજી માટે અનાજના ભંડાર જમા થાય છે; અને એ પણ જોવું છે કે પાણીની બરકતોથી એ શહેર કેવું જીવંત બની જાય છે જે ઠંડીની ઋતુમાં મરી ગયું હતું. પાણીનું

આ ઉદાહરણ ઝીકરે ઇલાહીના કૃપદાઓ તથા બરકતોની હકીકતો સમજવા માટે છે. જેનાથી ઇમાની રૂહની આબાદી થાય છે અને મોમીનની હકીકી ઝિંદગી બને છે.

આસમાન અને જમીનની બરકતો :

સૂરહ ‘અઅરાફ’ની આયત ૮૬માં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે ‘અને જો તે વસ્તીઓના રહેવાવાળાઓ ઇમાન લાવ્યા હોત અને પરહેઝગાર બન્યા હોત, તો અમે તેઓ ઉપર આસમાન અને જમીનની બરકતો (ના દરવાજા) ખોલી દીધા હોત.’ (૭-૮૬) જાણવું જોઈએ કે આ આયતે કરીમાનો અર્થ ભૌતિક બરકતોથી ઓછો અને રૂહાની બરકતોથી વધુ છે; અને સઘળી સ્થિતિમાં કૃપદા અને બરકતોની ચાવી ઇલાહી નામોમાં છે અને જરૂરી માર્ગદર્શન (સાહેબે અમ્ર) હુકમના માલિક પાસેથી મેળવી શકાય છે.

બન્ને જહાનની બરકતો :

કુરાનમાં (૭-૫૪) ફરમાવેલ છે કે ‘જાણકાર રહો કે જુસ્માની જગત અને રૂહાની જગત (બન્ને) એ જ (ખુદા)ના છે, તે ખુદા જે દુનિયાઓનો પાલણહાર છે, ઘણો બરકતવાળો છે.’ આ પવીત્ર આયતમાં ઇશારામાં એ ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે પરવરદિગારે આલમની બેહદ રહેમતો અને બરકતો બાહા જગત (શારીરિક દુનિયા) અને રૂહાની દુનિયા બન્નેમાં ફેલાયેલી છે, જેની ચાવી ખુદાતઆલાના બરકતવંતા અને પવીત્ર નામના ઝીકરમાં છુપાયેલી છે, જેનું વાર્ણન કરવામાં આવ્યું.

આ બાબમાં આરંભથી અહીં સુધી કુરાને પાકના પ્રકાશમાં જે ખાસ વાતો આવી, તેનો હેતુ એ જાહેર કરવાનો હતો કે અદ્વાલતઆલાના મુબારક અને પવીત્ર નામના ઝીકરમાં દીન અને દુનિયા તથા જાહેર અને બાતિનની સઘળી રહેમતો અને બરકતો સમાયેલી હોય છે, માટે કોઈ દીનદાર ખુદાની યાદ કરવાથી ગાફેલ ન રહે અને જેઓ ઝીકરે ઈલાહીમાં પરોવાયેલા છે, તેઓ સઘળા કાયદાઓથી જાણકાર રહી તે પર અમલ કરે કે જેથી ઈલ્મ અને અમલ બન્ને એક જગાએ મળીને વહેલી તકે સફળતા મેળવે.

**Institute for
Spiritual Wisdom
and
Luminous Science**
Knowledge for a united humanity

ત્રીજો બાબ

ઝીકરના પ્રકાર :

આ કામ હકીકી મોમીનની જરૂરી ફરજોમાંથી છે કે તે ઝીકરે ઈલાહીના જુદા જુદા પ્રકારોના કંઈક ઉદાહરણો સમજી લ્યે, જેથી સમય અને સ્થળ મુજબ તેનાથી દીની અને રૂહાની ફાયદા ઉપાડી શકાય; કેમકે કુદરતનો એજ નિયમ છે કે દીન અને દુનિયાની કોઈ પણ વસ્તુ ત્યાં સુધી પૂર્ણપણે ફાયદાકારક અને નફો દેનારી સાબિત નથી થઈ શકતી, જ્યાં સુધી તેના વિષે પૂરેપૂરું જ્ઞાન ન મેળવી લેવાય, એ માટે જાણવું જરૂરી છે કે જુદી જુદી રીતે ઝીકરના કેટલાય પ્રકાર છે, જેમાંથી અમુક અગત્યના પ્રકારોની અહીં અમો ઉદાહરણ રૂપે ચર્ચા કરીશું જે છે (ઝીકરે ફર્દ) વ્યક્તિગત ઝીકર, (ઝીકરે જમાત) એકઠા મળીને ઝીકર કરવું, (ઝીકરે જલી) જોરથી ઝીકર, (ઝીકરે ખફી) છૂપો ઝીકર, (ઝીકરે કસીર) પુષ્કળ ઝીકર, (ઝીકરે કલીલ) થોડો ઝીકર, (ઝીકરે લીસાની) જીભનો ઝીકર, (ઝીકરે કલબી) દિલનો ઝીકર, (ઝીકરે બસરી) જોવાનો ઝીકર, (ઝીકરે સમઈ) સાંભળવાનો ઝીકર, (ઝીકરે બદની) શરીરનો ઝીકર, અને (ઝીકરે ખાબ) સ્વપનમય ઝીકર.

ઝીકરના પ્રકારોની સાબિતી :

જો ગંભીરતાથી ધ્યાન-વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપર મુજબના ઝીકરના પ્રકારોનું સ્પષ્ટ દ્રષ્ટાંત કુરાને શરીફની આ આયતમાં મળે છે. જેમાં ફરમાવવામાં આવેલ છે કે ‘બસ તમો ખુદાનો ઝીકર એ રીતે કરો જે રીતે તમો પોતાના બાપદાદાઓનો ઝીકર કરો છો, બલકે તેથી પણ વધીને...’ (૨-૨૦૦)

તો સર્વ પ્રથમ કુરાનના આ મુબારક ફરમાનથી એક વ્યક્તિના વ્યક્તિગત ઝીકરનું દ્રષ્ટાંત મળે છે, કેમકે પોતાના (બાપ) પિતાની યાદ કોઈ એક વ્યક્તિ પણ કરી શકે છે. પછી તેનાથી જમાતી ઝીકર સાબિત થાય છે જ્યારે કે થોડા પૂત્રો મળીને પોતાના બાપ-દાદાઓને યાદ કરે છે. તે પછી ઝીકરે જલીનો ઇશારો છે. કારણ કે કોઈ માણસ પોતાના બાપ-દાદાઓની યાદ-તારીફ, રાગથી અને કસીદા ગાઈને પણ કરે છે, જેમકે અરબના લોકો શરૂઆતમાં કર્યા કરતા હતા. તે પછી (ઝીકરે ખફી) છૂપા ઝીકરની સાબિતી છે, કેમકે માણસ પોતાના દિલમાં છૂપી રીતે પણ બાપ-દાદાઓને યાદ કરે છે. ઝીકરે કસીર અને ઝીકરે કલીલની સાબિતી તો અહીં વધુ સાફ છે. કેમકે ઈન્સાન પોતાના પિતાને વધુ અથવા ઓછે યાદ કરે છે. ઝીકરે લીસાનીનો દાખલો ઝીકરે જલી સાથે અને ઝીકરે કલબીનું દ્રષ્ટાંત ઝીકરે ખફી સાથે જ આવી ગયું. ઝીકરે બસરીની દલીલ એ છે કે દરેક પુત્ર પોતાના પિતાને અને તેની ખાસ વસ્તુઓને મલોબ્બતની નજરોથી જુએ છે અથવા પિતાને જોવા માટે આતુર રહે છે. ઝીકરે સમઈની સાબિતી એ છે કે દરેક ઈન્સાન પોતાના પૂર્વજોનાં વખાણ અને વર્ણન શોખથી સાંભળે છે. ઝીકરે બદનીનો દાખલો એ છે કે પ્રત્યેક એ માનવી જેને પોતાના પિતા પાસે જવું જરૂરી હોય તે શારીરિક હલનચલન-મહેનત કરે છે. અને ઝીકરે ખ્વાબની મિસાલ એ છે કે દરેક નેક હૃદયી ઈન્સાન બુઝુર્ગ બાપને ક્યારેક ક્યારેક સ્વપનામાં પણ નિહાળે છે, જે વડે બાપની યાદ અને મલોબ્બત વધુ મજબૂત થઈ જાય છે.

ઝીકરે ફર્દ :

ઝીકરે ફર્દનો અર્થ છે વ્યક્તિગત ઝીકર, પછી તે ઝીકર કોઈ

જમાતની સાથે હોય કે ક્યાંય અલગ હોય, દરેક સ્થિતિમાં જ્યારે તે જમાતના કોઈ બંધન વિના કે એકઠા મળીને કર્યા વગર પોતાની મરજી મુજબ તથા સ્વતંત્ર રીતે ઝીકર કરતો હોય તો એ તેનું વ્યક્તિગત ઝીકર કહેવાય છે. ઝીકર કરનાર બંધાનું તે વ્યક્તિગત ઝીકર સઘળા સ્થળે અને દરેક વખતે ફાયદામંદ અને નફાકારક હોય છે. પરંતુ જમાતી ઝીકર છોડીને આને અપનાવવો ન જોઈએ, કેમકે જમાતી ઝીકરની ફઝીલત બેહદ મહાન હોય છે.

ઝીકરે જમાત :

જમાતી ઝીકર અથવા ભેગા થઈને કરાનારા ઝીકરની હાલત એ છે કે તેમાં એક થી વધુ જેટલા પણ હોય, મોમીનોની મજલિસ હોય છે, જેમાં સઘળા એક અવાજ થઈને ઝીકર કરતા રહે છે. જો ઝીકરની મજલિસને લગતી સઘળી શરતો અને નિયમોનું પાલન કરવામાં આવે તો એમાં ઝીકર અને ઈબાદતની અન્ય રીતો કરતાં રૂહાની પ્રગતિનો વધુ આવકાશ મોજૂદ હોય છે, જેની હિકમત એ છે કે ઝીકર એ ખુદાતઆલાની નૂરાની રસ્સી છે અને તેને એકઠા મળીને મજબૂતીથી પકડવા માટે ફરમાવવામાં આવ્યું છે.

ઝીકરે જલી :

ઝીકરે જલી આ કોઈ એક વ્યક્તિ અથવા અમુક વ્યક્તિઓના એ ઝીકરનું નામ છે, જે અસરકારક અવાજ સાથે કરવામાં આવે છે. જેની જરૂરત એ માટે છે કે માણસનું દિલ ગફલત અને ખોટાં કામોના કારણે બહુ જલ્દી કાટમય અને અંધકારમય થઈ જાય છે; અને એવા દિલમાં ઝીકરે ખફી ઊતરતું નથી, ત્યાં સુધી કે જ્યાં

સુધી ઝીકરે જલી અને ગીરીયા વ ઝારી વડે દિલની સંપૂર્ણ સફાઈ ન થાય.

યાદ રાખવું જોઈએ કે અદ્વાલતઆલાની ઈબાદતના સઘળા ભાગોમાંથી જે પણ ભાગ હોય, જ્યારે તેને અસરકારક અને બુલંદ અવાજમાં બોલવામાં આવે તો તે ઝીકરે જલી કહેવાય છે. દાખલા તરીકે કોઈ જમાતનું મોટા અવાજે 'સુબ્હાનઅદ્વાલ'ની તસબીહ વગેરે કરવું. એવી કોઈ પણ ઈબાદત જે મોટા અવાજ સહિત થાય તે ઝીકરે જલી છે.

ઝીકરે ખફી :

ઝીકે ખફીનો હેતુ છૂપી રીતે અને કોઈને ખબર ન પડે એ રીતે ઝીકર કરવાનો છે. જે ઝીકરે કલ્બીથી ઘણું નઝદિક છે. આનો ફાયદો એ છે કે તેમાં દરવેશીનું કોઈ પ્રદર્શન નથી હોતું; અને ન તો લોકો ઝીકર કરનાર વિષે અફવાઓ ફેલાવી શકે છે તે ઉપરાંત આનો એક મોટો ફાયદો એ પણ છે કે એ ધીરે ધીરે દિલમાં ઉતરીને ઝીકરે કલ્બીનું રૂપ ધારણ કરી લ્યે છે.

ઝીકરે કસીર :

આનો અર્થ છે, ખુદાતઆલાને ખૂબ વધુ પ્રમાણમાં યાદ કરવો. ભલે તે યાદ જુદા જુદા ઝીકરો કે ઈબાદતોની હેસિયતમાં હોય અથવા એકજ ઝીકરના સ્વરૂપમાં થોડા થોડા સમયના અંતરે હોય અથવા લગાતાર રીતે હોય, મોટા અવાજે હોય કે છૂપું હોય—ગમે તે હોય, જ્યારે કે એકંદરે આનું પ્રમાણ ઘણું વધારે હોય તો તે ઝીકરે કસીર જ કહેવાશે.

આ બાબતમાં એ જાણવું જરૂરી છે કે કુરાને પાકમાં એક આયતમાં નહિ, બલકે ઘણી બધી આયતોમાં ઝીકરે કસીરનો હુકમ આપવામાં આવ્યો છે, જે પરથી આ કામ વાજબ અને જરૂરી થઈ જાય છે કે મોમીનને રાત-દિવસ વધારે અને વધારે યાદે ઈલાહીમાં અને નેક કાર્યોમાં મશગુલ રહેવું જોઈએ, કેમકે માનવીના દિલમાં બે વિરોધી તાકતો કામ કરી રહી છે. એક તો ભલાઈ-ખૈરની તાકત છે અને બીજી બૂરાઈ-શરની તાકત. માટે મોમીન બંદો વાજબી રીતે જેટલી વાર સુધી ખુદાને યાદ કરતો રહે છે તેટલા વખત માટે બૂરાઈનું કામે લાગવું બંધ અને ખૈરનું કામે લાગવું આઝાદ થઈ જાય છે તેથી ઊલટું જ્યારે પણ માનવી ખુદાને ભૂલી જાય છે તે વખતે ખૈર-ભલાઈની આવડત દબાઈ જાય છે અને બૂરાઈ-શરની શક્તિ ઊભરાઈ આવે છે. મતલબ કે અગર શયતાન અને નફ્સે અમ્મારાની સઘળી બૂરાઈઓના મૂળથી દૂર રહેવાની ઈચ્છા હોય તો તેનો ઈલાજ ઝીકરે કસીર છે.

ઝીકરે કસીલ :

આનો અર્થ છે બહુ ઓછે ઝીકર કરવો. અગર ઓછા ઝીકર કરવાનું કારણ ફક્ત સુસ્તીજ છે તો એ સારી નીશાની નથી, કેમકે કુરાનમાં સુસ્તી અને આળસને વખોડવામાં આવી છે. અગર કોઈ બીજા કારણ થકી ઓછે ઝીકર કરવામાં આવે છે અને તેમાં વધારો થવાની ખાતરી છે તો ખૈર-ઠીક છે.

ઝીકરે લીસાની :

આનો હેતુ એ ઝીકરથી છે કે જે જીભના હલનચલનથી

કરવામાં આવે છે, પછી તેમાં અવાજ ઊંચો હોય યા નીચો. આ ઝીકરનો ફાયદો એ છે કે તેનાથી ન ફક્ત ઝીકર કરનારનું દિલ હકીકી મહોબ્બતની તરફ એકાગ્રચિત્ત અને વાટ જોનારું (અપેક્ષા રાખનારું) બની જાય છે, પણ સાથે સાથે તે અન્યોનાં ઊંઘી ગયેલા દિલોને પણ ગફલતની નિદ્રામાંથી જગાડી દે છે; અને એમ કેમ ન થાય જ્યારે કે અદ્વાહતઆલાએ જીભ એ માટે આપી છે કે તેનાથી જેટલો થઈ શકે તેટલો ઝીકર કરી લેવામાં આવે.

ઝીકરે કલ્બી :

આનો અર્થ છે દિલનો ઝીકર. આ ઝીકર સઘળા ઝીકરોમાં અતીશય ખાસ અને રૂહાનીયતની અજાયબીઓ લાવનાર છે, પણ આ જેટલો ખાસ, ચમત્કારિક અને હિક્મત સભર છે તેટલો નાજુક અને મુશ્કેલ પણ છે. આજ કારણ છે કે બીજા સઘળા ઝીકરો અને ઈબાદતો તથા નેક કાર્યો વડે તેની મદદ કરવામાં આવે છે, જેથી તેની પ્રગતિ થાય. આના અસંખ્ય ફાયદાઓ છે અને એનો અસલ (મૂળ) ફાયદો એ છે કે આના નીયમિત અને સતત અભ્યાસ (અમલ) કરવાથી દિલની ઝબાન ખુલી જાય છે. જેના પરિણામે રૂહાનીયતનો દરવાજો હંમેશા માટે ખુલ્લો થઈ જાય છે.

ઝીકરે બસરી :

બસરી ઝીકર મોમીન બંદાની આંખનો ઝીકર છે; અને આ કેટલીય રીતોથી થાય છે. દાખલા તરીકે ખુદાવંદતઆલાના કોઈ મહાન નામ ના સુંદર લખાણને આંખોની સામે એ હેતુથી રાખવું કે તે ઉપર સતત દૈનિક કર્યે રાખવાથી, અભ્યાસ (પ્રેક્ટીસ) થકી તે

મુબારક નામ દિલ પર નક્શ થઈ જાય. અથવા સીધેસીધું કોઈ નામ કલ્પનામાં લાવવું અથવા કુરાને પાક અને ઉચ્ચ દરજ્જાવાળા દીની પુસ્તકોનું મનન-ધ્યાનપૂર્વક વાંચન કરવું. વળી કાએનાતની નીશાનીઓનું સચ્ચાઈની શોધના હેતુસર નિરીક્ષણ કરવું આંખોના ઝીકરમાંથી છે.

ઝીકરે સમઈ :

આ બરકતવંતુ ઝીકર કાન સંબંધે છે. દાખલા તરીકે એક શખ્સ ઝીકર કરી રહ્યો છે અને બીજો શોખથી સાંભળી રહ્યો છે, તો એ બંને ઝીકર કરી રહ્યા છે. આમાં પહેલાનો ઝીકર ઝીકરે લીસાની (ઝબાનનો ઝીકર) અને બીજાનો સમઈ (કાનનો) છે. તો અગર એક મોમીન ખૂબસૂરત રીતે કુરાન શરીફ વાંચી રહ્યો છે અથવા કોઈ પણ ભાષામાં પઢી તે (પઢી) કાવ્ય સ્વરૂપે હોય કે (ગઢી) પાઠવાંચન સ્વરૂપે હોય, ખુદાના વખાણ કરે છે, તો એ મન ગમતી (રૂહપરવર) અવાજ તે વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના માટે ઝીકરે સમઈનો મરતબો ધરાવે છે કે જેઓ તેને એક ધ્યાનથી અને લીન થઈને સાંભળે છે.

Knowledge for a united humanity

ઝીકરે બદની :

આનો મતલબ એવો ઝીકર છે જેનો સંબંધ શરીરથી છે. આના પણ અમુક પ્રકારો છે. પણ અહીં ફક્ત એટલું જ જણાવવું જરૂરી છે કે દરેક પ્રકારના ઝીકર અને દરેક રીતની ઈબાદત કાજે જે પણ મહેનત અને પ્રયત્ન ફરજિયાત રીતે કરવા પડે છે, તે સઘળા શરીર જ બરદાશત કરે છે; અને ખાસ કરીને ક્રૌમ અને જમાતના ખાતર જે ફાયદો દેનારી ખિદમત બજાવી લાવે છે, તે

શરીરની શક્તિઓ વડે જ પૂરી થાય છે, જે ઝીકરની પ્રગતિની જાન છે. શર્ત એટલી કે એ ખિદમત દુન્યવી હેતુઓ પામવા ખાતર ન હોય, પણ ફક્ત ખુદાવંદતઆલાના રાજીપાની નીયતથી હોય.

ઝીકરે ખ્વાબ :

ક્યારે ક્યારે મોમીન એવું નેક સ્વપનું પણ જુએ છે કે તે તેમાં ઝીકર અને ઈબાદત કરે છે. હવે જોવાનું એ છે કે તે કેવી સ્થિતિમાં આવી કોઈ બંદગી કરે છે, વાજબી કે ગેરવાજબી ? અગર તે સ્વપનમય સ્થિતિમાં અમુક વખત સુધી લગાતાર ઝીકર કરતો રહે છે અને તે ખુશી પણ અનુભવે છે તો એ તેની રૂહાની પ્રગતિની ખુશખબરી છે. જો તેથી વિરુદ્ધ સ્વપનના ઝીકરમાં કે ઈબાદતમાં તેને મુશ્કેલીનો સામનો થતો હોય; અને (પરંપરા) વારંવાર ટૂટી જતી હોય તો સમજવું જોઈએ કે ઝીકરના મામલામાં તે હજુ કમજોર છે.

Spiritual Wisdom
and
Luminous Science
□ ● □
Knowledge for a united humanity

ચોથો ભાગ

ઝીકરની સામાન્ય શરતો :

ઝીકરની સામાન્ય શરતોના અમલ અને પરિપૂર્ણતા એ છે કે દરવેશ પુરૂષ સર્વપ્રથમ ઈસ્લામ અને ઈમાનના સ્પષ્ટ અને જાહેર શિક્ષણ અને માર્ગદર્શન મુજબ સદાયારી અને દીનદારીના ગુણો વડે પોતાને તૈયાર કરી લે છે. આ સઘળું ફક્ત નેક વચન અને નેક અમલના સ્વરૂપે કરી શકાય છે, માટે આ ભાગમાં આજ સીલસીલાના અમુક જરૂરી કામોની ચર્ચા કરવામાં આવે છે.

નેકીનું સાધન (Source) :

એ જાણવું જોઈએ કે નેકીનું મૂળ સાધન વ્યક્તિગત રીતે નિયત છે. પછી વચન-શબ્દો છે અને છેવટે (અમલ) કાર્ય છે. માટે આ ત્રણ સાધનો વડે દરેક એ નેકી અમલમાં આવી શકે છે જે દીનના હુકમોની હદમાં છે જે બિલકુલ રૂહે ઈસ્લામ અને હિકમતે દીનના મુજબજ છે. જેનો હેતુ અને આશય અદ્યાહના હક્કો અને બંદાના હક્કોની અદાયગી તથા ખુદાવંદતઆલાનો રાજીવો મેળવવાનો છે. જેનાથી દીન અને ઈમાનને મજબૂતી, ઈલ્મનો વધારો, દિલને શાંતિ અને રૂહને રાહત મળે છે. જે ન ફક્ત વ્યક્તિગત આચરણની ઊચ્ચતાનું કારણ છે પણ તે કૌમની ઈઝત અને આબરૂ તથા પ્રગતિ અને ખુશહાલીનું પણ સાધન છે. જેને નેક નિયતી, નેક વચન અને નેક અમલ કહેવામાં આવે છે. અને ઈમાન તથા નેક આમાલ પણ એજ છે. એજ પરહેઝગારી અને અદલ તથા મહેરબાની છે; અને

તેમાં જ દીન અને દુનિયાની સફળતા અને કલ્યાણ છુપાયેલાં છે. ઝીકર કરનાર બંદાએ (ઝાકીરે) બસ નેકી પર ફરજિયાતપણે હમેશાં રહેવું જોઈએ, જેનું સાધન નિય્યત તથા વચન તથા અમલ છે.

કૌલ વ અમલ (વચન અને કાર્ય) :

તમે જો દીનની સમજૂતી અને ઊંડાણમાં જવા ઇચ્છતા હો, તો તે વિષયમાં ઘણી વાતોને દ્રષ્ટિ સમજા રાખવી પડશે; અને જો તમે દીનનાં વખાણ ટૂંકાથી ટૂંકી રીતે કરવા ઇચ્છો છો, તો તે ફક્ત બે શબ્દોમાં સંગ્રહ થઈ જશે. તે એ કે દીન વચન અને કાર્ય છે. અર્થાત પવીત્ર કૌલ અને નેક કાર્યનું નામ દીન છે. જેમ કે કુરાને હકીમનું ફરમાન છે :

‘એજ (ખુદા)ની તરફ પવીત્ર વચન ઊંચે ચઢી જાય છે અને નેક કાર્યજ તેને ઊંચકીને લઈ જાય છે.’ (૩૫-૧૦) મતલબ કે વિસ્વાસ અને ઈમાન, ઈબાદત ઝીકર અને ઈલ્મ એ સઘળું વચન-શબ્દો છે; અને વચન ભલે કંઈ પણ હોય તેની એ સ્થિતિ છે કે તે નેક કાર્ય વગર ખુદાની હુઝૂર સુધી નથી પહોંચી શકતો. આનો અર્થ એ થયો કે મોમીને-ઝાકીર ખુદાના ઝીકર કરવાની સાથે સાથે જરૂરી રીતે નેક કાર્યો પણ કરતો રહે, જેથી તે ખુદાના પવીત્ર નૂરની નઝદિકી મેળવી શકે.

કુરાને હકીમમાં એવા ઘણાં ફરમાનો છે, જે થકી એ હકીકતની સ્પષ્ટ સાબિતી મળે છે કે દીને ઈસ્લામના સઘળા આદેશો (અહેકામ) વચન અને કાર્યમાં સમાવેશ થયેલા અને મર્યાદિત છે અને વચન તથા કાર્યોથી બહાર કોઈ વસ્તુ નથી; અને નિય્યત એ

તો દિલના ઈરાદાઓનું નામ છે, જે એ બન્ને (વચન અને કાર્ય) સંબંધે છે. અર્થાત પવીત્ર વચન અને નેક અમલમાં નિવ્યત (દિલી ઈરાદા) પોતે જ સમાયેલા છે. જેમ કે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે ‘અને વાતોમાં એ શખ્સથી સારો કોણ હોઈ શકે છે જે ખુદાની તરફ બોલાવે અને નેક આમાલ કરે અને કહે કે હું ફરમાંબરદારોમાંથી છું.’ (૪૧-૩૩) અહીં ‘ખુદાની તરફ બોલાવવામાં’ દીનની સઘળી વાતો સમાઈ ગયેલી છે કેમકે ઈસ્લામની દરેક વાતોમાંથી કોઈ એક પણ એવી નથી, જેમાં સીધી રીતે અથવા આડકતરી રીતે ખુદાની તરફ બોલાવવાનું કોઈ પાસું ન હોય એજ રીતે ‘નેક આમાલ’ માં દીનનાં દેખાડેલાં સઘળાં કામોનો ઉલ્લેખ છે. એટલે સુધી કે દીન બે મોટી વસ્તુઓનો સરવાળો છે જે ‘વચન’ અને ‘કાર્ય’ માટે ઝીકર ન ફક્ત એ અર્થમાં (નિમંત્રણની) બોલાવવાની વસ્તુ છે કે જેમાં ખુદાને પોકારવામાં આવે છે, પણ તે એ પ્રકારે પણ નિમંત્રણ છે કે તેના મારફત માનવી પોતાના નફસને ખુદાની તરફ બોલાવે છે, પણ એ નિમંત્રણ જે પણ હેતુથી હોય, તે વખતે કબૂલ અને સક્ષળ થઈ જાય છે કે જ્યારે તેની સાથે સાથે નેક આમાલ પણ હોય.

અમલ અને ખુદાની મદદ :

સ્પષ્ટ છે કે ઝીકરના અર્થમાં ખુદાને સાદ કરવામાં આવે છે. હવે જરૂરી જોવાનું એ છે કે યાદ કરનાર મોમીન ખુદાતઆલાને કયા હેતુસર પોકારે છે, (સાદ કરે છે) અગર તે કોઈ પ્રકારની મદદ માટે સાદ કરે છે તો કુદરતનો કાનૂન ચોક્કસ તેને એ જવાબ આપશે કે તમે પહેલાં પોતાની આવડત વડે તે પ્રમાણે કામ કરો, પછી મદદ માટે સાદ કરો. કેમકે દુન્યવી રીતે પણ એજ સિદ્ધાંત છે કે કોઈ માણસની મદદ તે વખતે કરવામાં આવે છે, જ્યારે કે પોતાની

સઘળી આવડત શક્તિઓને કામે લગાડી ખૂબજ કોશિષ છતાં સંબંધિત કામ ન કરી શકતો હોય.

અમલ અને ખુદાની મહોબ્બત :

અગર ઝીકરે ઈલાહીનો હેતૂ ખુદાની મિત્રતા અને મહોબ્બત છે, તો પછી સારાં કાર્યો વગર તે અશક્ય છે. કેમકે મિત્રતા અને મહોબ્બત ફક્ત એ સ્વરૂપે મેળવી શકાય છે જ્યારે કે તેના હુકમ મુજબ અમલ કરવામાં આવે, તે જે કાર્ય માટે ફરમાવે છે તે કાર્ય બજાવી લાવવામાં આવે; અને જે વસ્તુની બંધી કરે છે તેની પાછળ ચાલવામાં ન આવે. તો એ જણાયું કે ઝીકરથી પહેલાં અથવા તેની સાથે દીનના સઘળા હુકમો ઉપર અમલ કરવો જરૂરી છે.

અમલ અને ખુદાની ખુશનૂદી (રાજીખો) :

એ પણ શક્ય છે કે એક માણસ અલ્લાહનો ઝીકર કોઈ બીજા હેતૂથી નહિ, પણ તેની ખુશનૂદી (રાજીખા)ની નિયતથી જ કરતો હોય, પણ તેણે એ જરૂર જાણવું જોઈએ કે ખુદાની ખુશનૂદી તેના હુકમ અને ફરમાન ઉપર અમલ કરવા થકીજ મેળવી શકાય છે. માટે મોમીનના વચન અને કાર્ય બન્ને દીનના કાયદાઓ મુજબ હોવા જોઈએ.

અમલ અને ઈબાદત :

એમ પણ બની શકે છે કે એક સીધો સાદો માનવી ઝીકરે ઈલાહીમાં એ ખ્યાલથી રોકાયેલો રહે કે ખુદાની સઘળી ઈબાદત

બસ એમાંજ છે; અને ફક્ત વચન (ઝીકર)ને જ લઈને એક ખૂણે બેસી રહે. જો કે ઈબાદત ગુલામીનેજ કહેણે; અને કોઈ ગુલામની વાજબી ગુલામી એ છે જેમાં તે પોતાના માલિકના હુકમ મુજબ ઘર અને બહારનાં સઘળાં કાર્યો કરે છે. એ જ રીતે ખુદાની ઈબાદત પણ વચન અને કાર્ય બન્ને વડે કરવામાં આવે છે. આ દૃષ્ટાંતથી એ સાબિત થયું કે અલ્લાહતઆલાની બંદગી દીનની સઘળી વાતો તથા દરેક કાર્યો પર નિર્ભર છે.

અમલ અને રૂહાની પ્રગતિ :

એ તદ્દન સાચું છે કે ઝીકરે ઈલાહીના ઘણા બધા હેતુઓમાંથી એક ખાસ હેતુ રૂહાની અને નીતિ નિયમમાં (સારી આદતોમાં) પ્રગતિ સાધવાનો છે, જેમાં સઘળી ઉચ્ચ વસ્તુઓ આપમેળે જ સમાઈ જાય છે. અર્થાત તેમાં ખુદાની મદદ અને હકીકી મહોબ્બત પણ છે, અને તેની ખુશનૂદી અને ઈબાદત પણ, પરંતુ અહીં પણ ફરીથી અમલની દલીલ સામે આવે છે. કેમકે રૂહાની પ્રગતિ જે દીનનું સૌથી મોટું કામ છે તે સારાં કામો બજાવી લાવ્યા વગર અશક્ય છે. માની લ્યો કે એક માણસ સમાજ અને કુટુંબથી અલગ-જુદો થઈને એકાંતવાસમાં ચાલીસ વર્ષ સુધી ઝીકરે ઈલાહીમાં રોકાયેલો રહે છે, તો અમે એ માની લીધું કે તેણે-એવા માણસે ખુદાના હક્કોમાંથી ફક્ત એક મોટા હક્કને પુરો કર્યો અને ખુદાના બીજા હક્કો તેની ગરદન ઉપર રહી ગયા છે; અને બીજી તરફથી ખુદાના બંદાઓના હક્કો જેમના તેમજ રહી ગયા. મતલબ કે તે માણસે ખુદાના બંદાઓના ઘણા બધા હક્કોમાંથી એક પણ અદા ન કર્યો. જેમ કે માતા પિતાના હક્કો, બાયડી-બરયાઓના હક્કો, ઘરવાળાઓના હક્કો, દૂર અને નજીકનાં સગાં તથા પાડોશીના હક્કો,

પતીમો, ગરીબો, મોહતાજો અને બીમારોના ઉક્કો, જીવતા અને મરેલાઓના ઉક્કો, સમાજ જમાત અને કૌમ તેના દેશ-દેશવાસીના ઉક્કો; તો કોઈ એવા માણસની રૂહાની પ્રગતિ શી રીતે થઈ શકે, જે આ સઘળા ઉક્કોથી દૂર રહ્યો છે, જેને કે ખુદા અને રસૂલે નક્કી કરેલા હતા. જેને અમલમાં લાવવા, અદા કરવાથી સારાં કાર્યો બને છે. એનાથી ન ફક્ત નેક કાર્યોની અગત્યતા અને ફાયદાઓ જાહેર થાય છે, પરંતુ એટલેથી એ પણ જણાય છે કે ઈસ્લામમાં સંસારત્યાગ-વૈરાગ્યની એ માટે ના પાડવામાં આવી છે કે તેનાથી રૂહાની રીતે એટલો ફાયદો નથી, જેટલો કે જમાતની સાથે મળીને બેસવાથી-રહેવાથી અને મઝહબી જીવન પસાર કરવાથી મળે છે.

અમલ શરીર છે અને વચન રૂહ :

આ જાહેરી દુનિયામાં ઈન્સાની ઉસ્તીની પૂર્ણતા બે વસ્તુઓના એક જગ્યાએ ભેગા થવાથી થઈ શકે છે. જો એમ ન થાય તો ન તો એકલી રૂહ કંઈ કામ કરી શકે છે અને ન એકલું શરીર. એ જ રીતે જો પવિત્ર વચન (બોલ) દીનની રૂહનો મરતબો રાખે છે તો નેક અમલ (કાર્ય) તેના શરીરની હેસિયતથી છે. આથી મોમીન બંદા માટે જરૂરી છે કે ઝીકરે ઈલાહીની રૂહ જેટલી પવિત્ર છે તે મુજબ નેક અમલ પણ કરે, જેથી તેની ફરિશ્તગાના ઉસ્તીની પૂર્ણતા થાય અને એક ફરિશ્તો બની શકે.

સત્ય દીન (દીને ઉક્ક) એક અત્યંત હોશિયાર-અક્કલવાળા, તંદુરસ્ત મજબૂત બાંધાના ઈન્સાનના દેખાંત પર છે. હવે આપણે એ હકીકતને સ્પષ્ટ કરીશું કે ઝીકરે ઈલાહી દીનરૂપી

શરીરમાં દિલ, દિમાગ અને અક્કલનો મરતબો ધરાવે છે, પણ એ વાત ચોખ્ખી છે કે હૃદયને છાતી રક્ષણ આપે છે અને મગજનું રક્ષણ માથું કરે છે. તે જ રીતે છાતી અને માથું પણ સદા અન્ય સઘળા અવયવો પર આધાર રાખે છે. જેમાંથી દરેક અવયવ પોતાને ઠેકાણે બહુ અગત્યતા ધરાવે છે. આ દૃષ્ટાંતથી એ હકીકત સ્પષ્ટ થઈ કે દીનના સઘળાં વચન તથા આમાલ એ જ રીતે એકબીજા સાથે ગોઠવાયેલા અને સંકળાયેલા છે, જે રીતે મનુષ્યની રૂહાની અને શારીરિક શક્તિઓ તથા ઈન્દ્રીઓ (સમજદારી) જાહેર અને બાતિન એકબીજા સાથે ગોઠવાયેલાં અને સંકળાયેલાં છે. માટે જો દીનના કોઈ વચન (બોલ)ની અથવા કોઈ કાર્ય (અમલ)ની તરફ આંખમિચામણાં કરવામાં આવે તો દીનનો સંપૂર્ણ વહીવટ અહીંતહીં થઈ જાય છે. એ માટે દીનની સઘળી હિદાયત ઉપર અમલ જરૂરી છે.

દીનની કોઈ વસ્તુ નકામી નથી :

એક અક્કલવાળો માનવી જ્યારે કોઈ (એરોપ્લેન-સ્ટીમર) જહાઝ અથવા ગાડી કે કોઈ પણ મશીનની બનાવટની સીસ્ટમ પર વિચાર કરે છે, તો તે પણ એમ નથી કહી શકતો કે આમાં ફ્લાયો ભાગ કે ફ્લાયી ચીજ નકામી છે અથવા વધારાની છે. કેમકે તેને ખાત્રી છે કે તેના સઘળાં નાના-મોટા ટુકડાઓ પોતપોતાની જગ્યાએ જરૂરી છે; અને તેમાંથી કોઈ એક વસ્તુ પણ બિનજરૂરી નથી. એ જ દૃષ્ટાંત દીનના કામના એ પવીત્ર સંગ્રહની પણ છે કે તેમાં નાની મોટી જેટલી પણ વસ્તુ રાખેલી છે તે સઘળી ફળ દેનાર અને ફાયદામંદ છે; અને તેમાંથી કોઈ વસ્તુ નકામી નથી, માટે દીનના દરેક હુકમ પર અમલ કરવો વાજબ છે.

એ સ્પષ્ટ થયું કે દીનની કોઈ વસ્તુ નકામી નથી, છતાં

એજ સત્યને વધુ સમજાવવા માટે દીનની એક સ્પષ્ટ ઉપમા ઝાડથી લઈએ. એક ઝાડ તેના દરેક વિભાગોનો સંગ્રહ હોય છે; અને ફળ તેનો ઉચ્ચ હેતુ હોય છે, પણ ફળ નાની નાની અને નાજુક નાજુક ડાળીઓ પર લાગે છે જેનું અસ્તિત્વ મોટી ડાળીઓ ઉપર છે. મોટી ડાળીઓને થડ સ્થિર રાખે છે અને થડનો આધાર જડ-મૂળ પર છે. ઝાડનાં ન તો પાંદડાં નકામાં છે અને ન તો છાલ બેકાર છે. જ્યારે કે ફળ પાંદડાઓના તોડવાથી બરોબર નથી પાકતું અને છાલ ઝાડના પહેરવેશનું કામ કરે છે. અગર છાલ ન હોય તો ઝાડ ઠંડી અને ગરમીથી સુકાઈ જાય છે. એજ સ્થિતિ દીનના ઝાડની પણ છે, ઝીકરે ખુદા તેનું ફળ અને ઊચ્ચ હેતુ છે. પરંતુ એ કેમ થઈ શકે કે સંપૂર્ણ ઝાડના પોષણ અને રક્ષણ વગર ઉમદા અને સરસ ફળ મેળવી લેવાય ? દીની ઝાડનું ફળ જોઈતું હોય કે ફૂલ તથા છાંયડો, સર્વ સ્થિતિમાં એ ઝાડની સઘળી રીતે રક્ષા-દેખભાળ જરૂરી વાજબ હોય છે.

ક્રીસ્તી (વહાણ)નું દેખાંત :

જો એક માનવી દીનના વચન અને કાર્યમાંથી એકને બજાવી લાવે છે; અને બીજાને પાછળ ધકેલી દે છે, તો તેનું દેખાંત એક એવા અજાણ્યા અને બેખબર નાવિક જેવું છે, જે પોતાના વહાણને મંજિલની તરફ લઈ જવામાટે એક તરફના હલેસાને જ ચલાવે છે અને બીજી તરફના હલેસાનો ઉપયોગ નથી કરતો, જેના પરિણામે વહાણ આગળ વધવાને બદલે ચક્કર કાપતું રહે છે. તે એવી ભ્રમણામાં પડેલો છે કે વહાણ મંજિલે મક્સૂદ તરફ વધી રહ્યું છે. તમો આ દેખાંતથી સારી રીતે અંદાજો લગાડી શકો છો કે વચન અને કાર્યોમાંથી એકને લઈ બેસવું અને બીજાને છોડી દેવું કેટલી મોટી ભૂલ અને નિષ્ફળતા છે, માટે અક્કલમંદ મોમીન તે છે જે દીનની દરેક વાત અને કામની કદર અને કિંમતને સમજી લે છે; અને તેને જે રીતે કરવું જોઈએ તે જ રીતે કરે છે.

બાબ પાંચમો

ઝીકરની ખાસ શરતો :

ઝીકરે ઇલાહી એ દીનનાં કાર્યોમાંથી એક એવું કામ છે, જે સામાન્ય લોકોમાં સામાન્ય અને ખાસ લોકોમાં ખાસ છે. એ જ કારણ છે કે પાછલા બાબમાં ઝીકરની સામાન્ય શરતો બતાવવામાં આવી; અને હવે આ બાબમાં ખાસ શરતો વર્ણવવામાં આવે છે. જેથી સઘળા ઝીકર કરનાર મોમીનોને આ મહાન કાર્યની ઝીણવટ તથા તેની નાજુકતાનું પાકું જ્ઞાન મળે અને ઈલ્મના જ પ્રકાશમાં હેતૂને મેળવવા માટે કાર્ય કરે.

ઝીકર અને રજા (ઈઝત) :

મોમીનોએ આ સાબિત થયેલ સત્ય ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે ઝીકરે ઇલાહીની પ્રગતિ અને સફળતાનો અસલ ભેદ રજા અને પરવાનગીમાં સમાયેલો છે; અને તેના વગર હકીકી રૂહાનીયતનો દરવાજો નથી ખુલતો. જેમ કુરઆને પાકની હિકમત ભરપૂર કેળવણી થકી આ અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે કે રજા ઈસ્લામ દીનના ખાસ સિદ્ધાંતોમાંથી છે. ખુદા પાકનું ફરમાન છે કે “સિવાય એના નહિ કે મોમીન તે લોકો છે જે અદ્લાહ ઉપર અને તેના રસૂલ ઉપર ઈમાન લાવ્યા છે અને જ્યારે કોઈ સભા (મજલિસ)ના પ્રસંગે રસૂલની સાથે હોય છે ત્યારે જ્યાં સુધી રસૂલથી રજા ન લ્યે ચાલ્યા નથી જતા. બેશક, જે લોકો તમારાથી રજા માંગે છે તેઓ જ અલ્લાહ ઉપર અને તેના રસૂલ ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, પણ જ્યારે તેઓ

તમારાથી પોતાના કોઈ ખાસ કામ માટે રજા માંગે તો તેઓમાંથી તમો જેને ઇચ્છે રજા આપી દીધા કરો; અને તેઓ માટે ખુદાથી માફી માંગી લીધા કરો.” (૨૪-૬૨)

આ મુબારક ફરમાન થકી એ હકીકત સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે માર્ગદર્શન આપનાર (મર્કઝે હિદાયત)થી રજા લેવી ન ફક્ત હકીકી મોમીનોના લક્ષણમાંથી છે, પરંતુ તે પરવરદિગારે આલમનો એક ખાસ હુકમ પણ છે કે હઝરત રસૂલ (સ.અ.સ.) એવા મોમીનોમાંથી જેમને ઇચ્છે, તેમને ખાસ પ્રકારનાં દીની કામોની રજા આપી દીધા કરે; અને તે સિવાય તેમના ગુનાહોની માફી માટે ખુદાથી દુઆ પણ માંગે, જેથી ખુદાવંદતઆલા તેમને તેમના કાર્યોમાં સફળતા અને બરકત અર્પણ કરે.

સ્પષ્ટ છે કે આ રજા એવા વચનો અને કાર્યોને લગતી છે કે જે મજબૂત દીનના વર્તુળની અંદર છે; અને જેને કરવામાં ખુદા અને રસૂલ (સ.અ.સ.)ની મરજી હોય; અને આના વડે એ ખાસ બાબત પણ જણાય છે કે આ વસ્તુ દરેકને નથી મળી, પરંતુ એ ફક્ત તે મોમીનોના માટે છે જે ખરા અર્થમાં ઈમાન લાવ્યા છે અને દિલોજાનથી પયગમ્બરે અકરમ (સ.અ.સ.)ની તાબેદારી કરે છે. તો પછી એમાં કોઈ અજાયબી નથી કે આ રજા-પરવાનગીમાં ઝીકરે ઈલાહી જેવા આલીશાન કાર્ય તરફ પણ ઈશારો હોય; અને ચોક્કસપણે એમ જ છે, કેમ કે ફક્ત એવો ઝીકર જ દિલની શાંતિ માટેનું સાધન બની શકે છે, જેમાં રસૂલે ખુદા (સ.અ.સ.)ની રજા અને દુઆ સમાયેલી હોય.

કુરઆને હકીમ (૫૮/૧૨-૧૩)માં અલ્લાહ તઆલાનું જે

ફરમાન છે, તેનો ટૂંક સાર એ છે કે નબુવ્વતના સમયમાં હુઝૂરે અનવર (સ.અ.સ.)થી મોમેનીન વ્યક્તિગત રીતે ગુપ્તતામાં અથવા ધીમા સાદે કાનમાં કહીને ભેદની વાતો પૂછી લેતા હતા. તો આ કામ થકી કેટલીય હકીકતો પર પ્રકાશ પડે છે. જેમાંથી એક તો એ કે અહીંથી શરીઅત સિવાય તરીકત, હકીકત અને મા'રફતના દરજ્જાની કેળવણી પણ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. કેમ કે જો એ વાત ન હોત તો તે સામાન્ય માર્ગદર્શન અને શિક્ષણ માટે જે એક વાર શરીઅતના સિદ્ધાંત તરીકે જાહેરમાં સઘળા મુસલમાનોની સામે રાખવામાં આવી હોય, તે માટે હઝરત રસૂલ (સ.અ.સ.)ને બીજી વાર તકલીફ દેવાની જરૂરત જ ન હોત, પરંતુ કેમકે હુઝૂર પાક (સ.અ.સ.) દરેક વ્યક્તિને સમૂહગત શિક્ષણ સિવાય તેના જ્ઞાન અને અમલની સ્થિતિ અને તેની ઈચ્છા (આતૂરતા) મુજબ તરીકત, હકીકત અને મા'રફતના શિક્ષણથી પણ નવાઝતા હતા. જો એ ખાસ અને વ્યક્તિગત શિક્ષણ અને માર્ગદર્શન તે મોમીનોને એ રીતે ગુપ્તતાના સ્વરૂપમાં આપવામાં ન આવતે, તો તેનાથી ન ફક્ત એટલું જ કે અમુક હોશિયાર અને લાયક વ્યક્તિઓની ઈલ્મી અને ડહાની (પરવરિશ) દેખભાળ અધૂરી રહી જાત; પરંતુ સાથે સાથે રસૂલ મુહમ્મદ મુસ્તુફા (સ.અ.સ.)ના ઈલ્મ અને હિક્મતનો એક કીમતી ભાગ દુર્લભ રહી જાતે.

તો હઝરત મૌલાના અલી અલૈહિસ્સલામ વિષે ભરોસાપાત્ર રીતે જણાવવામાં આવે છે, વર્ણવવામાં આવ્યું છે કે આપ ઘણી વાર રસૂલે અકરમ (સ.અ.સ.) સાથે આવી ભેદની વાતો કરવાની રીતથી ખાસ દીનનું ઈલ્મ મેળવ્યા કરતા હતા. આનાથી એ સત્ય જાહેર અને પ્રકાશિત થાય છે કે જે સરચાઈ-હકીકતો તથા મા'રફતનું જ્ઞાન સરવરે અંબિયા (સ.અ.સ.) પાસેથી મૌલાના અલી અલૈહિસ્સલામે મેળવ્યું હતું, તે આલે મુહમ્મદનાં ઈમામો અલૈહિસ્સલામના પવીત્ર

ક્રમમાં વંશપરંપરાગત ચાલતું આજે પણ આ જગતમાં મોજૂદ છે; અને ઝીકરે ઇલાહીની ખાસ હિદાયત તથા રજા પણ એજ ભેદોમાંથી છે.

અગર કોઈ શખ્સ આયતે નજવા (જેનું વર્ણન આગળ આપેલ છે) વિશે એ કલ્પના રાખે છે કે હ. રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.સ.)ના સહાબીઓ ખાનગીમાં આપની સાથે જે ભેદની વાતો (પૂછતા હતા) કરતા હતા, તે સર્વે દુન્યવી ફાયદા અને પ્રગતિ માટેની હતી, કારણ કે આપ હઝરત સલ્લમ ન ફક્ત આખેરતની નજાત (મોક્ષ) માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ દુનિયાની પ્રગતિ અને ફાયદાઓ માટેનું માર્ગદર્શન પણ આપ હઝરત (સ.અ.સ.) મારફત જ મળી શકતું હતું, તો એનો જવાબ એ છે કે મુસલમાનોની દુનિયા વિષે બહેતરી અને પ્રગતિ પણ દીનની જાહેરી અને સામાન્ય માર્ગદર્શનથી અલગ થઈ શકતી નહોતી, કેમકે તે તો એક સમૂહગત અને કૌમનો પ્રશ્ન હતો. છતાં એ વાત નકારી નથી શકતા કે આ ગુપ્તતા વિશે ઘણા થોડા દાખલા દુન્યવી પ્રકારના પણ હોઈ શકે છે. પરંતુ આયતે નજવાના મૂળ વિષયની હિકમત સિવાય તેના તરજુમા અને સમજણ (તફસીર)થી પણ જણાય છે કે એનો વધુ પડતો સંબંધ દીની બાબતોથી છે. ખાસ કરીને તેનો ઇશારો ઇલ્મની ગુપ્તતા અને રૂહાનીયતના દરજ્જાઓ તરફ છે.

એ જ વિષયમાં આ હિકમત સભર આયત ઉપર ગંભીરતાથી વિચારવામાં આવે, જે આ મુજબ ફરમાન છે કે “....તમો તો નસિહત કરતા રહો, તમો તો બસ નસિહત કરવાવાળા છો.” (૮૮:૨૧) અર્થાત અય રસૂલ (સ.અ.સ.) ! તમો તો તેમને યાદ અપાવતા રહો, તમો તો બસ યાદ દેવડાવનારા છો. તો આ હુકમ મુજબ એ ફરજિયાત

કામ છે કે આપ હઝરત સલ્લમ પોતાના મુબારક વખત (કાળ)માં અમુક ખાસ લોકોને ઝીકરે ઇલાહીની રજા આપીને જે પ્રમાણે તેનો ઉક હોય એ પ્રમાણે અમલી રીતે એ યાદ અપાવે, જેનો હેતુ ઉકીકતો અને (રૂહાની) મા'રફતની યાદ હતો. કેમ કે 'ઝકકીર' અર્થ છે યાદ અપાવો, ઝીકર કરાવો અને ઝીકરની રજાનું સાધન (ઝરીયો) મેળવી આપો. કેમ કે ખુદાના ઇન્સાફમાં એ જરૂરી છે કે નબુવ્વતના ઝમાના પછી જે ઝમાનો કયામતના (દિવસ) સુધી આવનાર હતો, તેમાં પણ આપ હઝરત સલ્લમનો એ લાભ ચાલુ અને બાકી રહે; અને તે ફક્ત એજ સ્વરૂપે શક્ય હતું કે હુઝૂરે અકદસ (સ.અ.સ.) ઝીકરે ઇલાહીની હિદાયત તથા પરવાનગી પોતાના જાનશીન (વારસદારો)ને સુપ્રત કરી દે, જેથી લોકો તરફથી ખુદા અને રસૂલ ઉપર કોઈ એવી દલીલ કાયમ ન થઈ શકે કે ખુદાતઆલા અને તેના પયગમ્બર (સલ્લમ) એ ફક્ત નબુવ્વતના ઝમાનાનાજ લોકોને સર્વ કાંઈ અર્પણ કરી દીધું હતું.

સૂરહ ઇબ્રાહીમમાં બારી તઆલા ફરમાવે છે કે “અય. રસૂલ (સ.અ.સ.) ! શું તમોએ નથી જોયું કે ખુદાએ પવીત્ર કલમાંનું કેવું દેખાંત વર્ણવ્યું છે કે (પવીત્ર કલમો) જાણે કે એક પવીત્ર ઝાડ છે, જેનાં મૂળ મજબૂત છે અને જેની ડાળીઓ આકાશ સુધી લાગેલી હોઈ, પોતાના પરવરદિગારની રજાથી દરેક વખતે ફળ દેતું રહે છે; અને ખુદા લોકોને માટે દેખાંત વર્ણવતો રહે છે, જેથી લોકો બોધ ગ્રહણ કરે.” (૧૪ : ૨૪-૨૫)

આ આયતે કરીમામાં જે મહાન હિકમત છુપાયેલી છે તેની ચાવી 'ઈઝન' શબ્દમાં અર્થાત રજા-પરવાનગીમાં સમાયેલી છે. તે એ રીતે કે આ પવીત્ર અને પાક ઝાડ, તે છતાં કે મેવો-ફળ તો

બધી મોસમ અને ફસલમાં તૈયાર અને હાજર રાખે છે, પણ તે પોતાનું ફળ કોઈ માનવીને ફક્ત તે વખતે આપી શકે છે, જ્યારે કે પરવરદિગાર તે આપવા માટે પરવાનગી આપે છે; અને જો ખુદાની રજા ન હોય તો નથી આપતું. આ બાબતથી એમ જણાય છે કે આ પવીત્ર ઝાડને પહેલે જ ખુદાતઆલાની રજા અને પરવાનગીનું જ્ઞાન દેવામાં આવ્યું છે અથવા તો તેને હરપળે ખુદાતઆલા તરફથી નૂરાની સમજ અને હિદાયત (માર્ગદર્શન) મળતાં રહે છે, જે થકી તે સારી રીતે જાણે છે કે ખુદાવંદતઆલા એ ફળ કોને કોને આપવા ઈચ્છે છે અને કોને કોને નથી આપવા ઈચ્છતો.

શીયા-એ-ઈમામીયાની તફસીરમાં છે કે મજકૂર આયતમાં પવીત્ર ઝાડનો અર્થ હઝરત ઈમામ જાફર સાદિક અલૈહિસ્સલામને પૂછવામાં આવ્યો, તો આપે ફરમાવ્યું કે અહીં એ ઝાડનો હેતુ છે કે જેનાં મૂળ રસૂલે ખુદા સહ્દલાહુ અલૈહિસ્સલામ અને થડ અમીરુલ મોમેનીન અલી અલૈહિસ્સલામ અને ડાળી ઈમામો અલૈહિસ્સલામ છે, જે આ બંને બુઝુર્ગ (માનવંત)ના વંશ છે. ઈમામો અલૈહિસ્સલામનું જ્ઞાન-ઈલ્મ આ ઝાડનું ફળ છે અને તેઓ માનવંતને માનનારા શીયા મોમીનીન એ ઝાડનાં પાંદડાં છે.

ઈસ્મ (નામ)ની નિયુક્તિ :

એ એક માની લીધેલી હકીકત છે કે અહ્લાહતઆલાના જેટલાં નામો છે તેમાંથી જે નામથી પણ તેને યાદ કરો, તે સાંભળે છે; અને દરેક નામથી એક પ્રકારનો ઝીકર થાય છે, જે સવાબનું કારણ છે; અને ખુદાના દરેક નામ સારાં અને મહાન છે, પણ એ સત્ય છતાં ઈસ્મે આઝમની જે કલ્પના છે તે તદ્દન સાચી

છે. જેની દલીલ એ છે કે વખત અને સ્થળ તથા રૂઢાનીયતાના મરતબા-દરજાની જેવી જરૂરત હોય તેવુંજ કોઈ નામ મહાનતમ ખુદાનું નામ નિયુક્ત થાય છે.

તો જ્યારે હઝરત આદમ અલૈહિસ્સલામ ખુદાના હુકમ થકી જન્મતમાંથી બહાર નીકળ્યા, તે વખતે તેઓ કંઈ એવા તો ન હતા કે ખુદાનાં સઘળાં નામો ભૂલી ગયા હોય, પણ વખત અને જરૂરતના હિસાબે તે વખતે અહ્લાહનાં નામોમાંથી કયા નામનો ઝીકર કરવો જોઈએ, તે વાત અલબત્તા તેઓ જાણતા નહોતા. જેથી પરવરદિગારે આલમ તરફથી હઝરત આદમ અલૈહિસ્સલામ માટે તે સમયને યોગ્ય હોય એવું નામ અને કલીમાતે તામાત (સંપૂર્ણ શબ્દોની) નિયુક્તિ થઈ, જેનાથી તેમની તૌબા કબૂલ થઈ ગઈ. અર્થાત તેમનો રૂઢાની અને અસલી મરતબો પાછો મળ્યો.

Institute for

કુરાને હકીમના પ્રકાશમાં જો અંબિયાઓના વર્ણન ઉપર જેવું જોઈએ તેવું ધ્યાનથી વિચારવામાં આવે, તો ચોક્કસ સાફ સાફ જાણાશે કે ખુદા તરફથી ઇસ્મે આઝમની નિયુક્તિ તેઓ માનવંત હઝરતોના જુદા જુદા સમય મુજબ થતી હતી. જે મુજબ આ વાત ખુદા અને રસૂલ (સ.અ.સ.) તથા સાહેબે અમ્ર (હુકમના માલિક) અલૈહિસ્સલામ જ સારી રીતે જાણે છે કે કયા વખતે કેવું નામ (ઇસ્મ) હોવું જોઈએ; અને કયા મોમીનને શું દેવું જોઈએ. તેનું એક સ્પષ્ટ દ્રષ્ટાંત એ છે કે જો એક બિનમુસ્લીમ માનવી હુઝૂરે અનવર નબી મુહમ્મદ (સ.અ.સ.)ની નબુવ્વત કબૂલ કર્યા વગર ચાલીસ વર્ષ પર્યંત અહ્લાહનાં સઘળાં નામોનો ઝીકર કરતો રહે, તો સાફ જાહેર છે કે ફક્ત ખુદાનાં નામોના વસીલાથી તેને એ નૂર નહિ મળે જે દીને ઇસ્લામમાં છે. આનાથી ફરી એજ સાફ સચ્ચાઈ સામે આવે

છે કે દરેક જરૂરતમંદ માટે ઈસ્મે આઝમ અલગ નિયુક્ત (નક્કી) કરેલા હોય છે. માટે જો તે બિનમુસ્લીમ માણસે (જેણે ખુદાનાં સઘળાં નામોનો ઝીકર કર્યો અને કંઈ ન મેળવ્યું) આ વાત ઉપર પૂરી રીતે અમલ કર્યો હોત કે ખુદાના આખરી દીનમાં તે ઈસ્મે આઝમ જેને સૌથી પ્રથમ અપનાવવું જોઈએ, તે મુહમ્મદ રસૂલલાહ (સ.અ.સ.)ની ગુણીયલ હસ્તીજ છે, તો પછી તે સર્વ કાંઈ પામી લેત, મેળવી લેત.

ઝીકર અને નિય્યત :

દીને ઈસ્લામમાં સાફ નિય્યત વગર કોઈ વાત-વચન કે અમલ વાજબી નથી. જેથી ઝીકરે ઈલાહીની ખાસ શરતોમાંથી એક શરત નિય્યતની પવીત્રતા છે. તે એ કે રૂહાની પ્રગતિ અને ખુદાની નઝદિકીની નિય્યતથી અને ખાસ કરીને ખુદાનો રાજીપો મેળવવાના ઈરાદાથી ઝીકર કરવામાં આવે. તેથી ઊલટું જો કોઈ માનવી દુનિયાનો કોઈ હેતુ મેળવવા માટે ઝીકર અને ઈબાદત કરતો હોય, તો તેને ઝીકરમાં કોઈ સફળતા નહિ મળે; જો કોઈ સફળતા મળી પણ જાય તો તેનાથી દીની અને આખેરતની રીતે કોઈ ફાયદો નહિ થાય.

ઝીકર અને વિશ્વાસ (અકીદો) :

વિશ્વાસ એ ઈમાન અને ખાત્રીનું મૂળ, અસલ અને પ્રાથમિક રૂપ છે; અને અમુક અર્થોમાં એ પોતે ઈમાન પણ છે. માટે ઝીકર (ઝીકર કરનાર)માં આ મજબુત (દૃઢ) વિશ્વાસ હોવો ઘણું જરૂરી અને આવશ્યક છે. કેમકે જે માણસનો વિશ્વાસ અને ભરોસો નબળો હોય તે ઝીકરમાં હરગિઝ સફળ નથી થઈ શકતો.

જેને ભરોસો ન હોય તે એક પ્રકારનો બે-દીન થઈ જાય છે; અને જેનો વિશ્વાસ મજબૂત હોય તે જ દીનમાં દરેક પ્રકારની પ્રગતિ કરી શકે છે.

ઝીકર અને પવીત્રતા (તહારત) :

કુરાન શરીફમાં ઘણી આયતોમાં તહારત એટલે કે જાહેરી અને બાતીની સફાઈ અને પવીત્રતા ઉપર જોર દેવામાં આવેલ છે. તેમાંથી એક મુબારક આયતનું ફરમાન એ છે કે “બેશક અહ્લાહતઆલા તૌબા કરનારાઓને દોસ્ત રાખે છે; અને પાકીઝગી (પવીત્રતા) રાખનારને મિત્ર બનાવે છે.” (૨-૨૨૨) અહીં તૌબા પહેલાં આવી છે; અને પાકીઝગી પછી. જેની હિકમત એ છે કે જ્યાં સુધી ગુનાહોથી બિલકુલ તૌબા ન કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી ન તો દિલની પવીત્રતા થઈ શકે છે; અને ન જાહેરી સફાઈ તથા પાકીઝગી કામ આવી શકે છે. માટે મોમીનો ઉપર ફરજ છે કે જાહેરી તથા બાતીની બંને સ્વરૂપે હંમેશાં પાકસાફ રહેવાની આદત કેળવે.

Knowledge for a united humanity

ઝીકર અને રાત્રીએ જાગવું :

કુરાને હકીમે રાત્રીએ જાગવા મતલબ કે રાત્રીના ઝીકર અને ઈબાદતનાં ઘણાં વખાણ અને પ્રશંસા કરી છે; અને ખાસ કરીને સુરએ મુઝમ્મિલમાં જે હિકમતભરેલી અને અસરકારક રીતથી રાત્રીએ જાગવા (શબબેદારી) માટે સમજાવવામાં આવેલ છે, તેનો સ્પષ્ટ હેતુ અને અર્થ એ છે કે હંમેશાં રાત્રીએ જાગીને ઝીકર અને ઈબાદતની ટેવ પાડવાથી નફસે અમ્મારા (મન) હારી જાય છે (દબાઈ જાય છે) અને પાયમાલ થઈ જાય છે, જેના પરિણામે ન ફક્ત

ઝીકરનો ક્રમ કાયમ રહે છે, (ચાલતો રહે છે) પરંતુ તેનાથી માનવીની અક્કલ-વિદ્રતા (જ્ઞાન) અને વર્ણન-વાત કરવાની શક્તિમાં પણ વધુ અને વધુ દ્રઢતા અને મજબૂતી પેદા થઈ જાય છે.

ઝીકર અને ગીર્યાઝારી

ગિર્યાઝારીનો ભાષાકીય અર્થ છે મોમીન બંદાનું ખુદાવંદતઆલાની સામે (હુઝૂરમાં) ઝારઝાર રડવું. પોતાના નાના-મોટા ગુનાહોના પસ્તાવા સહિત નિરાધારપણું અને નમ્રતા જાહેર કરવાં; અને દરબારે ખુદાવંદી (બારગાહે ઈઝદી)માં માફી અને છૂટકારો તથા હિદાયત અને રહેમતના ઉમેદવાર બનવું. આજ રીત ન ફક્ત દરેક પ્રકારના ગુનાહોથી તૌબા કરવાની સાચી રીત અને સાચું સ્વરૂપ છે, બલકે એજ પરહેઝગારી અને નમ્રતાનું અસલ મૂળ પણ છે અને અભીમાન તથા અહંકારને અંકુશમાં (કાબૂમાં) રાખવાની ઉત્તમ રીત પણ છે.

જો કોઈ માણસ તરત (જલદીથી) કુરઆની અને રૂહાની હિકમતોના પ્રકાશમાં ગીર્યાઝારીની સદાચારી અને દીની કિંમત (વેલ્યુ)ને નથી નિહાળી શકતો, તો તે ગંભીર તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી ઊચ્ચ આધ્યાત્મિક વિદ્યાના પ્રકાશમાં તેની સુધારણા કરવાની અસરનો અભ્યાસ કરે અથવા ઓછામાં ઓછું આ હિકમત ભરપૂર કાર્યને પ્રયોગ તરીકે પોતેજ કરી જુએ.

એ વાત જુદી છે કે પ્રયત્નો કરવા છતાં કોઈ મોમીનથી જરૂરતના સમયે કોઈ ગિર્યાઝારી નથી થતી, એવી સ્થિતિમાં તેને ખૂબ જ સખ્તી સાથે લાગવું જોઈએ (લાગણી થવી જોઈએ) કે એવો

માણસ 'વજ્રહૃદયી' (સખત દિલ-પત્થર જેવા હૃદય)ની રૂહાની બીમારીમાં પડી ગયો છે. જે દિલને વધુ પડતું સખત થઈ જવું અને ખુદાનો ડર ન હોવાની બીમારી છે, જે માણસમાં 'વજ્રહૃદયની' બીમારી હોય તે રૂહાનીયતમાં ક્યારેય આગળ નથી વધી શકતો; અને ન તો તે 'દરવેશ' કહેવાઈ શકે છે.

દીની ઈલમની વાતો સાંભળતી વખતે, ઈબાદત અને અભ્યાસ દરમિયાન તથા ઝીકરે ખફી (ખાનગી) અને ઝીકરે જલી (ખુલ્લું ઝીકર) વખતે મોમીનના દિલમાં નરમી અને આજીજી પેદા ન થવું કમનસીબી (બદકિસ્મતી) હરગિઝ નથી, પરંતુ આ તો મોમીનના પોતાના જ ગુનાહોનું પરિણામ છે. જે માટે તેને જરૂરી થઈ પડે છે કે પોતાનું વાણી (બોલવું), આમાલ (કાર્યો), આદતો અને વર્તણુકનું ઝીણવટપૂર્વક અવલોકન કરીને હરએક નાના-મોટા ગુનાહોની તૌબા કરે અને સઘળી ગેરવાજબી આદતોની સુધારણા કરે.

Spiritual Wisdom

હવે આપણે જરા ગિર્યાઝારીની અમલી (પ્રેક્ટીકલ) સ્થિતિ અને ઉકીકત પર વિચાર કરવો જોઈએ કે આ વસ્તુ ઈન્સાની દિલ અને દિમાગમાં કેવી રીતે એક મહાન સુધારક ક્રાંતિ (ઈન્કિલાબ) લાવી દેયે છે; અને તેની અસરના લીધે માનવીની પ્રત્યેક ઈચ્છા, દરેક વાત અને દરેક કાર્ય કેવાં વાજબી-સારાં થઈ શકે છે ? દાખલા તરીકે જ્યારે માણસ આ દુનિયામાં જન્મ લેયે છે; અને જ્યાં સુધી દૂધ પીતા બાળક અને માસૂમ (નિર્દોષ)ની જિંદગી પસાર કરી રહ્યો હોય છે, તે સમય સુધી એક સામાન્ય માનવીના દિલ અને દિમાગ બહુ જ મુશ્કેલીથી મૂળ અને કુદરતી હાલત ઉપર સ્થિર રહી શકે છે. જેમ કે હદીસ શરીફમાં છે કે “દરેક નવજન્મિત બાળક બિલકુલ

કુદરતી દીન મુજબજ પેદા થાય છે.” ત્યાર પછી જેમ જેમ તેની વય આગળ વધતી જાય છે, તેમ તેમ તેના કુદરતી દિલ ઉપર એક એક પડ (ગિલાફ) ચઢતા જાય છે. કંઈક તો બીજા લોકોની ખોટી અસરના કારણે અને કંઈક તેના પોતાના મન (નફસ)ની ઈચ્છાઓને કારણે. આમ ધીરે ધીરે માણસના દિલ અને દિમાગ ઉપર કાટ અને અપવીત્રતાનાં ઘણાં પડ ચઢેલાં હોય છે. હવે એનો ઈલાજ એ સિવાય બીજો કંઈ નથી કે તે તૌબા (પસ્તાવા) રૂપે પણ અને ખુદાના દીદારની ઉગ્ર લાગણીથી પણ ગિર્યાગારી કરી લીધા કરે. જેથી વારાફરતી-ધીમે ધીમે આ સઘળાં પડો ઊતરી જાય અને દિલના અરીસામાંથી મૂળ અને કુદરતી રૂપ તથા ચમકદમક જાહેર થાય.

જ્યારે મોમીન બંદો ખુદાની સેવામાં (ખુદાની હુઝૂરમાં) તૌબા-પસ્તાવાના રૂપે અથવા તૂરાની દીદારની લાગણી અને શોખથી ગિર્યાગારી કરે છે; અને રડતાં રડતાં દુઆ માંગે છે તો તે વખતે ખુદાતઆલાની રહેમત તેની હાલતની સાથે શામેલ થઈ જાય છે; અને રોજ રોજના આ અમલ થકી દિલ અને નફસમાં પાકીઝગી આવી જાય છે-સાફ થઈ જાય છે અને તેને રૂહાની પ્રગતિમાં સફળતા મળે છે. એ વિચારવા અને સમજવાની વાત છે કે જો માનવીનું નફસ (મન) મેલું (અશુદ્ધ) કાટ ખાધેલું અને અપવીત્ર ન થઈ જાત તો કુરઆન ક્યારેય એમ ન ફરમાવતે કે “જેણે આ (નફસ-જાન)ને પવીત્ર કર્યું તે તો સફળ થયો; અને જેણે એને દબાવી દીધું તે નિષ્ફળ થયો-(૯૧ : ૯-૧૦) આ પવીત્ર આપતની હિકમત તેનાં અર્થપૂર્ણ દષ્ટાંત સહિત મોમીનના ઈમાનના જોશને જગાવી દે છે કે નફસ યાને જાન ગુનાહોના ઢગલામાં દબાઈ ગયેલ છે. તેને બની શકે તેટલું જલદી બહાર કાઢીને પાક-સાફ કરી લેવામાં આવે; અને આ અતિ કઠણ કાર્ય ફક્ત ગિર્યાગારી, પસ્તાવો અને તૌબા તથા ઝીકર અને ઈબાદત વડે પૂર્ણ થઈ શકે છે.

જે સજાગ (હોશમંદ) માનવી એમ સમજતો હોય કે તે હકીકતમાં અત્યાર સુધી રૂહાનીયતમાં જવાન અને પહેલવાન નથી થઈ શક્યો, પરંતુ તે રૂહાનીયતના રસ્તામાં હજુ દૂધ પીતું બાળક એટલે કે નાનું બચ્ચું જ છે, તો તે પોતાના રૂહાની પાલનપોષણ (પરવરિશ) અને બાતીની વૃદ્ધિ-ઉન્નતિ માટે ગિર્યાઝારી કરતો રહે, જેથી તેની માવજત કરનાર દાઈ (નર્સ) જે નૂરે ઈલાહી સ્વરૂપે છે તેને રહેમ આવે; અને તેની મોઅજિઝા ભરપૂર પરવરિશ અને કેળવણી (તરબિયત) થવા લાગે.

તે હકીકી મોમીનો જેઓ રૂહાનીયતની પ્રગતિ ઉપર છે, તેઓ જ્યારે પાછલી રાત થતાં મુનાજાત (ખુદાની પ્રથના), મનકબત અને ગીનાન સ્વરૂપે ઘણી ગિર્યા વ ઝારી અને દુઆ કરીને નૂરાની ઈબાદતમાં લાગી જાય છે, તો તેમાં એમનો પાક ઝીકર કરવાનો હેતુ નૂર અને ચમત્કારથી ભરપૂર થઈ જાય છે. તેમના દિલમાં હકીકી મહોબ્બતનો દરિયો મોજા રૂપે વહેવા લાગે છે; અને એ જ સફળ સિદ્ધાંતને અપનાવવાથી તેના રૂહાનીયતના બાગમાં દરરોજ એક નવી તેજસ્વી અને મહાન વસંત (બહાર) પોતાનાં જલવા (રૂપ) જાહેર કરે છે. *Knowledge for a united humanity*

એમાં કંઈ શંકા નથી કે ગિર્યાઝારીમાં ન ફક્ત ભૂલો અને ગુનાહો માટે તૌબા-પસ્તાવો અને માફી માંગવાનો અર્થ સમાયેલો છે, પણ તેમાં ઈમાન અને વિસ્વાસની પ્રગતિ અને મજબૂતી તથા આવનારા ભવ અને સંકટોથી બચવા માટેની ઊંડી લાગણીવાળી અને કબૂલ થવાવાળી દુઆ પણ સમાયેલી છે.

કુરઆને હકીમે મોટામાં મોટા નુકસાન અને ગંભીર

મુસીબતોના વખતે પણ રોવાની મનાઈ ફરમાવેલી છે; અને દરેક તકલીફ અને મુસીબતોને સબર અને હિંમત-દ્રઢતાથી સહન કરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો છે. તેનાથી ઊલટું અંબીયાઓ અને ઈમામો અલૈહિમુસ્સલામ અને પ્રથમ દરજ્જાના મોમીનોની તે ગિર્યાઝારીનાં ઘણાં જ વખાણ કર્યાં છે. કેમકે આ ગિર્યાઝારી તેઓ હંમેશાં રૂહાની પ્રગતિ અને દીદારે ઈલાહી મેળવવાના આશયથી કરતા હતા.

પવીત્ર કુરઆનમાં હકીકી મોમીનોના એક વધુ ખાસ ગુણનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે તે જ્યારે ઈમાનની લાગણીથી રડયા કરે છે, તો તેઓ પોતાની ઠોળીયોકે બલ-હડપચીના આધારે (સંપૂર્ણ) સીજદામાં પડી જાય છે. આ અમલ ચોક્કસપણે ખુદાની નજીક આજીઝી અને નમ્રતાની ઉચ્ચતમ સીમા છે, જેના પરિણામે ખુદાવંદ આલમીન તે ઈમાન રાખનાર-મોમીન-ઉપર પોતાની અનહદ રહેમતો અને બરકતો (દુઆ અને આશિષ)નો વરસાદ વરસાવે છે.

ગિર્યાઝારીની એક બીજી હિકમત એ છે કે જ્યારે માનવી એક દૂધ પીતું બાળક હોય છે, ત્યારે તે કંઈ બોલી નથી શકતું એટલે કે તે જાહેરમાં (બેઝબાન) મૂંગા જેવો હોય છે, પણ હકીકતમાં એમ નથી હોતું કેમ કે ઈન્સાન બાળક હોવા છતાં અશ્કુલ મખલૂકાતજ છે. જેથી પરવરદિગારે આલમ બાળકમાં રડવાની શક્તિ અને ગૂણ ઉત્પન્ન કરે છે, જેથી બાળક જરૂરતના સમયે રડી લ્યે; અને બાળકનું આ રડવુંજ તેની દરેક જાતની જરૂરતની માગણી છે. જેનો અર્થ મમતાળુ માતા સહેલાઈથી સમજી લે છે અને દરેક પ્રકારે તેનું ધ્યાન રાખે છે અને પાલનપોષણ કરતી રહે છે.

ટૂંકમાં કહીએ તો એ કે પરવરદિગારે આલમની પાસે ગિર્યાઝારી કરવાથી મોમીન બંદાની મનને લગતી ઈચ્છાઓ અને

ખોટી કલ્પનાઓ (ખોટા ખ્યાલો) બધાજ થોડા સમય માટે ભૂંસાઈ જાય છે અને ઝીકર અને ઈબાદતનું તેજ ખીલે છે; અને આ રીત પર વારંવાર અમલ કરવાથી સમજદાર (અક્કલમંદ) મોમીનને સારા જેવો ફાયદો થાય છે.

ઝીકર અને દુઆ :

ઝીકરના આ વિષયમાં એ કામ પણ ઘણું જરૂરી છે કે દુઆ વિશે અમુક ખાસ બાબત વર્ણવવામાં આવે અને જરૂરી વાતો જણાવી દેવામાં આવે કે દુઆની અગત્યતા અને તેના ફાયદા શું છે ? કયો કયો સમય અને પ્રસંગ તેના માટે વાજબી હોય છે, તેની રીત શું હોવી જોઈએ વગેરે. માટે જાણવું જોઈએ કે દુઆ મોમીનની એક કદર કરી શકાય એવી ખૂબી અને ઉત્તમ શક્તિ છે; અને તે સઘળા માનવીઓ માટે સામાન્ય નથી, પરંતુ ફક્ત મોમીનોને માટે જ ખાસ છે. કુરઆને હકીમની જે આયાતો દુઆના વિષયને લગતી છે તેના અભ્યાસથી એ હકીકત સામે આવે છે કે દુઆ ઈમાન-વાળાઓ માટે ખૂબજ જરૂરી છે; અને તેમણે તેનાથી દરેક સમયે અને દરેક પ્રસંગ પર ફાયદો ઉઠાવવો જોઈએ. ખાસ કરીને સખત કામો અને મુશ્કેલીઓ સામે આવે ત્યારે અને પ્રત્યેક કામના આરંભમાં ખુદાની બારગાહમાં ગિર્યાઝારી તથા આજીઝી અને મોહતાજી સહિત દુઆ કરવામાં આવે. કેમ કે હકીકી મોમીનની દુઆ ક્યારેય નકામી નથી જતી. તે એ રીતે કે, પ્રથમ તો એ કે કોઈ પણ જાતના વિલંબ વગર અથવા મોડેથી પોતાનો એ હેતૂ પામે જ છે જેના માટે દુઆ માંગવામાં આવી હોય. જો ખુદાની નઝદિક તે હેતૂ મેળવવામાં મોમીનની ભલાઈ ન હોય તો દુઆનું ફળ કોઈ બીજા રૂપે મળી જાય છે. દાખલા તરીકે ગુનાહોની માફી, મનની

ઈચ્છાઓથી મુક્તિ, સારી સમજ, ખરાબ આદતોથી છૂટકારો, ઈબાદતની ઈચ્છા-શોખ, દિલની સફાઈ, સમજશક્તિ અને ડહાપણ-ચતુરાઈમાં તેજસ્વીતા, નમ્રતા અને ખીદમત, વાતચીતમાં ગંભીરતા, સબર અને શાંતિ, જ્ઞાન માટેની લાગણી, દીનની તરફ રસ-લાગણી, આખેરતની મુક્તિ (નજાત) વગેરે.

તો ઘણા ભાગ્યશાળી છે તે મોમીનો, જેઓ પોતાનાં સઘળાં નેક કામોમાં અછાહતઆલાની રૂહાની અને ગેભી મદદ માટે દુઆ કરવાની આદત ધરાવનારા છે. દાખલા તરીકે તેઓ જ્યારે રાતના સમયે પોતાના કામકાજ અને ઈબાદત-બંદગીથી નવરા થઈને પથારીમાં સૂવા જાય છે ત્યારે એવી દુઆ માંગે છે કે અછાહતઆલા તેમને નિદ્રાં દરમિયાન દરેક બલા અને સઘળી બુરાઈઓથી બચાવીને સલામત રાખે અને તેમને નૂરાની ઈબાદતની ખૂશી મેળવવા માટે સમયસર જાગવું નસીબ કરે. તેઓ જ્યારે સમય મુજબ જાગે છે તો અત્યંત ખુશી સહિત અને આનંદ સાથે ખુદાવંદતઆલાનો આભાર માને છે અને દુઆ માંગે છે કે પૂરો દિવસ ખુદાની યાદમાં અને નેક કામોમાં પસાર થાય. જ્યારે તેઓ ઝીકરની તૈયારી કરે છે તો પોતાની જ ભાષામાં અને પોતાના શબ્દો વડે ધીમે ધીમે મુનાજાત કરતા કરતા પેલી તરફ રહેમાન અને રહીમની અનહદ રહેમત અને આ તરફ આટલી હદે રૂહાની મુક્તિસી, ગરીબાઈ, કંગાલિયત, મોહતાજી, ગુનાહ, ભૂલ, સુસ્તી, અજ્ઞાનતા વગેરેની કલ્પના કરીને ગિર્યાઝરી અને પશ્ચાત્તાપની હાલતમાં પોતાની જાતને બાળવી વગેરે રીતોમાં મગ્ન પોતાના કપાળને જમીન પર રાખી (સજદામાં નમીને) કરગરે છે કે સર્વશક્તિમાન ખુદાના તરફથી ચમત્કારિક રીતે તેમને સાંભળી લેવામાં આવે, (દસ્તગીરી) અને મિત્રતા અને મદદ તેમને મળે.

યાદ રહે કે મોમીન બંદાને દુઆમાં તેની વ્યક્તિગત બાજુ સિવાય અન્ય સઘળી બાજુઓથી પણ ફાયદો મળવાની આશા છે. અર્થાત રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.સ.), સાહેબે અમ્મ (અ.સ.) અને મોમીનોની એકઠી (જમા થયેલી) અને વ્યક્તિગત દુઆઓનો ફાયદો પણ મળી શકે છે, પણ શરતોની બજાવણી વગર આ કામ અશક્ય છે; અને એ શરતો છે દીનદારી અને ઈમાનદારીના ગુણો. મતલબ કે માનવી અમલી રીતે મોમીન બનીને દુઆની દરેક બાજુએથી ફાયદો મેળવી શકે છે, અથવા ટૂંકમાં એમ કહીએ કે દુઆના દરેક પ્રકારથી ફાયદામંદ થવા માટેની શરત ફરમાનબરદારીજ છે; અને નાફરમાનીના સ્વરૂપમાં કોઈ પણ દુઆ ફાયદામંદ નથી.

આપણે હઝરત નૂહ (અ.સ.)ના કુરઆની કિસ્સા ઉપર ખૂબ જ વિચાર-ફિકર કરવી જોઈએ કે તેમણે પોતાના નાફરમાન પૂત્રની મુક્તિ માટે ખુદા પાસે કેવી લાગણી સહીત સિફારીશ કરી હતી. દુઆનો અર્થ છે તલબ કરવું-માગવું, તો શું તેમની એવી ઈરછામાં દુઆની રૂહ છૂપાયેલી નહોતી ? પરંતુ એ છતાં કે તેઓ એક ખાસ પયગમ્બર હતા, તેમની એ સિફારીશ અને દુઆ નામંજૂર થઈ; એ માટે કે દુઆ ત્યાં કામ આવે છે જ્યાં તેની શરતો બજાવી લાવવામાં આવી હોય. બીજી બાજુએ હઝરત નૂહ (અ.સ.) પોતાના સમયના કાફરોને બદદુઆ આપી હતી. તે તો ગર્ક અને હલાક થઈ ગયા, કેમ કે તે કાફરોમાં તેમની બદદુઆ કારગત નીવડવાની શરતો પૂરી થઈ ચૂકી હતી.

આ પૂરા વર્ણનનો ખુલાસો એમ થયો કે પોતાની કે બીજાની કોઈ નેક દુઆ તે વખતે ફાયદામંદ સાબિત થઈ શકે છે, જ્યારે કે તેની શરતો પૂરી કરવામાં આવી હોય. મતલબ કે અદલાહતઆલાએ જે બહોળા અર્થમાં (સંપૂર્ણપણે) જુદા જુદા

પ્રકારની ખૂબીઓ અને શક્તિઓને મોમીનના બાતિનમાં સમાવી દીધી છે, તેનાથી કામ ન લેવું. પોતાના વશમાં હોય તે વાતનો જવાબદાર કોઈ બીજાને ઠેરવવો, પોતામાં આરામપસંદ અને સુસ્તી-કાહેલીની આદતો નાખવી અને ઊંચ અને મહાન ફરજો બજાવી લાવવાથી દૂર થઈ જવું ઘણી મોટી નાશુકરી અને મહાન ગુનાહ છે.

ઝીકર અને ખોરાક :

જે મોમીન ઝીકરે ઈલાહીના રૂહાની ભંડાર (ખજાના) સુધી પહોંચવા ઈચ્છે છે, તેને લગતી શર્તો વિશે ખૂબ સંભાળથી એ પણ જોવાનું છે કે તેના ખાવા-પીવામાં જે જે વસ્તુઓ શામેલ છે તે સઘળી શરીરને મુહમ્મદી (અ.સ.) મુજબ હલાલ અને (ઈલાહી હુકમ) જેની રજા હોય તે હોય, કેમ કે મોમીન ક્યારેય હરામખોર નથી હોતો. તે હંમેશાં હલાલ જ ખાય છે અને પીએ છે. તે હલાલમાં પણ ખૂબ ધ્યાન રાખે છે. અર્થાત તે એ રીતે પેટ ભરીને ખાવાનું નથી ખાતો, જેનાથી ઝીકર અને ઈબાદત દરમિયાન સુસ્તી, બેધ્યાનપણું અને નિંદ્રા તેના ઉપર કાબૂ કરી જાય. ખાસ કરીને સંધ્યા ટાણે આનો વધારે ખ્યાલ રાખે છે, જેથી રાતના સમયસર ખુદાની યાદ માટે ઊઠી શકે અને શાંતિપૂર્વક વણથંભ્યો ઝીકર કરી શકે, નહિ તો ઝીકરમાં પ્રકાર પ્રકારની અડચણો અને અંતરાયો આવતા રહે છે.

ઝીકર અને નિંદ્રા :

મોમીને ઝીકર (ઝીકર કરનાર મોમીન) માટે જે રીતે ખાવા-પીવામાં હોશિયારી અને સમતુલાથી કામ લેવાની સખત

જરૂર છે, તેવી જ રીતે તેની નિંદ્રાના વિશે પણ સાવધ રહેવું જોઈએ, કેમ કે નિંદ્રાવસ્થામાં વધુ વખત પડ્યા રહેવાથી ઈમાની રૂઢ ઘણી નબળી પડી જાય છે. કારણ કે નિંદ્રા એક જાતની મુડદાલ અવસ્થા (મૌત) છે, જેમાં મલાએક સંબંધી શક્તિઓ કાયમ નથી રહી શકતી; અને ન તો તેમાં રૂઢુલ ઈમાન રોકાઈ શકે છે. આજ કારણ છે કે કુરઆનમાં પરહેઝગારોનાં વખાણ કરતાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, “તેઓ ખૂબ ઓછું સૂએ છે.” (૫૧-૧૭) આ થોડીક નિંદ્રામાં પણ અદ્વાહતઆલાની મોટી હિકમત છે કે આનાથી મનુષ્યના દિલ અને દિમાગ દિવસભરના દુન્યવી વિચારો અને ફિકરોથી ઘણી હદે આઝાદ થઈ જાય છે. સાથે સાથે થાક દૂર થાય છે અને તબિયતમાં તાઝગી પેદા થાય છે. એ માટે થોડીક વાર સુધી લાંબા થઈને આરામથી સૂઈ જવું જોઈએ. જો કોઈ ખાસ કામની મજબૂરી ન હોય તો રાતના સમયસર સૂઈ જવું જરૂરી છે; અને નક્કી થયેલા સમયે કોઈ પણ વિલંબ વિના ઊઠી જવું જોઈએ. પરંતુ એ વાત જુદી છે કે ઘણી વખતે ઝીકર અને ઈબાદતની મહેફિલો સાંજથી લઈને સવાર સુધી ચાલતી હોય છે. જેના માટે કુરઆન શરીફમાં ઈશારો સૂરહ ૭૬ અને આયત ર૬માં મોજૂદ છે.

Knowledge for a united humanity

જો કોઈ માણસ આ સવાલ કરે કે “શું એ સારું નથી કે એક મોમીન રાતના જલદી ઊઠીને ઈબાદત કરે તે કરતાં તેજ ઈબાદત અથવા તેથી કંઈક વધુ ઈબાદત સૂતાં પહેલાં કરીને પછી સૂઈ જાય અને સવારમાં મોડેથી ઊઠે ?” તો એનો જવાબ એ છે કે આ કામ ઘણાં કારણોસર વાજબી નથી. પ્રથમ એ માટે કે ખુદાનો એવો હુકમ નથી. બીજું એ કે જેમ આગળ જણાવ્યું તેમ રાતભર સૂઈ રહેવાથી મોમીનની રૂઢ નબળી પડી જાય છે. ત્રીજું એ કે જે ઈબાદત થોડી વાર સૂતાં પછી ઊઠીને કરવામાં આવે છે તે સાંજની ઈબાદત કરતાં

કંઈક દરજ્જે ઊચ્ચ હોય છે. કેમ કે આ રીતે કરવામાં દિવસભરના દુન્યવી વિચારો અને ફિકરોનો ઘણો ખરો ભાગ નિંદ્રાને કારણે માણસના મગજ ઉપરથી મટી જાય છે. તો આજ કારણ છે કે સૂરએ મુઝમ્મિલમાં ઈબાદતના માટે થોડું સૂઈને ઊઠવા માટે ફરમાવવામાં આવ્યું છે; અને એના લીધેજ સવારના સમયે તૌબા કરવી એ પરહેઝગારીની નિશાની ગણવામાં આવી છે. (કુરઆન, ૫૧-૧૮)

ઝીકર અને ઈલ્મ (જ્ઞાન) :

ઝીકરનું દ્રષ્ટાંત ચાલવું અથવા મુસાફરી જેવું છે; અને ઈલ્મ અને માર્ગદર્શન એ પ્રકાશ અને નજર (દ્રષ્ટિ) જેવું છે, માટે જો કોઈ માણસ ઝીકર થકી ચાલીને પોતાની જાતની બાતિની દુન્યામાં હુકમ પ્રમાણે (તમે સહુ એમાં ચાલો) કુરઆનની આયત (૩૪-૧૮)ના હુકમ મુજબ મુસાફરી કરવાની ઈરછા રાખે છે, તો તેને ફક્ત દીની હિદાયતની આંખ જોઈએ, પણ તેની સાથે સાથે ઈલ્મુલ યકીનનો પ્રકાશ પણ જરૂરી છે. કેમ કે જ્યારે એક માણસ મંઝીલ દર મંઝીલ કોઈ દૂર દેશ જવા ઈરછે છે, તો તે ફક્ત પ્રકાશમાંજ આસાની અને ખુશી સહિત મુસાફરી કરી શકે છે; અને તેના વગર રાતના અંધારામાં ચાલી નથી શકતો; અને જો તે આંધળાની માફક થોડું ચાલી શકતો પણ હોય તો રસ્તામાં આવેલ કુદરતી નઝારાઓનો આનંદ નથી માણી શકતો. ન તો તે એવી મુસાફરીમાં આનંદ લઈ શકે છે, જેવો કે પ્રકાશમાં થતી મુસાફરીમાં આનંદ મળે. ન તો તેને પોતાની મંઝીલનું કોઈ નીશાન મળે છે અને ન તો મુસાફરીથી કોઈ અનુભવ અને જાણકારી મેળવી શકે છે.

આથી વધીને એ સત્ય જાણવું જરૂરી છે કે સંપૂર્ણ ખાત્રી

(યકીને કામીલ) ઉચ્ચતમ માર્સ્કતનું નામ છે. તે ત્રણ દરજ્જાઓમાં છે. પ્રારંભિક દરજ્જો ઈલ્મુલ યકીન છે. તેના ઉપરનો દરજ્જો અયનુલ યકીનનો છે; અને સૌથી ઉપરનો દરજ્જો હક્કુલ યકીનનો છે. આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે ઈલ્મુલ યકીન વગર અયનુલ યકીન સુધી પહોંચવું અશક્ય છે. જે રૂહાની અવલોકનનું સ્થળ છે; અને અયનુલ યકીનના મરતબા વગર હક્કુલ યકીન અશક્ય છે. તો એ જાણવા મળ્યું કે ખાસ માર્ગદર્શન (હિદાયત) અને દીની ઈલ્મ વગર ઝીકરની કોઈ પ્રગતિ નથી.

ઝીકર અને સમય :

કુરાને હકીમની કેટલી આયતોમાં ખુદાને પુષ્કળ યાદ કરવાનું કહેવામાં આવેલ છે જેનો એ અર્થ થાય છે કે દિવસ અને રાતના સઘળા સમયે, જે રીતે પણ થઈ શકે, વધુ અને વધુ ઝીકર-ઈબાદત કરવી જોઈએ. બીજી બાજુએ સૂરહ મુઝમ્મીલમાં રાતને જ ઝીકર માટે વ્યાજબી અને યોગ્ય સમય ગણવામાં આવ્યો છે (૭૩-૬); અને તેનું કારણ જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે દિવસના સમયે કામમાં ઘણાજ મશગૂલ રહેવાનું છે. (૭૩-૭) આ બન્ને પવીત્ર હિદાયતોમાં એક સરખી રીતે ધ્યાન આપવાથી એ પરિણામ આવે છે કે જે આદેશ રાત-દિવસ પુષ્કળ રીતે ખુદાને યાદ કરવાનો છે. તેનો હેતૂ અતિશય ઝીકર (ઝીકરે કસીર)નો જ છે. જે સહેલો અને સામાન્ય ઝીકર છે અને જે ઈર્શાદમાં રાતના એટલે કે પાછલા પહોરમાં ઝીકર કરવાની તાકીદ કરેલ છે તે ઝીકરે ખફી (છૂપો ઝીકર) અને ઝીકરે કલ્બી (દીલનો ઝીકર) છે, જે મુશ્કેલ અને ખાસ ઝીકર છે અને જ્યારે રસૂલૂલાહ (સ.અ.સ)ને કહેવામાં આવ્યું કે દિવસની વેળાએ તો તમે કામમાં ખૂબ મશગૂલ રહો છો (૭૩-૭), તેનો અર્થ કદાપિ એ નથી

કે હુઝૂરે અનવર (સ.અ.સ.)ને દિવસના સમયે ઈબાદત અને ઝીકર માટે કુરસદજ નહોતી મળતી, જ્યારે આપ હઝરત તો સંપૂર્ણ રીતે પોતે જ ઝીકર હતા મતલબ કે આપ (સ.અ.સ.)ના મુબારક કપાળ માં (પેશાનીમાં) નૂરાની ઝીકર પોતેજ ઝંપાતુ રહેતું હતું બલકે તેનો હેતૂ તો એ છે કે આ ઈશારા વડે દિવસના ઝીકરને સામાન્ય ઝીકર અને રાતના ઝીકરને ખાસ ઝીકર ગણવામાં આવે. જેથી દિવસના સમયે જીવનના જુદા જુદા વિભાગોથી સંકળાયેલા રહેતા મોમીનોથી જેટલું સહેલાઈથી થઈ શકે, ખુદાને પણ યાદ કરે અને પોનાં કામ પણ કરે; અને રાતના ખાસ સમયે ખાસ ઝીકરને સંપૂર્ણ દિલ લગાડીને અને પૂરી એકાગ્રતાથી બજાવી લાવે, જેથી રાતની ખાસ ઈબાદતને દિવસની સામાન્ય ઈબાદત થકી મદદ અને શક્તિ મળે અને એ રીતે ઝીકર અને ઈબાદતનું એક ખાસ કેન્દ્ર રચાય અને મોમીનો રૂહાની અને નૂરાની પરિણામો માટે એ કેન્દ્રને જોતા રહે.

એક ઘણો જ શરીફ અને પરહેઝગાર વેપારી પોતાના વેપારમાં ખૂબ જ પરોવાયેલો છે. તેનો વેપાર ખૂબ ચાલી રહ્યો છે અને દુકાન ઉપર ગ્રાહકોની ભીડ લાગેલી છે. આ વેપારી પાસે તેનો એક ઘણો બુઝુર્ગ દોસ્ત બેઠેલો છે. દુકાનદાર ખૂબ જ શાંતિ અને વિનયપૂર્વક ક્યારેક ગ્રાહકોથી અને ક્યારેક બુઝુર્ગ દોસ્તથી વાતચીત કરી રહ્યો છે. જ્યારે આ શખ્સ કોઈ ગ્રાહક તરફથી માગવામાં આવેલી કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાનમગ્ન થઈ જાય છે, તો તે વખતે તેના એ બુઝુર્ગ દોસ્તને એમ હરગીઝ નથી લાગતું કે તેના પેલા દુકાનદાર દોસ્તે તેની સાથે વાતચીતનો સિલસિલો શા માટે ચાલુ ન રાખ્યો અને શા માટે બીજે ધ્યાન આપ્યું કેમ કે તેઓ બન્નેનો એકબીજાથી ઊંડો પ્રેમ અને ખૂબ વિશ્વાસ છે. માટે તે બુઝુર્ગ ખુશ છે કે તેના દોસ્તનું

બધું કામ ઠીકઠાક છે અને દુકાન સારી ચાલી રહી છે. આ એક ઉદાહરણ છે એ કામનું કે એક સાચો મોમીન દુન્યવી કામ-કાજની સાથે સાથે કોઈ પણ નામ લઈને ઝીકરે ઈલાહી પણ કરી શકે છે; અને જો આવા સામાન્ય ઝીકરની પરંપરા વારંવાર ટૂટી જાય છે તો કંઈ વાંધો નથી.

ઝીકર અને પ્રસંગ :

હકીકી મોમીનને એ પણ જાણવું જોઈએ કે ઝીકરના માટે જે ખાસ અને સામાન્ય કલાકો નક્કી કરેલા છે, તે સિવાય ક્યારેક તેના ખાસ પ્રસંગો પણ હોય છે. જેના આગમનથી ઝીકરને આગળ થી આગળ વધારવું જરૂરી થઈ પડે છે. જ્યારે અદલાહ તઆલા તેના મોમીન બંદાને કોઈ મુસીબતમાં નાખીને તેની પરીક્ષા લે છે, તો એ સમયે સમજદાર મોમીનને માટે ખુદાની યાદ માટેનો એક ખાસ પ્રસંગ મળેલો હોય છે. તે એને હાથથી જવા દેતો નથી, કેમકે કુરાને શરીફના ફરમાન પ્રમાણે દરેક મુસીબતમાં ત્રણ વસ્તુઓ છૂપાયેલી હોય છે. તે ખુદાના તરફથી દુરૂદ (આશીર્વાદ) રહેમત અને માર્ગદર્શન છે. તે એવા સબર કરનારાઓને મળે છે જેઓ કહે છે કે અમે ખુદાના છીએ અને અમે તેનીજ તરફ પાછા ફરવાના છીએ; અને પછી તેને યાદ કરતા રહે છે. (૨-૧૫૫-૧૫૭)

એ વાત તો બધા જાણે છે કે ઈન્સાનનો પોતાનો નફસે અમ્મારા જ સૌથી શક્તિશાળી અને ઘણો જ ચાલાક દીની દુશ્મન છે. જે દરેક નેક કાર્યોમાં ખાસ કરીને ઝીકર અને ઈબાદતમાં પ્રકાર પ્રકારના અંતરાયો નાખતો રહે છે. તે વિરોધ, દુશ્મની અને ખરાબ કોશિષોથી હરગીઝ થાકતો નથી અને લગભગ દરેક વખતે જીતી જાય

છે (વશ કરી લે છે), એ સિવાય અમુક ખાસ પ્રસંગો એવા પણ છે જેમાં મોમીન પોતાના નફસને સહેલાઈથી વશ કરી શકે છે. એ પ્રસંગો છે મુસીબતો અને દુઃખના સમયના કે જેમાં નફસે અમ્મારા દુઃખમય-આફત આવી પડવાની-સ્થિતિમાં નિરાશ અને નરમ થઈને રહી જાય છે, બસ, આવા પ્રસંગ ઉપર ઝીકર અને ઈબાદતના વસીલાથી નફસ ઉપર કાબૂ કરી- તેને ઢીલો અને પાયમાલ કરીને ઝીકરને તેની આગળની મંજિલ સુધી પહોંચાડી શકાય છે.

નફસે અમ્મારા ઉપર કાબૂ મેળવવાનો એક બીજો સોનેરી પ્રસંગ છે, તે છે હકીકી ઈલ્મ અને ઈશ્કે ઈલાહીની વાતો સાંભળવાનો પ્રસંગ. જેમાં મોમીનની રૂહુલ ઈમાન અને અક્કલ ખુશ અને આનંદિત થાય છે અને તાકત મેળવે છે. જેના થકી નફસે અમ્મારાની કારકિર્દી સુસ્ત અને કમજોર થઈ જાય છે અને આવી સ્થિતિમાં થોડો વખત ઝીકર કરવાથી સફળતા મળે છે.

Spiritual Wisdom
Luminous Science
 Knowledge for a united humanity

છશ્ચે બાબ

ઝીકરની રીત :

તમને જરૂર એ વાતની ખાત્રી હશ્ચે કે દીની, દુત્યવી, ઝાહેરી અને બાતીની, રૂહાની અને જીસ્માની તથા માનસિક અને બહારના કાર્યોમાં કોઈ કામ એવું નથી કે જે તરીકા વગર પૂર્ણ થઈ શકે, માટે આ પ્રકરણમાં ઝીકરે ઈલાહી વિષે મૂળ વાતો અને ફાયદામંદ જાણકારી આપી દેવામાં આવે છે કે જેથી ઝીકર કરનારાઓને તેનાથી મદદ મળી શકે.

ઝીકરમાં નીયમિતતા :

કુદરતનો નિયમ છે કે મક્સદને મેળવવા માટે નીયમિતપણે મહેનત કષ્ટ સહન કરવાં જોઈએ અને તેના વગર કોઈ સફળતા નથી. માટે ઝીકરના વિષે પણ મુખ્ય અને વાજબી કસરત-પ્રેક્ટિસ એજ છે કે ઝીકરમાં કોઈ પણ પ્રકારે ગેરહાજરી ન થાય, સમયની નીયમિતતા રહે; અને કોઈ પણ તકલીફની પરવા કર્યા વગર નક્કી કરેલા સમયે ઝીકર કરવામાં આવે. જેમ કે ખુદાતઆલાનું ફરમાન છે કે :

(તરજુમો) ‘અને જે લોકોએ અમારા માટે પ્રયત્નો કર્યા (કષ્ટ સહન કર્યું) તેમને અમો જરૂર અમારા રસ્તા બતાવશું; અને ચોક્કસપણે અદ્વાહતઆલા નેકી કરનારાઓની સાથે છે.’ (૨૯/૬૯) આ તો બધા જાણે છે કે ખુદાનો રસ્તો એટલે દીને હક એકજ છે,

માટે અહીં જે ફરમાન થયું છે કે “અમો અમારા રસ્તા બતાવશું” તો તેનો અર્થ એ છે કે ખુદાનો રસ્તો જો કે એકજ છે પણ તેનાં સ્વરૂપો ઘણાં છે. દાખલા તરીકે ‘ઈમાન’ ખાત્રી (વિશ્વાસ), પરહેઝગારી, ખુદાનો ડર, ઈલ્મ (જ્ઞાન), અમલ (કાર્ય), નિખાલસતા, ન્યાય, ઉપકાર, નમ્રતા, પ્રેમ, ફરમાંબરદારી, સબર, શુકર, ઈબાદત, કબુલ કરવું, રાજીપો વગેરે આ બધા દીનદારી અને ઈમાનદારીના એવા ગુણો છે કે તેમાંથી પ્રત્યેક સિરાતે મુસ્તેકીમની એક સૂરતનો દરજ્જો રાખે છે. કેમકે તે એકબીજાથી મળેલા અને સંકળાએલા (બંધાયેલા) છે; અને અર્થના ઊંડાણમાં આ સઘળાં એક ઉકીકતની હેસિયતથી છે, આ જ કારણ છે કે કુરાને ઉકીમના જુદા જુદા વિષયમાં ઈમાનદારીના આ ગુણમાંથી પ્રત્યેક ખૂબીઓ એ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે કે જે પરથી જણાય છે કે બસ તે ગુણજ સર્વ કંઈ છે. આ વાત (જો કે) વાજબી છે અને તેમાં હિકમત છે, પણ આંતરિક રીતે બીજા બધા ગુણો પણ તેની સાથે જોડાયેલા છે. આનો એમ અર્થ થયો કે જ્યારે મોમીન ખૂબ દિલ લગાડીને ઝીકર અને અભ્યાસની આદત બનાવી લેશે, ત્યારે અદ્વાહતઆલા પોતાની અપાર રહેમત થકી તેને ઈમાનદારીના સઘળા ગુણોથી નવાજશે; અને આ સઘળા ગુણોની રૂહાનીયત અને નૂરાનીયત તેના ઉપર જાહેર થઈ જશે. આ છે ખુદાનું પોતાના રસ્તા બતાવવું.

હવાસે બાતિની - (બાતિની સમજશકિત) :

કુરાને ઉકીમ સૂરહ બકરહમાં કાફરોના કુફર અને અસ્વીકાર કરવા અને તેના પરિણામો માટે ઠપકો આપતાં આ ફરમાન ફરમાવવામાં આવ્યું છે : (તરજુમો) “તેઓ મુંગા છે, બહેરા છે, આંધળા છે અને તેઓ (પોતાના અસલ તરફ) પાછા નથી આવતા.”

(૨-૧૮) એજ સૂરહમાં કાફીરોના માટે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે : (તરજુમો) 'તે લોકો મુંગા છે, બહેરા છે, આંધળા છે અને તેઓ કંઈ અક્કલ નથી રાખતા.' (૨/૧૭૧) તો ખુદાના આ હુકમમાં જ્યાં બાતિની સમજશક્તિ થકી કાફીરોની નિરાશા અને તેમને દૂર રાખવાનું કહેવાયું છે, ત્યાં મુસલમાનો અને મોમીનોને રહેમતની આશા આપી છે અને ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે તેઓ આ હુકમમાં કાફીરો થી જુદા છે, માટે તેઓ દિલની ઝબાનથી ઝીકર અને ઈબાદત કરી શકે છે, દિલના કાનથી હિદાયત સાંભળી શકે છે અને દિલની આંખોથી કુદરતની અજાયબીઓને નિહાળી તેનું નિરીક્ષણ કરી શકે છે, જેનો હેતુ અક્કલ અને સમજ તથા ઈલ્મો હિકમત થકી અજ્ઞાહતઆલાની તરફ રજૂ થવાનો છે.

દિલના કાન:

ઝીકરની શરૂઆતના તબક્કામાં દિલના કાનની ઓળખાણ પણ જરૂરી છે. તે એ રીતે છે કે નવો (શીખાઉ) ઝાકીર (ઝીકર કરનાર) એક એવી જગ્યા ઉપર થોડી વાર સુધી અત્યંત ખામોશી અને શાંત રીતે બેઠો રહે, જ્યાં કોઈ પણ અવાજ ન હોય પછી તે પોતાના દિલ અને દિમાગ તરફ ખૂબ એક ધ્યાન થઈને એ પ્રયત્ન કરે કે જીભથી ચૂપ રહેવા ઉપરાંત દિલમાં પણ કંઈ ન કહે. આ રીતે જ્યારે તે જાહેર અને બાતિનમાં ખામોશી ધારણ કરી ચૂક્યો હશે ત્યારે, તે સમયે અચાનક વગર ઈચ્છાએ તેના મગજમાં કોઈ અહીં તહીંના ખ્યાલો ઉદભવશે. આ નફસે અમ્મારાના વસવસા છે, જેને હદીસે નફસી (પોતાથી વાતચીત) પણ કહેવામાં આવે છે. આ બાબતોનું સાંભળવું ન ફક્ત દિલના કાન મૌજૂદ હોવાની સાબિતી છે પણ તે એ હકીકતની દલીલ પણ છે કે જે રીતે દિલમાં (શર) બૂરાઈનો

અવાજ આવી શકે છે, તે રીતે (ખૈર) ભલાઈનો અવાજ પણ આવી શકે છે.

જોકે નફસનો અવાજ ન હોવાના બરાબર છે, પણ તે ખામોશીના એ અનુભવ (પ્રયોગ)માં ખલલ પાડનાર થયો ને દિલના કાને અત્યંત ધીમાપણાની એક સ્થિતિમાં સાંભળી લીધો, અને એજ નફસની વાતો ઝીકર-ઈબાદતમાં અડચણો ઊભી કરતી રહે છે, જેને અનુભવીને મોમીનને સખત પરેશાની અને બેચેની થાય છે, પણ તેણે ક્યારેય નિરાશ નહિ થવું જોઈએ, કેમકે થોડું આગળ વધીને આ રીતેજ અક્કલ અને ઈશકની વાતો પણ સંભળાઈ શકે છે.

દિલની જબાન :

દિલના ઝીકરનો કોઈ અભ્યાસ (પ્રેક્ટીસ) શરૂ કરતાં પહેલાં દિલની જબાન અને તેના અવાજની જાણકારી જરૂરી હોય છે. જ્યાં સુધી એ ન હોય ત્યાં સુધી દિલથી ઝીકરે ઈલાહીનું કામ લેવું ઘણું જ મુશ્કેલ છે. દિલ અથવા આત્માના અવાજની સ્થિતિ અને હકીકત સમજી લેવાની એક રીત એ છે કે મુબ્તદી (ઝીકરને શરૂ કરનાર) જીભને બિલકુલ બંધ કરી લે; અને દિલમાં ને દિલમાં કુરાને પાકની કોઈ નાનકડી સૂરહ અથવા કોઈ આયત અથવા ખુદાતઆલાના કોઈ નામ વગેરેને થોડી વાર સુધી રટતો રહે. સાથે સાથે જ ધ્યાનમગ્ન થઈને દિલના કાનથી દિલના અવાજને સાંભળતો રહે, તો તેને ખાત્રી થશે કે તે આ પ્રયોગમાં જે કંઈ પઠી રહ્યો હતો, તે (જાહેરી) જીભથી નહિ પણ બાતિની જીભથી પઢાઈ રહ્યું હતું. મતલબ કે એ અવાજ દિલની જીભનો હતો, જેને દિલના કાનથી સાંભળી રહ્યો હતો. આનો અર્થ એ થયો કે દિલમાં પણ એક જીભ છે જે જાહેરી જીભથી તદ્દન જુદી છે અને તેનાથી જ દિલનો ઝીકર કરવામાં આવે છે.

દિલની આંખ :

એ જ પ્રમાણે દિલની આંખ હોવાની જાણ અને રૂહાની અનુભવોના પ્રયોગ કરવા પણ અત્યંત જરૂરી છે. કેમકે બાતિની ઈન્દ્રિઓની કબુલાત અને ઓળખાણ ન હોવાના સ્વરૂપમાં રૂહાની પ્રગતિ તો બાજુએ રહી, તેના અસ્વીકારની સ્થિતિ દિલમાં ધર કરી જાય છે; માટે દિલની આંખની શોધ અને તેનો અનુભવ એ રીતે કરવો જોઈએ કે ઝીકરની શરૂઆત કરનાર, ઝીકરની ખાસ બેઠક પર નચિંત અને બેફિકર થઈને બેસી જાય; અને થોડી વાર માટે આંખો બંધ કરી (આલમે ખયાલ) વિચારોની દુનિયા-અર્થાત પોતાના બાતિન તરફ ધ્યાનમગ્ન થઈ જાય, પછી તે ખુદાના નામોમાંથી પાંચ નામ ચૂંટી લે; અને દરેકના લખાણને જુદાં જુદાં કલ્પનામાં લાવે. મતલબ કે પોતાના વિચારોમાં એ નામોને લખેલ સ્વરૂપમાં જુએ અને વાંચે જો તે અભાણ છે તો એમ કલ્પના કરે કે એક માણસ તેની સામે કુરઆને શરીફ વાંચી રહ્યો છે. હવે તે ધ્યાનથી જુએ કે તે કોણ છે, કેવાં કપડાંમાં છે વગેરે. આ ઉપરાંત કંઈક અન્ય માણસોની કલ્પના કરે. શું તે જે ચહેરાને પસંદ કરે છે તે સામે આવે છે ? પછી કોઈ ફળ અથવા ફૂલની કલ્પના કરે. અને એમ કરતો રહે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે તે આ રીતે ઘણી વસ્તુઓની કલ્પના કરી શકશે, મતલબ કે તે જે વસ્તુ પસંદ કરશે, તેને કલ્પનામાં લાવી તેનો રૂહાની અનુભવ કરી શકશે, પણ આરંભમાં બાતિની પ્રકાશ અને દિલની દ્રષ્ટિ ઘણી નબળી અને ન હોવાના બરાબર હશે. બહારહાલ એ અંદાજો તો થઈ ગયો કે આ દિલની આંખની જોવાની શરૂઆતની સ્થિતિ છે, જે અગર એક તરફથી દિલની આંખો હોવાની સાબિતી છે તો બીજી તરફથી (આલમે રૂહાનીયત) રૂહાની જગતની હસ્તીની દલીલ છે.

ઝીકર અને ખુદાનો ડર :

ઝીકર કરનાર મોમીનના દિલમાં જો ખુદાનો ડર જે પ્રમાણે હોવો જોઈએ તેવો મોજૂદ હોય, તો ઝીકરનું કામ ધણું જ સહેલું થઈ જાય છે. જાણવું જોઈએ કે ખુદાનો ડર બનાવટી પણ છે અને સાચો પણ. બનાવટી એ કે પોતાની અક્કલ મુજબ ખુદાના ડરની એક બનાવટી કલ્પના કરી લેવામાં આવે, જે કંઈક હદે ફાયદામંદ તો છે પણ ટકાઉ નથી; અને સાચો ડર પરહેઝગારી છે. દાયમી પરહેઝગારી. જો ઝીકર પરહેઝગાર છે તો ઝીકરે ઈલાહીનો આરંભ થતાં જ તેના ઉપર ખુદાના ડરની ચમત્કારિક સ્થિતિ છવાઈ જશે. પછી પ્રકાર પ્રકારના વિચારો પૈદા થાય અને ઝીકરની પરંપરા વારંવાર ટૂટી જવાનો સવાલ જ બાકી નથી રહેતો, કેમકે તે હકીકી ડરની સ્થિતિમાં અદ્વાહતઆલાની મદદ અને સહાય છૂપાયેલી છે, જેના થકી દિલની જીભ અને કાનની મજબૂત પકડમાં ધણીજ સારી રીતે ઝીકરની પરંપરા ચાલતી રહે છે.

જ્યારે મોમીન બંદો દરેક વિચારો તથા દરેક વર્તન અને વાણીમાં ખુદાની તાબેદારી કરે છે અને ખુદાની નાફરમાનીથી ડરવાની તેની આદત બની જાય છે, તો ચોક્કસપણે તે ઝીકરના વખતે પણ સહેલાઈથી ખુદાના ડરની સ્થિતિ થકી ફાયદો ઉપાડતાં ઝીકરની પરંપરાને સહી સલામત આગળ વધારી શકે છે. જેમ કે કુરાને હકીમમાં ફરમાવેલ છે :

(તરજુમો) “અદ્વાહતઆલાએ સૌથી ઉત્તમ વાત પુસ્તકની હેસિયતથી નાઝિલ ફરમાવી, જે મુતશાબે (ધણા અર્થ ધરાવનાર) અને વારંવાર કહેલી છે, તેના ઉચ્ચારણ (ઝીકર)થી તેઓના ડંવાટાં

(શરીર પરના વાળ) ઊભાં થઈ જાય છે. જેઓ પોતાના પરવરદિગારથી ડરે છે. પછી તેમનાં શરીર અને દિલ નરમ થઈને ઝીકરે ઈલાહીની તરફ ધ્યાન મગ્ન થઈ જાય છે.” (૩૯-૨૩) આ સૌથી ઉત્તમ વાતમાં એક તરફ કુરાને હકીમ છે તો બીજી તરફ ઈસ્મે આઝમ છે, જ્યારે કે ઈસ્મે આઝમ કુરાનનીજ રૂહાનીયત અને નૂરાનીયત છે; અને દરેક ઈસ્મે આઝમ ઘણાં સત્યો અને માર્કત ધરાવનારાં હોવાને લીધે મુતશાબે (એક જેવા) છે અને ઝીકરમાં વારંવાર બોલવાને લીધે મસાની (વારંવાર આવેલ) છે. તેના ઝીકરથી ફક્ત પરહેઝગારોનાં રૂંવાટાં એટલા માટે ઊભા થઈ જાય છે કે તેમના શરીરની અંદર જે ખરબો (billions) ઝીણી ઝીણી રૂહો સુષુપ્ત પડી છે. તેમાં એ ગૂણ-આવડત મોજૂદ છે કે તેઓ ઝીકરે ઈલાહીના અવાજથી અચાનક જાગી ઉઠે છે. આ બનાવને સામાન્ય બોલચાલમાં રૂંવાટાં ઊભા થઈ જવાં કહે છે પરંતુ જે લોકો પરહેઝગાર નથી, તેઓ ઉપર ઝીકરથી આવી કોઈ અસર નથી થતી. હા, કોઈ દુન્યવી અથવા ભૌતિક ડરથી તેઓના રૂંવાટાં જરૂર ઊભાં થઈ જાય છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે પરહેઝગારી અને ખુદાના ડર વડે ઝીકરનું મોતી પ્રકાશે છે. એ માટે કે આ રીતે ઝીકર દિલની ઝબાન સાથે જોડાયેલું-સંકળાયેલું રહીને ખૂબ ચાલવા લાગે છે અને દિલના કાનમાં તેની ગુંજ ખૂબ સૂરીલી લાગે છે, કેમકે ખુદાના ડરનો અસલ મતલબ હંમેશાં ગુનાહોની ગંદકીથી પાક રહેવાનો છે; અને પવીત્ર રહેવાથી ખુદા પાકના ડરનો ચમત્કાર માર્ગદર્શન કરે છે.

ઝીકર અને આશા (ઉમેદ) :

ઝીકર કરનાર મોમીનની એક ઈમાની શક્તિ એ બાબતમાં

પણ છૂપાયેલી છે કે તે ખુદાની રહેમતની ઉમેદ (આશા) રાખે અને નિરાશ ન થાય. કેમકે ખુદાની રહેમતથી નિરાશ થવું કુફર છે (નાફરમાની છે). જે રીતે ખુદાના ડરમાં મોમીનની ભલાઈ અને ફાયદા છે તે જ રીતે રહેમતની આશામાં પણ તેમના માટે સફળતા અને ઉન્નતિ છે. માટે કુરાને કરીમની ઘણી આયતોનો એ સાર છે કે મોમીન બંદો દિલમાં અલાહતઆલાની રહેમતની ઉમેદ અને આશા રાખે, યોગ્ય રીતે સખત મહેનતથી કાર્ય કરે.

ઝીકર અને નમ્રતા (આજીઝી) :

ફક્ત ઝીકરનાં પહેલાં અને ઝીકર દરમ્યાન જ નહિ, બલકે હંમેશ માટે પોતામાં નમ્રતા અને દીનતાની સ્થિતિ અને ગૂણ પૈદા કરી લેવામાં મોમીને ઝીકરની મહાન સમજદારી છે. કેમકે નમ્રતા (આજીઝી) હકીકી ઈશ્કની શરૂઆતનું સ્વરૂપ અને પ્રારંભિક પગથિયું છે; અને નમ્રતામાંજ અભિમાનથી બચી જવાની જામીનગીરી છે, જેના વગર અલાહતઆલાની મદદ, સહાય અને હિદાયત તથા રહેમત નજીક પણ નથી આવતાં. માટે ઝીકરને જરૂરી છે કે અતીશય ગંભીરતાથી બેહદ નમ્રતા ધારણ કરે, જેથી ઝીકરના અવાજમાં ચમત્કારિક ખેચાણ-આકર્ષણ તથા બાતિની દ્રષ્ટિ સામે પ્રકાશ પેદા થઈ શકે.

કુદરતના કાનૂનની સદાય એ રીત રહી છે કે તે એ માણસને નાચીઝ કરી દે છે, જે પોતાને કંઈક વસ્તુ સમજતો હોય; અને તે માણસને દરેક વસ્તુઓથી ઊચ્ચ અને ઉત્તમ બનાવી દે છે, જે પોતાને નાચીઝ ગણાવે છે. માટે ઝીકર મોમીનને એ સમજવું જોઈએ કે તેની સફળતાનો ભેદ નમ્રતા, દીનતા અને સમર્પણમાં જ રહેલો છે.

ઝીકર અને ઇશક :

ખુદાવદે પાકની મહોબ્બત અને ઇશક જ રૂહાનીયતનો એ દરજ્જો છે કે જ્યાં મોમીન ઝીકરને નફ્સે અમ્મારાના અનેકાનેક વસવસા અને ખોટા વિચારોથી ઘણે ભાગે છૂટકારો મળી શકે છે, કેમકે ઇશકે ઇલાહી એક એવી હિકમત સભર આગ છે જે સિવાય ઝીકરે ખુદાવંદીના અન્ય વિચાર અને ફિકરને બાળીને રાખ કરી દે છે. હકીકી ઇશક પોતે જ ઝીકરે ઇલાહીનું અસલી અને અમલી સ્વરૂપ છે, જેમાં સાચો આશિક પગથી માથા સુધી ઝીકરની મૂર્તિ બની જાય છે. કેમ ન થાય, જ્યારે ઇશક (દાખલા તરીકે) એક અત્યંત મીઠાશવાણું દિલનું દર્દ છે; અને દિલનાં કોઈ પણ દર્દમાં પૂરા શરીરનું શામેલ થવું એ કુદરતી કામ છે. કેમકે ઇશક દિલ અને દિમાગની એ સ્થિતિને કહે છે જેમાં મહેબૂબની યાદ અને તેને મળવાની જીજ્ઞાસા (આતુરતા) તેની પરાકાષ્ટાએ હોય છે; અને સ્પષ્ટ છે કે શરીરના જાહેર અને બાતિન ઉપર દિલ અને દિમાગનુંજ રાજ અને હુકૂમત છે. સારાંશ એ કે ઇશકે ઇલાહીનાં દરજ્જામાં રૂહની સાથે શરીર પણ ઝીકરમાં એક રીતે મશગૂલ થઈ રહે છે.

Knowledge for a united humanity

જો કોઈ એ સવાલ કરે કે ઇશક તો ફક્ત એક દિમાગની અને દિલની સ્થિતિ છે, તે પૂરા શરીરને કઈ રીતે અસર કરી શકે, ફરજ પાડી શકે અને તાબે કરી શકે? તેનો જવાબ એ છે કે મનુષ્યનો ગુસ્સો પણ ફક્ત એક દિમાગની સ્થિતિજ છે, જેનાથી માણસ કોધાવસ્થામાં આવીને ધૂજવા લાગે છે. જ્યારે તે લોકોની વચ્ચે સખત શરમંદો થાય છે, ત્યારે તેના ચહેરાનો રંગ અચાનક પીળો પડી જાય છે; અને શરમને લીધે ધૂજારી અનુભવે છે અને પરસેવે રેબઝેબ થઈ જાય છે. જો તે ખુશ થાય છે તો તેનો ચહેરો

પુશીને લીધે ચમકે છે; અને જો તે ઉદાસ થાય છે તો તે નિર્જીવ જેવો થઈને કરમાઈ જાય છે. જો કે આ બધી દિલની અને દિમાગની સ્થિતિ છે અને તે સિવાય કંઈ નથી, પણ અસલ વાત તે જ છે જે ઉપર બતાવવામાં આવી છે કે માનવીના પૂરા શરીર ઉપર દિલ અને દિમાગનું રાજ છે. બીજા શબ્દોમાં મનુષ્ય શરીર હેવાની રૂહની અસર હેઠળ છે, હેવાની રૂહ ઈન્સાની રૂહના અસરમાં આવી જાય છે અને ઈન્સાની રૂહ ઉપર અક્કલ અસર પાડે છે. આનો અર્થ એ થયો કે ઈન્સાનના દિલ અને દિમાગમાં જે જાગૃત રહેવાની સ્થિતિ પસાર થાય છે તેની લહેરો પૂરા શરીરમાં દોડે છે, તો ઈશક (પ્રેમ)ની અવસ્થામાં જે રીતે ઝીકર કરનાર આશિકની શરીરની સ્થિતિ ઈશકે ઈલાહીના અનુભવથી બદલાઈ જાય છે અને શાન સહિત આશિક પગથી માથા સુધી ઝીકરની મૂર્તિ બની જાય છે તે એક હકીકત છે. બસ મોમીન બંદાએ ઝીકરની સઘળી મુશ્કેલીઓમાં ઈશકે હકીકીની તરફ રજૂ થવું જોઈએ; અને તેની કાયમી રીત એ છે કે ઝીકરે ઈલાહીની જેટલી શરતો છે અને દીનદારી તથા ઈમાનદારીના જે ગૂણો છે તેમાં સૌથી વધારે મહત્વતા ઈશકે હકીકીને આપવામાં આવે.

Luminous Science
Knowledge for a united humanity

ઝીકર અને ધ્યાન :

ઝીકરની તરફ ધ્યાન વિષે કંઈક મહત્વની વાતો આથી પહેલાં પણ બતાવવામાં આવી છે, છતાંય આ વિષે અત્રે પણ અમુક જરૂરી બિંદુઓ વર્ણવવામાં આવે છે. દિલની ખાસ ત્રણ શક્તિઓ છે. કાન, જીભ અને આંખો. જેનું વર્ણન આ પહેલાં થઈ ચૂક્યું છે. ઝીકરની તરફ સંપૂર્ણ ધ્યાન દિલની આ ત્રણ શક્તિઓ વગર મુશ્કેલ છે માટે દિલની જીભ ઉપર જોર દઈને લગાતાર ઝીકર કરતા રહો, દિલના

કાનથી ખૂબ ધ્યાન દઈને પોતાના ઝીકરને સાંભળતા જાઓ અને બાતિની આંખોને અત્યંત કોશિષ કરીને એ વાત ઉપર મજબૂર કરો કે ઝીકરના ડૂહાની લખાણ પર નજર કેન્દ્રિત કરે અને એક પણ માટે પણ એ ફરજથી ગાફેલ ન થાય. આ થઈ ઝીકરની તરફ સંપૂર્ણપણે ધ્યાન આપવાની વાત. હવે એજ સ્થિતિમાં (નક્કી કરવાની) વિચારવાની શક્તિ વડે પોતાના બાતિનમાં વધુ અને વધુ નમ્રતા અને દીનતા પૈદા કરવી, અર્થાત દિલમાં ને દિલમાં ખુદાની હુઝૂરમાં રહીને દુઆ માગવી કે તેની ચમત્કારી સહાય અને મદદ (ભેટી જાય), જેથી ઝીકરની તરફ ત્રણેય શક્તિઓથી ધ્યાન મક્કમતાથી લાગ્યું રહે; અને ભૂલી જવાનાં અને ગફલતનાં વાદળા વિખેરાઈ જાય. બસ ઉમેદ રાખવી અને નિરાશ ન થવું. વારંવારના આ અમલ અને અભ્યાસ થકી તેમાં તમને સફળતા મળશે.

ઝીકરની ગતિ :

અહીં એક અતિ મહત્વનો સવાલ ઝીકરની ગતિ વિષેનો છે કે દિલના ઝીકરની ગતિ કેટલી હોવી જોઈએ ? અને તેનો અંદાજો કેમ થઈ શકે છે ? આ એક એવો જરૂરી સવાલ છે કે કોઈ સમજદાર ઝીકર કરનાર આની તરફ બેદરકાર નથી રહી શકતો. તો એ જાણવું જોઈએ કે સૂરહ લુકમાનના એક ઈશારા મુજબ ઝીકરની ચાલ (દરમિયાની) માફકસરની હોવી જોઈએ. એટલે કે ન તો ઘણી ઝડપી હોય અને ન તો ઘણી ધીમી, બલકે તેની ગતિ એવી હોય કે જેમ કોઈ પ્રવાસી પોતાની મંજિલ (ધામ) તરફ વચેટ ગતિથી ચાલે છે; પણ હા, જ્યારે પ્રવાસીને રસ્તામાં એવું કોઈ જોખમ સામે આવે, જેમ કે ત્યાં ડાકુઓના આવવાની શક્યતા છે અથવા વરસાદ

વરસવાનો છે કે પર્વતથી પત્થરો પડી રહ્યા છે અથવા કોઈ જબરદસ્ત દુશ્મન પીછે કરી રહ્યો છે, અથવા રાતનું અંધારું નજીક છે તો જરૂરી છે કે ઝડપથી ચાલવું પડશે. એજ સ્થિતિ રૂહાનીયતના રસ્તાના પ્રવાસીની પણ છે કે જો ઝીકરની પરંપરા ટૂટી જતી હોય અથવા પ્રકાર પ્રકારના વિચારો ઉદભવતા હોય કે નિંદ્રા અને આળસ આવતી હોય કે શયતાન અથવા નફ્સનો કોઈ હુમલો હોય તો આત્મબળ વડે મન પર દબાણ લાવીને ઝીકરની ગતિમાં વધારો કરવો જોઈએ, જેનો અંદાજો એ છે કે જો ઝીકર કરનારની પાસે ચાર અક્ષરોનું નામ છે તો તેવું નામ એક કલાકની અંદર લગભગ દસ હજાર વાર રટણ કરવું જોઈએ. તેનો અર્થ એ થયો કે ત્રણ મિનિટ અને પીસ્તાલીસ સેકન્ડમાં એવા નામને લગભગ છસ્સો પચ્ચીસ વખત રટવામાં આવે. આ ફક્ત એક ચાર અક્ષરવાળા નામનો અંદાજો છે.

ઝીકરનો સિલસિલો (પરંપરા) :

જો તમો દિલનો ઝીકર મર્યાદિત (ખાસ) સમયમાં કાળજીપૂર્વક (દેખરેખ સાથે) કરવા ઇચ્છો છો તો તે સાંકળની કડીની જેમ અને સતત ચાલતું હોવું જોઈએ, જેના માટે યોગ્ય ઉચ્ચારણ ધણું જરૂરી છે અને યોગ્ય ઉચ્ચાર પૂરતા ધ્યાન અને મજબૂત પકડ સહિત દિલની જીભ વડે ઝીકરના શબ્દને રટવાથી અને દિલના કાન વડે તેને સાંભળતા રહેવાથી થઈ શકે છે. કેમકે ઝીકરની પરંપરા ટૂટતી નથી, જ્યાં સુધીકે તેનો શબ્દ શબ્દ સારી રીતે રટવામાં ન આવે. અને દિલના કાન વડે તેની તરફ પૂરતું ધ્યાન ન દેવામાં આવે. જેમ જાહેર વાતચીતમાં ચૂક તે વખતે થાય છે જ્યારે કે વાત કરનારના ધ્યાનની પકડ ઢીલી પડી જાય છે. મતલબ કે જ્યારે જીભની વાત કરવાની અને કાનની સાંભળવાની ખૂબીમાં કોઈ એક સુસ્ત થઈ

જાય છે તો પ્રવચન અને વાતચીતમાં ભૂલ પડે છે; અને સાંભળવાની શક્તિથી જ જાણ થાય છે કે આના પ્રવચનમાં ભૂલ થઈ છે અથવા ફ્લાણા શબ્દો બરાબર નથી બોલાણા.

તો ઝીકરની પરંપરા ચાલુ રાખવી અને તેને પળેપળે ચૂકી જવાની ભૂલોથી સુરક્ષિત રાખવું દિલની જીભ અને દિલના કાન બન્નેની જવાબદારી છે કે તે ઝીકરની પરંપરામાં પ્રત્યેક કડી એટલે કે પ્રત્યેક શબ્દ સાફ, સ્પષ્ટ બોલે અને તે બહુ જ ધ્યાનથી સાંભળે, બલ્કે દિલની આંખોથી પણ ધ્યાન આપવામાં આવે જેથી ઝીકરે ઈલાહીની પરંપરા ક્યાંયથી પણ ન ટૂટે.

જે મોમીન બંદાના દિલના ઝીકરની પરંપરા પ્રયત્નો કરવા છતાં વારંવાર ટૂટતી રહેતી હોય, તેનું કારણ યા તો કોઈ ગુનાહ હોઈ શકે છે અથવા અજ્ઞાનતા. તો તેણે એ બંને બિમારીઓનો ઈલાજ કરવો જોઈએ. મતલબ કે હંમેશાં તૌબા અને પરહેઝગારીથી કામ લેવું અને સાથોસાથ ઝીકરને લગતી જરૂરી જાણકારી પણ મેળવવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાના ઝીકરને મરબુત (સાંકળની કડીની જેમ) અને સતત રહેતો બનાવવામાં સફળ થઈ શકે.

ઝીકર અને ફનાઈયત (ખોવાઈ જવું) :

હકીકી મોમીન જ્યારે ઝીકરને લગતી તમામ શરતો પૂરી કરે છે અને ગંભીરતાથી ઝીકર કરવા લાગે છે, ત્યારે તેના મગજમાં ધીમે ધીમે લા-તાહુકી (ખોવાઈ જવાની) અવસ્થા ઉદભવે છે. તે ન તો સ્વપ્નાની સ્થિતિ છે અને ન તો જાગૃત સ્થિતિ, બલ્કે તે ખોવાઈ જવાની-ફના થઈ જવાની મંઝિલ છે, જેને બે-ખુદી પણ

કહે છે. આ સ્થિતિમાં ઝીકર કરનારના મગજ અને ભાનમાંથી જાહેર અને બાતિનની દરેક વસ્તુ ભૂંસાઈ જાય છે. પણ ઝીકર બાકી અને ચાલુ રહે છે ઝીકર કરનાર એવી હાલતમાં પોતાની જાતને પણ બિલકુલ ભૂલી જાય છે અને તેને ખબર નથી હોતી કે તે ક્યાં બેઠો છે ક્યાં નહિ. કઈ જગ્યાએ છે ? ઘરમાં છે કે બહાર તેને એ સુઝાનું ભાન નથી હોતું કે તેનું શરીર મોજૂદ છે કે ક્યાંક ગાયબ થઈ ગયું છે. જો એક શરૂ કરનાર (ઝીકર) ઉપર આવી સ્થિતિ પસાર થઈ રહી છે, તો ખાતરીપૂર્વક જાણી લેવું કે તે રૂહાનીયતમાં પ્રગતિ કરી રહ્યો છે; અને જો એમ નથી થઈ રહ્યું તો જાણવું જોઈએ કે આ અસફળતા તેની પોતાની જ ખામીઓ અને ભૂલોને કારણે છે અને બીજું કોઈ કારણ નથી.

Institute for
Spiritual Wisdom
(સમાપ્ત)
and
Luminous Science
 Knowledge for a united humanity

www.monoreality.org

ISBN 1-903440-11-4

9 781903 444011